

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Ročník VIII.

Číslo 2/2013

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume VIII

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Ročník VIII.

Číslo 2/2013

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume VIII

Redakcia: Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava

Kontakt: +421-2-624 11 856
skvrnda@dec.euba.sk

Hlavný redaktor: doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Redakčná rada: prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.
prof. Kiyoshi Kasahara
doc. Milan Kurucz, CSc.
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
prof. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
prof. PhDr. Ľudmila Malíková, CSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. René Pawera, CSc.
doc. PhDr. Dalibor Vlček, CSc.

Výkonný redaktor: Ing. Alena Michalová

Vydavateľ: Vydavateľstvo EKONÓM,
Ekonomická univerzita v Bratislave
IČO 00 399 957

Evidenčné číslo: ISSN 1339-3502

Za obsahovú stránku a jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori.
Príspevky prechádzajú recenzným konaním.

OBSAH

State:

- VERONIKA FODOROVÁ**..... 5
O TEORETICKÝCH VÝCHODISKÁCH SKÚMANIA EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE V ŠTYRIDSIATYCH AŽ SEDEMDESIATYCH ROKOCH 20. STOROČIA
- PETER JUZA** 24
GEOPOLITICKÝ FENOMÉN NEDOSTATKU VODY V STREDNEJ ÁZII
- MICHAL POLGÁR**..... 39
O VYBRANÝCH OTÁZKACH DEFINÍCIE KULTÚRNEJ DIPLOMACIE

Diskusia:

- EUBOMÍR BILLÝ - KATARÍNA CSÉFALVAYOVÁ** 61
PRACOVNÝ TRH V NEMECKU DVA ROKY PO JEHO OTVORENÍ PRE PRACOVNÍKOV Z KRAJÍN EÚ
- SOŇA DANIŠOVÁ** 72
KRAJINY PIGS V BOJI S HOSPODÁRSKOU KRÍZOU 2007 - 2013 (I. ČASŤ)
- EUBICA HARAKALOVÁ**..... 81
VÝVOJ SPOLOČNEJ POĽNOHOSPODÁRSKEJ POLITIKY A CIELE, ZÁSADY A NÁSTROJE JEJ UPLATŇOVANIA V PROCESE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE
- LAURA MERIČKOVÁ**..... 109
MENIACI SA CHARAKTER MOCI V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH
- PETER ŠTEVKOV** 124
STRETÁVANIE SA RUSKA A USA VO VOJENSKO-BEZPEČNOSTNEJ OBLASTI V STREDNEJ ÁZII: PRÍPAD UZBEKISTANU

Informácie:

- VÍTĚZSLAV BALHAR, VÍTĚZSLAV BALHAR, jr.** 143
NOVÁ GEOPOLITICKÁ EKONOMICKÁ PLURALITA GLOBÁLNEHO SVETA 21.STOROČIA
- MIKULÁŠ ČERNOTA**..... 151
SÚČASNÉ VÝZVY KLIMATICKÝCH ZMIEN PRE LOKALITY SVETOVÉHO DEDIČTVA

Recenzia:

- MARTIN SLOBODNÍK**..... 159
BUKOVÁ, MARTINA - KRUPA, VIKTOR - ELSCHKE, OSKÁR. *AUSTRÁLIA A OCEÁNIA. TRADÍCIA - KULTÚRA - HUDBA*. 2. ZV. EDÍCIE TRADIČNÁ KULTÚRA KONTINENTOV. BRATISLAVA, ASCO ART&SCIENCE 2010. 294 s. ISBN 978-80-88820-46-8.

O teoretických východiskách skúmania európskej integrácie v štyridsiatych až sedemdesiatych rokoch 20. storočia

Veronika Fodorová

Abstrakt

Teoretické koncepty európskej integrácie vychádzajú primárne z tradičných teórií medzinárodných vzťahov, no od 40. rokov 20. storočia sa do popredia dostávajú východiská, ktoré boli odvodené priamo od integračného vývoja na európskom kontinente. Cieľom tohto príspevku je prispieť k diskurzu o východiskách európskej integrácie so zameraním na tzv. vlastné teórie európskej integrácie. Zameriavame sa na federalistické, funkcionalistické a neofunkcionalistické východiská a venujeme sa i transakcionalizmu, ktorý patrí do jednej „myšlienkovvej“ skupiny spolu s uvedenými konceptmi.

Kľúčové slová: teórie európskej integrácie, federalizmus, funkcionalizmus, neofunkcionalizmus, transakcionalizmus

Abstract

Theoretical concepts of European integration are primarily based on Traditional Theories of International Relations, although since the 20th century the concepts derived directly from the integration development in Europe are of an ever stronger importance. The aim of this paper is to contribute to the discourse on the bases of European integration, focusing on the so-called. “own theories of European integration”. We focus on federalist, functionalist and neofunctionalist basis. We also pay attention to transactionalism as it belongs to the same ideological group along with before mentioned concepts.

Key words: theories of European integration, federalism, functionalism, neofunctionalism, transactionalism

JEL Klasifikácia: B19, B29, F13

Úvod

Snahy o formalizáciu úvah o zjednotení európskych štátov sa objavovali už od počiatku európskej integrácie, pričom o európskych štúdiách alebo teóriách európskej integrácie ako ucelenej akademickej disciplíny hovoríme od konca šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Teórie európskej integrácie vychádzajú prevažne z teórií

medzinárodných vzťahov, ktoré sa začali rozvíjať v rámci vedného odboru medzinárodné vzťahy v dvadsiatych rokoch minulého storočia vplyvom liberálneho sociálneho myslenia,¹ avšak nie je možné tvrdiť, že vychádzajú výlučne z teórií medzinárodných vzťahov. Od počiatku ich konceptualizácie boli konfrontované s otázkou ich unikátnosti alebo možnosťou ich prislúchania k všeobecným javom spojeným s integráciou a aplikáciou integračných východísk aj na iné ako európske podmienky. Od sedemdesiatych rokov však prevláda ponímanie európskej integrácie ako unikátneho fenoménu, ktorý nemá v medzinárodných vzťahoch obdobu a v osemdesiatych rokoch sa o ES hovorí ako o špecifickom politickom systéme, ktorý sa od medzinárodných organizácií a medzinárodných režimov odlišuje supranacionalitou v inštitucionálnej štruktúre,² komplexnosťou v oblasti spolupráce participujúcich štátov a hĺbkou integrácie. Z unikátnosti integračného procesu európskych štátov vyplýva, že neuniverzálny charakter postulátov teórií európskej integrácie nie je možné aplikovať plošne na každý integračný celok, a teda platnosť ich záverov sa vzhľadom na špecifickosť tohto procesu nemusí potvrdiť pri analýze integrácie v medzinárodných vzťahoch vo všeobecnosti.

V schéme 1 je znázornený tak vývoj jednotlivých teoretických konceptov spojených s európskou integráciou, ako aj predmet ich výskumu. Teórie rozvíjané od 40. rokov 20. storočia sú označované i ako súčasné teórie európskej integrácie. Súčasnú teóriu majú transsociálny charakter liberálneho internacionalizmu a zdôrazňujú buď nadnárodnú alebo medzivládnu perspektívu integrácie. Supranacionálny prístup predpokladá posilňovanie kompetencií inštitúcií integračného zoskupenia, naopak intergovernmentálna perspektíva zdôrazňuje zachovanie suverenity členských štátov. Súčasnú teóriu sa zameriavajú na spôsob, ktorým je možné dosiahnuť trvalý mier.

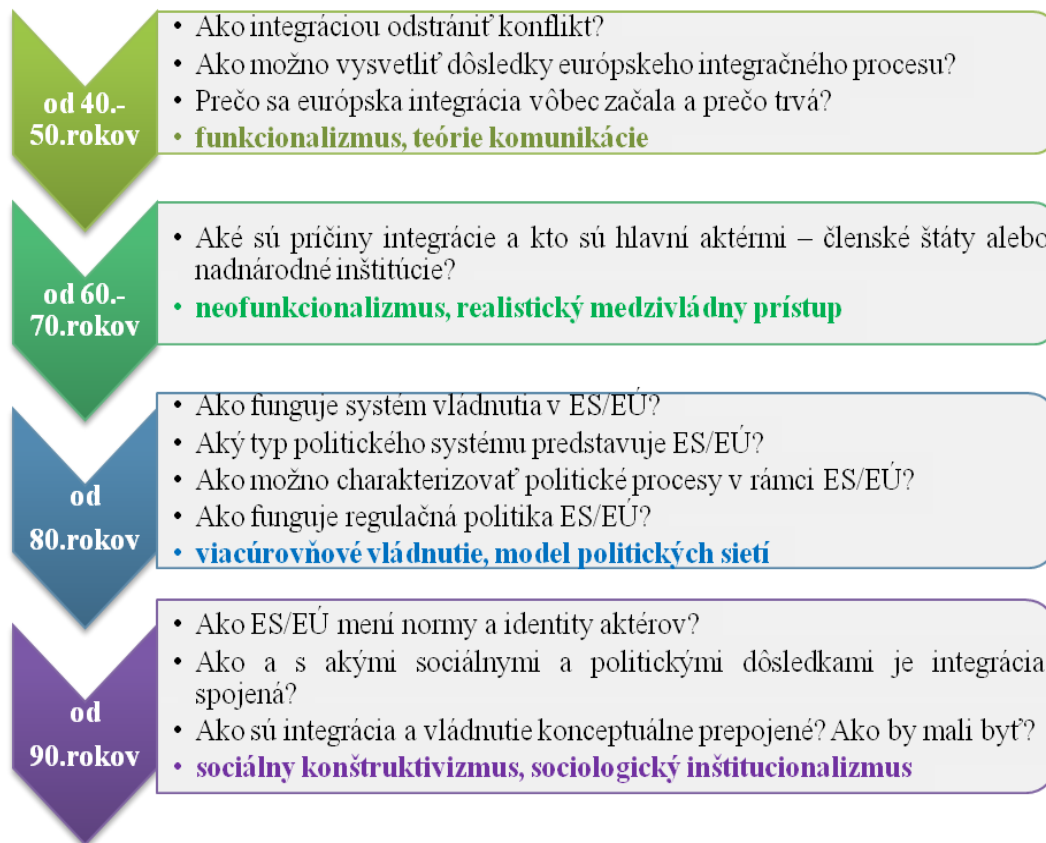
S cieľom prispieť k rozšíreniu spisby venovanej analýze teórií európskej integrácie je tento príspevok venovaný tým teoretickým konceptom, ktoré sa rozvíjali od 40. do 70. rokov 20. Storočia, teda tým konceptom, ktoré sa v porovnaní s konceptmi vychádzajúcimi z tradičných teórií integrácie sústredia predovšetkým na vysvetľovanie európskej integrácie. Z tohto pohľadu by sme ich mohli nazvať i „vlastnými teóriami európskej integrácie.“

¹ Prvá katedra medzinárodnej politiky vzťahov vznikla na University of Wales v Aberystwyth v roku 1919, avšak ako vedná disciplína dosahuje rozmach až po ukončení druhej svetovej vojny.

² KRATOCHVÍL, P.: *Teorie evropské integrace*. 2008. s. 27

Teórie analyzované v nasledujúcich častiach tejto podkapitoly vychádzajú taktiež z tradičných smerov a ich ďalšie rozdelenie kopíruje spoločné východiská na základe metódy najmenšieho spoločného menovateľa.

Schéma 1 Predmet a fázy skúmania európskej integrácie

Zdroj: Vlastné spracovanie

1 Význam federalistických koncepcií v teóriách európskej integrácie

Federalizmus predstavuje jeden z najvýznamnejších teoretických konceptov európskej integrácie. O uplatnenie jeho postulátov v európskej politike sa elity pokúšali od počiatku európskej integrácie až po dnes. Vo všetkých federalistických smeroch je hlavnou funkciou štátu udržanie stavu všeobecného mieru, a to prostredníctvom odstránenia systému existencie zvrchovaných štátov a vytvorením federácie.

1. 1 Federalizmus

Federalizmus sa rozvíjal už od obdobia rímskych stoikov, cez osvietenstvo až po dnes. V roku 1899 britský žurnalista William Stead vydal knihu *Spojené štáty európske*,³ v ktorej deklaroval, že zvyšujúca sa miera závislosti európskych štátov pomaly smeruje a bude smerovať k európskej federácii. V roku 1914 bola založená *Liga pre európsku jednotu*⁴, ktorej hlavným cieľom bolo usilovať sa o federáciu európskych štátov na ekonomickom základe. Myšlienky federalizmu sa teda objavili už predtým, ako túto tézu začal presadzovať jeden z „duchovných otcov zjednotenej Európy“ – Altiero Spinelli. Avšak vzťahy medzi európskymi štátmi sa vyhrotili do vypuknutia prvej svetovej vojny.

Jedným zo základných dokumentov európskeho federalizmu je *Anatómia mieru* maďarského federalistu Emery Revesa, podľa ktorého, aby sa zabránilo vojne medzi suverénnymi štátmi a vnútornej totalite, je nutné celkom zrušiť systém suverénnych štátov a vytvoriť svetovú vládu.⁵ Ďalším významným dokumentom je *Manifest z Ventotene*⁶ talianskeho teoretika, politika a antifašistu Altiera Spinelliho,⁷ v ktorom načrtol víziu zjednotenej Európy. Úvod diela sa zaoberá príčinami vtedy prebiehajúcej vojny. Spinelli ich videl v záujmoch suverénnych štátov vo vlastnej teritoriálnej expanzii. Pokusy o nastolenie mieru prostredníctvom Spoločnosti národov považoval za neúspešné kvôli uplatňovaniu princípu národnej suverenity a existencii takých militaristických štátov ako bolo v tom čase Nemecko.⁸ Vo federalistickej reorganizácii Európy preto vidí jediné možné riešenie ako zabrániť konfliktom na kontinente a nastoliť cestu rozvoja štátov bez vojnových následkov. Konflikty, vznikajúce na úrovni „provincii“ (v kontexte tohto textu sa pojem „provincie“ vzťahuje na časti federálneho európskeho celku) by tak stratili svoju výbušnú vojenskú povahu. Manifest sa nezaoberá možnou inštitucionálnou organizáciou federalistickej Európy,

³ Z angl. The United States of Europe.

⁴ Z angl. European Unity League.

⁵ Fiala, V.: *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. 2007. s. 52

⁶ DOKUMENT je pomenovaný podľa ostrova Ventotene, kde bol spísaný a kde bol Spinelli v čase jeho konceptualizácie uväznený. Je časťou prehlásenia *K slobodnej a zjednotenej Európe*, ktorý Spinelli vypracoval spolu s Ernestom Rossim, talianskym politikom, novinárom a protifašistickým aktivistom.

⁷ Altiero Spinelli videl vo federalistickej Európe záruku mieru. Od roku 1976 až do svojej smrti bol europoslancom. Pokladá sa za názvotvorcu Európskej únie, jeho myšlienka jednotného trhu, spolupráce v oblasti zahraničnej politiky bola zahrnutá do Jednotného európskeho aktu a snažil sa presadiť vytvorenie európskej ústavnej zmluvy.

⁸ SPINELLI, A.: *Manifesto Ventotene*. 1943. s. 4

čo Spinelli pokladal za predčasné, zmieňuje len prvky horizontálnej del'by moci a potrebu odbúrania agresívnych fašistických prvkov z národných vlád.

Podobne ako realizmus, aj federalizmus identifikuje konfliktné vzťahy medzi jednotlivými štátmi. Neustále boje o posilnenie mocenského postavenia národného štátu však odsudzuje, pokladá ich za nemorálne a brániace rozvoju, ktorý prináša spolupráca. Vyzýva k zmene správania sa vrcholných predstaviteľ'ov štátu a k obratu správania sa štátov. Tým je tradičný federalizmus nielen myšlienkovým prúdom, ale taktiež politickým prehlásením.

V povojnovom období našiel manifest veľkú podporu a bol podnetom k vzniku hnutí s federalistickými požiadavkami. Radikálna vetva tohto smeru dokonca požadovala aj vypracovanie európskej ústavy zakladajúcej európsku federáciu s vládou, priamo voleným parlamentom a nezávislým súdom. Podpora federalistických myšlienok bola zavŕšená v máji 1948 za účasti 750 európskych politikov na Haagskom kongrese, kde bolo dohodnuté vytvorenie Rady Európy, ktorá mala neskôr za cieľ prerokovať zásadné otázky európskeho integračného procesu priamo medzi najvyššími predstaviteľ'mi štátov a vlád členských štátov ES. Federalistické usporiadanie Európy sa však nestretávalo len so súhlasnými stanoviskami. Predovšetkým v Belgicku sa v povojnovom období prejavoval odpor voči tomuto smeru, a to z dôvodu obavy, že integrácia sa môže odohrávať tak v demokratickom, ako aj v nedemokratickom poňatí (Nemecko).

1. 2 Neofederalizmus

Už v šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia, v začiatkoch úpadku neofunkcionalizmu prichádza Carl Friedrich s myšlienkou postupnej integrácie. Neofederalizmus čerpá z klasického federalizmu ako i neofunkcionalizmu (ktorého charakteristiku vzhľadom na snahu o zachovanie prehľadnosti uvedenia teoretických konceptov uvádzame osobitne nižšie v texte). Neofunkcionalistický prístup sa odráža v postupnosti integrácie, v prechode zo spolupráce v jednej oblasti do druhej, pričom výsledkom má byť vznik európskej federácie prostredníctvom schválenia federalistickej ústavy. Ako príklad neofederalistických tendencií sa dnes často uvádza Zmluva o ústave pre Európu, resp. Reformná zmluva.

Podľa Friedricha je federalizmus procesom vzájomného pôsobenia piatich hierarchicky usporiadaných hladín vertikálnej del'by moci: miestnej, regionálnej, národnej, supranacionálnej a globálnej. Pripúšťa tiež, že federácia môže *de facto* existovať aj bez tradičnej federalistickej ústavy. Kritiku vertikálneho rozdelenia moci rozvíja Fritz

Scharpf. Hlavnými aktérmi európskej integrácie sú podľa neho národné štáty, pretože rozhodnutia na vyššej hladine moci sú podmienené rozhodnutiami a súhlasom nižšej hladiny a v niektorých prípadoch si vyžadujú dokonca jednomyselnosť všetkých členov integračného celku.

1.3 Funkcionalistické východiská európskej integrácie

Funkcionalistické (funkcionalizmus a neofunkcionalizmus) riešenie zabezpečenia stabilného a dlhodobého mieru na európskom kontinente spočíva v nadnárodnom prístupe k integrácii. Funkcionalizmus sa považuje za normatívnu metódu, vychádzajúcu zo spracovania podkladov a návodov pre politickú prax, od čoho odvodzuje i aplikáciu dedukcie vo svojej metodológii – postupuje od všeobecného ku konkrétnemu. Rosamond ich zaraďuje k racionalistickým vetvám teórie európskej integrácie.⁹ Zaoberajú sa dobovými okolnosťami, avšak neskúmajú ich kauzálne príčiny. Na rozdiel od neofunkcionalizmu, funkcionalisti odmietali integráciu vymedzovať geograficky.¹⁰

2 Funkcionalizmus

Základnou myšlienkou funkcionalizmu, nadväzujúceho na liberalizmus, je ponímanie spolupráce, v ktorej funkcia predchádza organizácii. Vo svojej základnej podobe bol v prúde scientizmu funkcionalizmus formulovaný Davidom Mitranym¹¹ v roku 1943 a charakterizovaný absolútnym odmietaním prostriedku, akým mala byť vytvorená európska federácia (ústava). Podobne ako ostatné smery, ktoré vznikli v povojnovom období, aj funkcionalizmus sa snažil zodpovedať otázku ako zabrániť opakovaniu hrozieb svetového konfliktu. Mitraný zdôrazňoval, že mier nemôže byť dosiahnutý, pokiaľ bude svet organizovaný prostredníctvom toho, čo ho rozdeľuje.¹² Zaujímavá je v tomto zmysle konfrontácia politika a odborníka v prospech odborníka, čím je eliminovaná integrácia podmienená politickou ideológiou.

⁹ ROSAMOND, B. 2005. The uniting of Europe and the foundation of EU studies: revisiting the neofunctionalism of Ernst B. Haas. 2005. In: *Journal of European Public Policy*. s. 241 a 243.

¹⁰ KRATOCHVÍL, P. : *Teorie evropské integrace*. 2008. s.27

¹¹ Základnou knihou funkcionalizmu je Mitranov *Fungujúci mierový systém*. David Mitraný bol britským publicistom a diplomatom.

¹² FIALA, V.: *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. 2007. s. 64

Politické rozdelenie sveta na štáty je zdrojom ich vzájomných konfliktov. S realistickým konceptom neustáleho súperenia štátov o moc súhlasí len na úrovni politických vzťahov, pretože záujem bohatnúť zo vzájomnej výmeny tovarov, služieb a investícií je spoločný pre všetkých zúčastnených aktérov. Čím viac sa rozvíjajú obchodné vzťahy, tým majú štáty k sebe bližšie a tým sa stávajú vzájomne závislými. Funkčná závislosť vylučuje vznik konfliktu. Preto by podľa funkcionalistov mala zahraničná politika štátu vymeniť vrcholných politických predstaviteľov a diplomatov za obchodníkov, resp. odborníkov, čím by sa predišlo aj sporom riešeným vojenskou cestou.¹³ Funkcionalizmus vystupuje proti federalistickej vízii, vytyka jej teritoriálnu obmedzenosť na regióny, čím eliminuje spory len na úrovni štátov na určitom kontinente, nie v globálnej miere. Prostriedky, ktoré federalisti považujú za nevyhnutné (ústavný zákon), pokladá funkcionalizmus naopak za neúčelné, keďže žiaden medzinárodný dokument, žiadna federálna ústava stanovujúca práva a povinnosti sa podľa nich nemôže stať zárukou deklarovaného úsilia o integráciu. Táto sa môže prehĺbiť len na základe účelnej kooperácie. Samotná funkčnosť, vďaka ktorej štáty vstupujú do určitej formy spolupráce bude určovať budúce záväzky medzi štátmi, keďže z jej výsledkov budú plynúť výhody pre všetkých účastníkov. Osvedčená spolupráca s pozitívnymi výsledkami sama povedie k úsiliu o ďalšiu spoluprácu v blízkych oblastiach, ktoré vytvoria zárodok kooperácie v nasledovných, širších sférach a k eliminácii spolupráce tam, kde sa táto spolupráca neosvedčila. Spolupráca štátov je teda flexibilná. Mitrany definuje tri základné znaky funkcionalistickej kooperácie: *otvorenosť, neideologickosť a flexibilita*.¹⁴ Otvorenosť spočíva v prístupnosti všetkým politickým subjektom, ktoré o spoluprácu javia záujem. Vďaka otvorenej spolupráci sa štáty stávajú vzájomne bližšími i závislejšími. Funkcionalisti v tejto súvislosti zavádzajú pojem „*vetvenie*“ spolupráce. Mitrany hovorí o „*federalizme na pokračovanie*“, ktorý sa líši od tradičného federalizmu „*od zeleného stola (stupňovanie spolupráce prostredníctvom politických noriem)*“ aplikovanými prostriedkami. Preferuje teda prostriedky funkčné, oproti politickým normám, ktoré vo forme impulzu k spolupráci odmieta. Na zdôraznenie funkčnosti spolupráce predpokladajú funkcionalisti vznik určitých nadnárodných organizácií – úradov. Tie majú koordinovať spoluprácu v úzkych špecifických oblastiach, kde sa potreba koordinácie sama objaví. Funkcionalizmus predpokladá, že spoluprácou v stále širších oblastiach môže dôjsť k ekonomickému spojeniu, a to môže byť

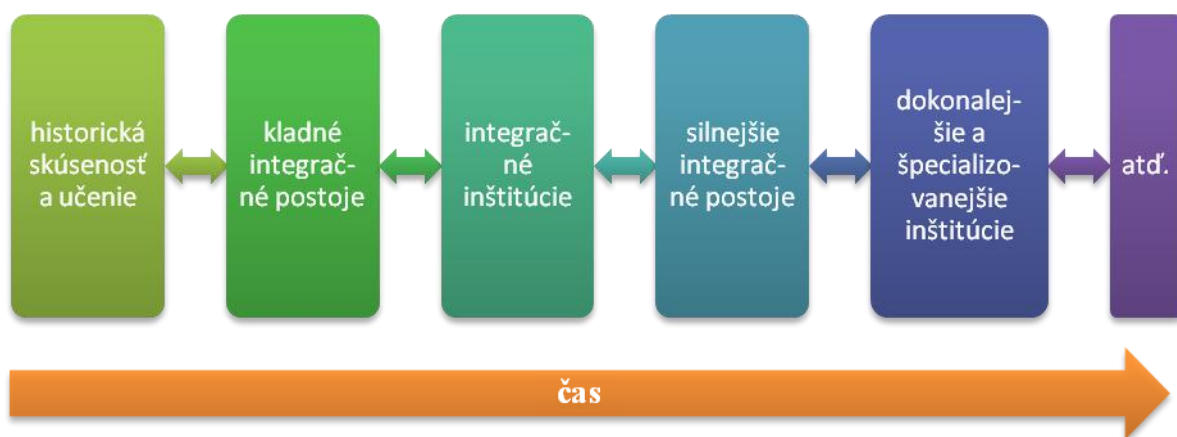
¹³ DRULÁK, P.: Vývoj teórií evropskej integrácie. 2000. In: Acta oeconomica Pragnesia. s. 120

¹⁴ DRULÁK, P.: Funkcionalizmus a institucionalizmus. 1998. In: Mezinárodní vztahy. s. 86

následne základom pre politickú spoluprácu. Hovorí o „technickom seaurčení“ procesu vetvenia (rozsah funkcionálnej spolupráce si určuje jej funkčnosť sama, ako si určuje aj svoje optimálne nástroje). Podobným spôsobom si určuje i orgány a právomoci, ktoré sú pre ňu vhodné. V prípade vzájomnej výhodnosti môže celý proces prerásť až do úplnej integrácie. Avšak takto vopred určený konečný cieľ spolupráce funkcionalizmus odmieta, podporuje spontánnosť v tomto smere a zdôrazňuje ekonomický úžitok spolupráce. Celý zmysel vetvenia spočíva v zabezpečení svetovej bezpečnosti a mieru.

Schéma Schéma 2 znázorňuje mechanizmus funkcionalistickej koncepcie integrácie, ktorá je iniciovaná na základe historickej skúsenosti štátov zo vzájomnej spolupráce. Na základe skôr realizovaných foriem spolupráce sa zúčastnené subjekty stretli s nutnosťou nájsť riešenia na vzniknuté problémy spojené s fungovaním spolupráce. Pokiaľ sa táto spolupráca osvedčila, priniesla želaný efekt, pričom nebola naštrbená vzájomná dôvera, postoj subjektov k eventuálnej integrácii bude kladný. Na základe toho vzniknú inštitúcie zastrešujúce túto spoluprácu, ktoré vďaka svojej efektívnosti a funkčnosti integračné postoje daných subjektov ešte viac posilnia. Skúsenosti zo spolupráce sa budú odrážať v zdokonaľovaní inštitúcií, ktorých činnosť opäť povedie k posilneniu integračných postojov atď.

Schéma 2 Znázornenie funkcionalistickej koncepcie integrácie

Zdroj: Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*. 2007. s. 586.

Podobne ako iné teoretické východiská, aj funkcionalizmus sa stal predmetom kritiky. Jednou z nich je vznik demokratického deficitu, spôsobeného byrokraciou, zásahmi do hospodárskej súťaže a množstvom nadnárodných inštitúcií. Walter Mattli vytýka funkcionalizmu dva zásadné nedostatky – funkcionalizmus je skôr normatívnou metódou ako teóriou integrácie; zlyháva pri určení podmienok, za ktorých má byť mierový stav dosiahnutý. Druhý dôvod je spojený so spochybnením predpokladu, že integrácia je vyhľadávaným

prostriedkom pre zachovanie mieru. Mattli kladie otázky či vstup Veľkej Británie, Dánska a Írska do ES bol motivovaný záujmom o mier a či odmietnutie Nórska pristúpiť k Európskym spoločenstvám možno spájať s nórsnym nesúhlasom s mierovým spolužitím.¹⁵

3 Neofunkcionalizmus

Neofunkcionalizmus sa kreuje v období tzv. behaviorálnej revolúcie v americkej politickej vede. Neofunkcionalisti venovali hlavnú pozornosť charakteristickému prvku európskej integrácie – supranacionalite. Zaoberali sa tiež otázkou mnohonásobnej lojality voči niekoľkým centráam a kládli si otázky, aké podmienky sú pre integráciu nevyhnutné a aké poučenie môže pre regionálnu integráciu plynúť z európskeho príkladu. Neofunkcionalizmus definuje tri základné podmienky pre úspešnú integráciu: *pluralitné sociálne štruktúry, dostatočný ekonomický a priemyselný rozvoj a spoločné ideologické vzory medzi účastníkmi.*

Vzhľadom k tomu, že neofunkcionalisti vychádzali zo zahájenia západoeurópskeho ekonomického integračného procesu, nazývame neofunkcionalizmus aj *teoretickou reflexiou Európskeho spoločenstva*, alebo vďaka jeho adaptácii európskymi predstaviteľmi v začiatkoch európskej integrácie až do sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia aj akousi *oficiálnou teóriou európskej integrácie* (Jean Monnet¹⁶ a jeho spolupracovníci). Objavuje sa i pomenovanie „*federalizmus vo funkcionalistickom kabáte*“, i napriek tomu, že neofunkcionalizmus sa definuje ako alternatíva k federalizmu. Tento empirický smer má spoločné prvky tak s funkcionalizmom, transakcionalizmom, ako aj federalizmom, čo vychádza zo samotného impulzu vzniku neofunkcionalizmu, keďže založenie ESUO obsahovalo prvky každého z nich. Niekedy sa ale striktno vymedzuje od funkcionalizmu, pretože neofunkcionalizmus je výrazne regionálne zameraný, keďže vznikol na základe analýzy začiatkov európskej integrácie. Transakcionalistické inštrumentárium sa stalo súčasťou neofunkcionalistickej metódy, na základe čoho niektorí autori tvrdia, že transakcionalizmus je súčasťou neofunkcionalizmu. Funkcionalisti zaviedli do terminológie európskej integrácie pojem „vetvenie“ a neofunkcionalisti tento pojem rozvádzajú a zavádzajú nový pojem – „*prelievanie*“, alebo „*spill-over*“. Dávajú integračnej teórii

¹⁵ CIHELKOVÁ, E. : Nový regionalizmus : Teorie a případová studie. 2007. s. 36

¹⁶ Prvý prezident výkonného orgánu ESUO – Vysokého úradu pre uhlie a oceľ v rokoch 1952-1955, neskôr prezidentom Akčného výboru pre Spojené štáty európske. V roku 1976 ho Rada Európy vymenovala za „Čestného občana Európy.“

vnútornú dynamiku, ktorá sa v rukách elít prenáša z jednej oblasti do druhej, rozširuje sa, má teda expanzívny charakter. Taktiež na rozdiel od funkcionalizmu, kde je vetvenie procesom spontánnym, dáva neofunkcionalizmus integrácii centralizovaný charakter, odohráva sa teda na základe ideí určitých politicky vplyvných jedincov. Dynamika prelievania integrácie má tri faktory – funkcionalistické prelievanie (sektorová integrácia), politické prelievanie (rastúca prepojenosť národných záujmov) a prehlbovanie spoločných záujmov (členské štáty sa zhodnú na potrebe riešenia problému, i keď vo výbere nástrojov nedosahujú konsenzus).

S funkcionalizmom ho spája koncept vetvenia (integrácia v sektoroch, ktorá sa postupne rozširuje z jednej oblasti na nadväzujúci sektor) a taktiež nesúhlas s federalistickým prostriedkom, ktorým by integrácia mala byť dosiahnutá – ústavou či iným záväzným dokumentom. Naopak, významný rozdiel medzi týmito smermi spočíva v pozíciách hlavných aktérov. Funkcionalisti podporovali prechod rozhodovacích právomocí z rúk diplomatov do rúk obchodníkov. Neofunkcionalisti kladú váhu na očakávania, rozhodnutia a konanie odborníkov, politických elít a podnikateľských zväzov. Integráciu definujú ako politický proces, ktorý sa sám nevymedzí (na rozdiel od funkcionalizmu), ale je potrebný politický zásah. Stephen George¹⁷ v roku 1991 definuje *politický spill-over* ako proces, v ktorom nadnárodní aktéri ako EK, ale i vnútroštátni aktéri (záujmové skupiny a iné spoločenstvá pôsobiace v rámci členských štátov) vytvárajú dodatočný tlak na prechod integrácie do ďalších oblastí. Predpokladajú, že vlády v spolupráci s medzinárodnými organizáciami postupne presunú svoju lojalitu na nové centrum. Nové centrum (Brusel) má prezentovať spoločné postupy, spoločné politiky, aktivizovať rokovania medzi štátmi, a tak obnovovať spoločné záujmy členských štátov.

Hlavným predstaviteľom **raného neofunkcionalizmu** je americký politológ Ernst Haas¹⁸. Vo svojej práci *Zjednocovanie Európy*¹⁹ (1958) analyzuje prvotnú činnosť ESUO a vytvára teoretický aparát neofunkcionalizmu. Záverom je nasledovná identifikácia vývoja postojov elít k európskej integrácii: z tých, ktorí ju v začiatkoch činnosti ESUO vehementne podporovali eufória opadla, alebo sa stali ešte väčšími podporovateľmi, a tí, ktorí boli od začiatku proti nej sa stali jej zástancami. Haas pokladal Vysoký úrad ESUO – nositeľa supranacionality – za „motor integrácie“ a hovorí o „expanzívnej logike sektorovej integrácie.“

¹⁷ V diele *Politics and Policy in the European Community*, Oxford, 1991.

¹⁸ Na jeho prácu neskôr nadviazali Leon Lindberg a Stuart Scheingold.

¹⁹ Z angl. *The Uniting of Europe*.

V práci *Nad národným štátom: funkcionalizmus a medzinárodné organizácie* (1964)²⁰ upresňuje neofunkcionalistické vymedzenie a formuluje jeho štyri základné znaky:²¹

1. moc je oddelená od prospechu; funkcionalistické špecifické medzinárodné programy (ktorých právomoci a kompetencie rastú so zamýšľanou úlohou) maximalizujú tak prospech, ako aj integráciu;
2. z pôvodne mocensky orientovaného vládneho úsilia sa stáva konanie zamerané na prospech;
3. zameranie sa na prospech sa najjednoduchšie dosahuje tým, že fungovanie medzinárodnej integrácie sa prenechá odborníkom a/alebo skupinám dobrovoľníkov;
4. osobná politická lojalita je výsledkom uspokojenia z výkonu kľúčových funkcií súčasnej vlády; keďže niektorí aktéri môžu byť lojálni voči niekoľkým účastníkom zároveň je pravdepodobné, že táto lojalita sa presunie na medzinárodné organizácie, ktoré plnia väčšinu kľúčových úloh.

V súvislosti so supranacionalitou rozvíjajú neofunkcionalisti koncept postavenia a úlohy inštitúcií v európskej integrácii. Mark Pollack charakterizuje vzťah vlád členských štátov a európskych inštitúcií od roku 1958 do roku 1963 nasledovne:²²

1. vlády akceptovali Komisiu ako oprávneného rokovacieho partnera a očakávali, že bude hrať aktívnu rolu v budovaní politickej zhody;
2. vlády sa medzi sebou zaoberali záväzkami na riešenie problémov a prerokovali spôsoby ako dosiahnuť kolektívne rozhodnutie a nie či toto rozhodnutie bolo vhodné, žiaduce alebo nie;
3. vlády, Komisia a iní zúčastnení v procese boli zodpovední sami sebe navzájom, aby nepodávali neakceptovateľné požiadavky a boli ochotní prijať krátkodobé straty v očakávaní dlhodobých prínosov;

²⁰ Z angl. *Beyond the Nation state: Functionalism and International Organisation*.

²¹ HAAS, ERNST: *Nad národním štátom: funkcionalizmus a mezinárodní organizace*. In: Plechanovová, B.: *Úvod do mezinárodních vztahů, Výběr textů*. 2003. s. 124

²² WALLACE, H. *et al.*: *Policy-Making in the European Union*. 2005. s.16

4. jednomyseľnosť bola pravidlom potrebným pre pokračovanie rokování, kým neboli všetky námietky prekonané a ujmy v jednej oblasti kompenzované prínosmi v iných oblastiach.

V šesťdesiatych rokoch minulého storočia sa v dôsledku prezentácie negatívneho názoru Charlesa De Gaulla²³ na supranacionalitu do neofunkcionálnej teórie dostávajú prvky pesimizmu a nedochádza k prekonaniu pre Francúzsko naďalej neprijateľného nadnárodného rozmeru Spoločenstva.²⁴ O tomto období hovoríme ako o **neskoršom neofunkcionalizme** s prvkami medzivládneho prístupu (alebo i neo-neo-funkcionalizme). De Gaulle v tomto období presadzoval myšlienku budovania Európy, kde si každý štát ponechá vlastnú suverenitu a v európskej integrácii dával prednosť Rade ministrov pred Európskou radou na úkor ostatných inštitúcií, najmä Európskej komisie.

Haas neskôr tiež modifikuje svoj koncept neofunkcionálnej integrácie a prechádza ku kritike funkcionalizmu. Vyčíta mu jeho založenie na viere autorov, teda jeho normatívny charakter. Dôkazom pesimizmu v európskej integrácii je aj Schmitterova téza, ktorý sa prostredníctvom hypotéz snaží charakterizovať dynamiku a povahu integrácie a okrem pojmu *spill-over* hovorí i o *spill-back* efekte. Zároveň je jedným z mnohých teoretikov pokúšajúci sa o rozvinutie inštrumentálneho aparátu neofunkcionalizmu. *Spill-back* sa vzťahuje na situáciu, kedy štáty, ktoré sa zaviazali prehlbovať spoluprácu v určitej oblasti túto spoluprácu viac neprehlbujú, alebo prechádzajú k spolupráci v inej oblasti, a to kvôli rôznej spokojnosti s jej výsledkami. Zintenzívnenie spolupráce v pôvodnom sektore sa vzťahuje na hladinu vzájomných záväzkov a prechod k spolupráci v ďalšej, blízkej oblasti, sa vzťahuje na rozsah ich spolupráce. Kombináciou zmien v rozsahu a hladine – zvýšenie, zníženie, zachovanie spolupráce – dospieva k siedmym integračným stratégiám. Tiež definuje štyri typy mechanizmov politického rozhodovania Európskych Spoločenstiev a deväť vnútorných faktorov s vplyvom na integráciu.

Ďalším teoretikom v tomto smere bol americký politológ Joseph Nye. Definuje sedem znakov neofunkcionálnej integračnej dynamiky:²⁵ funkcionalistické prelievanie (identické s vetvením, integrácia v jednom sektore vyvolá integráciu v ďalšom) (1), politické (2) a kultivované prelievanie (3), zblížovanie elít (4), túžba po vybudovaní spoločnej identity (5),

²³ De Gaulle je považovaný za najvýraznejšieho predstaviteľa praktického politického realizmu.

²⁴ FIALA, P. – PÍTROVÁ, M: *Evropská unie*. 2003. s. 79

²⁵ DRULÁK, P.: Vývoj teórií evropské integrace. 2000. In: *Acta oeconomica Pragnesia*. s. 123

tlak vnútorných aktérov (6) a faktor externalizácie (7). Politické prelievanie je inšpirované Deutschom a súvisí s procesom, kedy si rastúce cezhraničné transakcie vynucujú posilnenie spoločných regulačných inštitúcií. Kultivované – vypestované – prelievanie súvisí so vznikom umelých väzieb vytváraných hľadaním kompromisov politickými aktérmi v rámci rozhodovania o väzbách integrovaného sektoru, pričom takto dochádza i k zblížovaniu elít.²⁶ So zvyšovaním miery integrácie je spojená perspektíva spoločných stanovísk voči tretím krajinám ako i to, že neočakávané zmeny za hranicami integrovaného priestoru môžu celý proces spomaliť – faktor externalizácie.

Neofunkcionalisti reformulovali funkcionalistické predpoklady, zdokonalili jeho analytické nástroje a znížili výrazný normativizmus funkcionalizmu. Napriek tomu aj neofunkcionalizmus podliehal kritike súvisiacej s nedostatočnou analýzou vzťahu maximalizácie blahobytu a regionálnej integrácie, transakcií ako impulzu k integrácii a podobne ako funkcionalizmus, nevenuje pozornosť príčinám akceptácie nadnárodného elementu národnými vládami. Kritiku neofunkcionalizmu rozpracúva v deväťdesiatych rokoch John Pinder. Odmieťa neofunkcionalistické tvrdenie o tom, že Európska komisia je motorom integrácie, pretože hlavné impulzy a rozhodnutia sú závislé od národných štátov.²⁷

4 Transakcionalizmus

Transakcionalizmus, resp. komunikatívna teória, nadväzuje na liberálny myšlienkový prúd. Ako prvá z teórií zavádza odbornú terminológiu integrácie a rozvíja vedeckú metodológiu na základe výsledkov spracovania empirických údajov. Popri tejto čisto vedeckej stránke má skúmať vzťahy medzi občanmi rôznych štátov, medzi inštitúciami, ako aj medzi občanmi a inštitúciami navzájom.

Funkcionalistickú úvahu o vplyve nadväzovaní obchodných vzťahov na integráciu posúva na úroveň intenzity transakcií medzi štátmi (obchodná výmena, migrácia, toky informácií). Tie vedú obyvateľov jednotlivých štátov k ochote a úsiliu o nadobudnutie vedomostí a ich využitím i k získaniu skúseností. Tie využijú pri ďalšej transakcii, pričom obmedzia nedostatky z predošlých. Sprievodným javom interakcií obyvateľstva je budovanie lojality. Dostatočná miera transakcií musí byť sprevádzaná interakciou občanov v rámci bezpečnostného spoločenstva. Pojem bezpečnostné spoločenstvo definuje Karl Deutsch, ktorý

²⁶ FIALA, V.: *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. 2008. s. 86

²⁷ DRULÁK, P.: Vývoj teórií evropské integrace. 2000. In: *Acta oeconomica Pragnesia*. s. 125

v priebehu päťdesiatich rokov dvadsiateho storočia viedol skupinu teoretikov zaoberajúcich sa analýzou desiatich rôznych integračných zoskupení. Na základe výsledkov uskutočnenej analýzy určili podmienky úspešnosti a fázy integrácie (bezpečnostné spoločenstvo bez vojen, pluralistické spoločenstvo a amalgamované spoločenstvo) znázornené v *Schéme 3*. „Bezpečnostné spoločenstvo je skupina ľudí, ktorá sa „*integrovala*.“

Integráciou sa rozumie, že na určitom území dochádza k vzniku „*pocitu spoločenstva*“ ako aj inštitúcií a zvyklostí natoľko silných a rozšírených, že zaisťujú tamojšiemu obyvateľstvu spoľahlivé očakávania „*zmeny mierovou cestou*“ po dlhý čas.

Pocitom spoločenstva sa rozumie presvedčenie jednotlivcov v rámci skupiny o tom, že sa musia dohodnúť minimálne na jednom bode: spoločné problémy spoločenskej povahy sa musia riešiť v procese „*zmeny mierovou cestou*.“

Zmenou mierovou cestou sa rozumie riešenie spoločných problémov, obvykle prostredníctvom inštitucionalizovaných postupov, bez masívneho použitia sily.²⁸

Schéma 3 Vznik transakcionalistického bezpečnostného spoločenstva

l o j a l i t a -> Bezpečnostné spoločenstvo

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Bezpečnostné spoločenstvá tvoria ľudia so vzájomnou lojalitou a dlhodobým pocitom istej súdržnosti, čo bráni vzniku konfliktu medzi nimi a zodpovedá tak prvému integračnému stupňu, **spoločenstvu bez vojen**. Stupeň integrácie sa dá empiricky merať základnými ukazovateľmi – množstvom transakcií (kvantitatívna stránka) a vnímaním samotných aktérov v rámci bezpečnostného spoločenstva (vzťah ľudí, inštitúcií a ľudí a inštitúcií navzájom – kvalitatívna stránka).

²⁸ DRULÁK, P.: Vývoj teórií evropskej integrácie. 2000. In: *Acta oeconomica Pragnesia*. s. 121

Podmienkou úspešnosti druhého stupňa integrácie, **pluralistického spoločenstva**, je vzájomná zlučiteľnosť politických ideí a hodnôt; schopnosť vlád a politických elít predvídať správanie sa účastníkov bezpečnostného spoločenstva a schopnosť vlád rýchlo a vhodne zareagovať na zmeny v očakávanom správaní sa ostatných účastníkov.

Vytvorením najvyššieho stupňa integrácie je dosiahnutie **amalgamovaného spoločenstva**. Amalgamácia predstavuje splývanie, zlúčenie rôznych organizácií druhého integračného stupňa do jednej, vďaka ktorému sa vytvorí plne integrovaný celok, ktorého obyvateľstvo je lojálne vláde tohto spoločenstva.

Funkcia štátu v transakcionalistickom ponímaní spočíva predovšetkým vo vytváraní podmienok pre efektívnu komunikáciu podporujúcu transakcie medzi obyvateľstvom jednotlivých štátov, predovšetkým obchodnú výmenu, migráciu a tok informácií. Na základe miery vytvorenej lojality môže dôjsť k prehlbeniu už existujúcich interakcií a vzájomnej integrácie.

Záver

Teoretické východiská európskej integrácie majú svoj pôvod v teóriách medzinárodných vzťahov, ktoré sa vo vednom odbore medzinárodné vzťahy rozvíjali od dvadsiatych rokov minulého storočia, avšak ich východiská nespočívajú výhradne v teóriách medzinárodných vzťahov. Európska integrácia dosiahla taký stupeň integrácie, ktorý je v histórii jedinečný, a teda predstavuje unikátny fenomén v medzinárodných vzťahoch. Od iných foriem integrácie sa odlišuje predovšetkým nadnárodným prvkom zakomponovaným do inštitucionálnej štruktúry, šírkou spektra zahrnutých oblastí a hĺbkou integrácie. Východiská týchto charakteristických atribútov sú síce v súlade s postulátmi teórií medzinárodných vzťahov, avšak ich aplikáciou na iné ako európske podmienky sa platnosť týchto záverov nemusí potvrdiť.

Snaha o zabránenie eskalácii vojnového konfliktu v Európe bola jedným z prvotných impulzov pre zahájenie európskej integrácie. V súvislosti s tým sa od štyridsiatych rokov dvadsiateho storočia predmetom záujmu teoretických východísk stáva hľadanie odpovede na otázku spojenú s realizáciou integrácie ako prostriedku na odstránenie konfliktov. Neskôr sa teória sústreďuje na vysvetlenie dôsledkov tohto procesu a retrospektívne na motívy a podmienky jej vzniku. Výskum v období od šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia sa okrem otázok spojených s príčinami európskej integrácie koncentruje i na otázku hlavných

aktérov európskej integrácie a naznačuje tak polemiku ďalšieho desaťročia o medzivládnom alebo nadnárodnom charaktere európskej integrácie. Teoretické koncepty, ktoré vznikli v tomto období charakterizuje veľmi úzke prepojenie na aktuálne dianie v Európskych spoločnostiach.

Teórie, ktorých rozmach sa datuje od deväťdesiatych rokov, a ktoré síce nie sú predmetom záujmu tohto príspevku, no pre úplnosť považujeme za adekvátne ich aspoň zmieniť, spája koncentrácia na otázky spojené s budúcnosťou európskeho integračného projektu, t.j. polemika medzivládneho a nadnárodného prístupu k integrácii a v rámci tých prúdov, ktoré nadnárodný prístup neodmietajú, sa výskum sústreďuje na tie kultúrne aspekty, ktoré sú charakteristické pre národný štát a súčasne pre EÚ.

Otázkou, ktorá vyvstáva v súčasnosti, je vývoj teórií po prekonaní súčasnej integračnej depresie spojenej s negatívnym ekonomickým vývojom v Európe a antiintegračnými tendenciami spojenými s podporou reštrikčných opatrení zo strany EÚ.

Zoznam použitej literatúry

1. ANDERSON, Benedict. 1983. *Imagined communities*. London: Verso, 1983. 224 s. ISBN 0-86091-546-8
2. BOOTH, Ken – SMITH, Steve. 2003. *Současné teorie Mezinárodních vztahů..* Brno: Barrister & Principal 2003. 209 s. ISBN 80-85947-69-2
3. CIHELKOVÁ, Eva *et al.* 2007. *Nový regionalizmus: Teorie a případová studie*. Praha: C.H.Beck. 2007. 361 s. ISBN 978-80-7179-808-8
4. CINI, Michelle – BORRIGAN, Nieves. 2009. *European Union Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 530 s. ISBN 978-0199548637
5. DINAN, Desmond. 2004. *Europe Recast: A History of European Union*. Boulder: Lynne Rienner Pub., 2004. 392 s. ISBN 978-0333987346.
6. DOLNÁ, Ľudmila. 2009. Neofunkcionalizmus a konštruktivizmus v teóriách európskej integrácie. In: *Almanach: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: Fakulta medzinárodných vzťahov, 2009. [online]. ISSN 1337-0715, 2009, roč. 4, č. 2, s. 98-107. Dostupné na internete: <http://fmv.euba.sk/files/Almanach_2-2009_0710.pdf>
7. DRULÁK, Peter. 1998. Funkcionalizmus a institucionalizmus v medzinárodnej integrácii.

- In: *Mezinárodní vztahy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, ISSN 0323-1844, roč.33, 1998, č.2, s.82-90
8. DRULÁK, Peter. 2000 Evropská integrace a její šíření jako přenos institucí. In: *Mezinárodní vztahy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2000. ISSN 0323-1844, 2000, č. 4, s. 5-16
 9. DRULÁK, Peter. 2000. Vývoj teorií evropské integrace. In: *Acta oeconomica Pragensia: vědecký sborník Vysoké školy ekonomické v Praze*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2000. ISSN 0572-3043, 2000, roč. 8, č. 5, s. 115-130.
 10. DRULÁK, Petr. 2003. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2003. 220 s. ISBN 80-7178-725-6
 11. FIALA, Petr - PITROVÁ, Markéta. 2003. *Evropská unie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. 743 s. ISBN 80-7325-015-2
 12. FIALA, Vlastimil *et al.* 2007. *Teoretické a metodologické problémy evropské integrace*. Olomouc: Periplum, 2007. 343 s. ISBN 978-80-86624-37-2
 13. KRATOCHVÍL, Petr. 2005. Konstitucionální fáze evropské integrace: Teoretická reflexe. In: *Acta oeconomica Pragensia: vědecký časopis Vysoké školy ekonomické v Praze*, Praha: Vysoká škola ekonomická, 2005. ISSN 0572-3043, 2005, roč. 13, č. 7, s. 11-23
 14. KRATOCHVÍL, Petr. 2008. *Teorie evropské integrace*. Praha: Portál, 2008. 224 s. ISBN 978-80-7367-467-0
 15. LAURSEN, Finn. 2002. *Theories of European Integration, background paper for lecture on European Integration: What and Why?* at The Graduate Institute of European Studies, Tamkang University, Taipei, Taiwan. [online]. Marec 2002. [2008-05-01]. Dostupné na internete: <<http://www.lib.tku.edu.tw/libeu/eulecture/Theories%20of%20European%20Integration.pdf>>
 16. MASCIA, Marco – PAPISCA, Antonio. 2004. *Le relazioni internazionali nell'era dell'interdipendenza e dei diritti umani*. 3. vyd. Padova: Cedam, 2004. 608 s. ISBN 88-13-24613-7
 17. MCGOWAN, Lee. 2007. Theorising European Integration: revisiting neo-functionalism and testing its suitability for explaining the development of EC

- competition policy? In: *European Integration online Papers*. [online]. 25.5.2007. [cit. 2009-09-11]. roč. 11, č. 3. Dostupné na internete: <<http://eiop.or.at/eiop/pdf/2007-003.pdf>> 19 s.
18. PUCHALA, Donald J. 1999. Institutionalism, Intergovernmentalism and European Integration: A Review Article. In: *Journal of Common Market Studies*. [online]. Jún 1999. [cit. 2011-03-08]. roč. 37, č.2, 1999. s. 317-331. Dostupné na internete: <<http://www.princeton.edu/~amoravcs/library/puchala.pdf>> 15 s.
19. PUCHALA, Donald. 2003. *Theory & History in International Relations*. Oxon: Routledge, 2003. 288 s. ISBN 978-0415945363.
20. ROSAMOND, Ben. 2000. *Theories of European Integration*. New York: Palgrave Macmillan, 2000. 256 s. ISBN 978-0333647172.
21. ROSAMOND, Ben. 2005. The uniting of Europe an the foundation of EU studies: revisiting the neofunctionalism of Ernst B.Haas. In: *Journal of European Public Policy*. ISSN 1350-1763, 2005, roč. 12, č. 6, s.237–254
22. RÝSOVÁ, Lucia. 2005. Funkcionalizmus ako teória integrácie In: *Aktuálne problémy teórie medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB. ISBN 80-808-3209-9, 2005, s.111-120
23. SCHMITTER, Philipp C. 2004. Neo-Neo-Functionalism: Déjà vu, all over again?. In: *European Integration Theory*, edited by Antje Wiener and Thomas Diez. New York: Oxford University Press, 2004. [online]. Júl 2002. [cit. 2008-01-05]. Dostupné na internete: <<http://www.iue.it/SPS/People/Faculty/CurrentProfessors/PDFFiles/SchmitterPDFfiles/Neoneofunctionalism.pdf>> s. 45-74
24. SPINELLI, Altiero. 1943. Manifesto Ventotene. [online]. [cit. 2008-05-05]. Dostupné na internete: <<http://ec.europa.eu/italia/news/1104a5e04f3.html>>
25. ŠÍBL, Drahoš et al. 2003. *Európska únia a budúcnosť európskeho kontinentu*. Bratislava: Ekonóm, 2003. 253 s. ISBN 80-225-1710-0
26. ŠKVRNDA, František et al. 2010. *Medzinárodné politické vzťahy*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2010. 229 s. ISBN 978-80-225-2918-1
27. TOKÁR, Ľubomír. 2005. *Východné rozšírenie EÚ: Liberálny intergovernmentalizmus, sociologický konštruktivizmus a neo-gramsciánsky prístup*

k európskej integrácii. In: Aktuálne problémy teórie medzinárodných vzťahov a teórie politiky. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB. ISBN 80-808-3209-9, 2005, s.121-135

28. WALLACE, Helen - WALLACE, Wiliam – POLLACK, Mark A. 2005. Policy-Making in the European Union. 5. vyd. Oxford: Oxford university Press, 2005. 570 s. ISBN 0-19-927612-9

29. WALTZ, Kenneth N. 1979. Theory of International Politics. San Francisco: McGraw-Hill, 1979. 251s. ISBN 0-07-554852-6

30. WEBER, Cynthia. 2001. International relations theory: A critical introduction. Oxon: Routledge. 2001. 200 s. ISBN 0-415-34208-2

Autorka:

Ing. Veronika Fodorová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

veronika.fodorova@euba.sk

Geopolitický fenomén nedostatku vody v Strednej Ázii

Peter Juza

Abstract:

After the demise of the Soviet Union seemed to have a major issue that will determine the geopolitics of Central Asia, will battle for deposits of oil and gas in the region. Almost twenty years this was (and still is), however today this geopolitical combat moves to another medium - to water. On the territory of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan - that Central Asia, which is about 3.882 IST. km², is around 50-54 million. population. In doing so throughout the history of the region suffered from the lack of water resources, while for those originated cities - oases (such as Samarkand, Bukhara, Khiva ...), which, if we look at their date of birth, formed a special scheme of civilization that through the Great silk Road came to Europe. In the present article the author analyzes the current problems of water relations between the republics of Central Asia and illuminates the problems of the Aral Sea, passing away.

Keywords: Central Asia, Aral Sea, water, water dams, water scarcity, borders

1 Geopolitický fenomén nedostatku vody v Strednej Ázii

Rival v angličtine znamená súper. Má pôvod v latinskom *rivalis*, čo v zásade znamenalo – *ten, kto používa tú istú rieku, alebo niekto na druhej strane rieky.*¹ Latinská etymológia anglických slov *rival* a *rivalry* pochádza zo vzťahu človeka k mohutnosti a sile vody. Tá sa, pritom nemáme na mysli jej energetický potenciál, ale jej životodarnú funkciu pre ľudstvo, zrejme stane stredom konfliktnosti a silovej rivality, čo sa už veľmi hmatateľne rysuje v Strednej Ázii.

Po zániku Sovietskeho zväzu sa zdalo, že hlavným momentom, ktorý bude určovať geopolitiku v Strednej Ázii, bude súboj o náleziská ropy a plynu v regióne. Prakticky dvadsať rokov tomu tak bolo (*a ešte aj je*), lenže dnes sa tento geopolitický súboj presúva k inému

¹ Bližšie pozri: REJZEK, J.: *Český etymologický slovník*. Leda, 2001. ISBN 80-85927-85-3.

médiu - **k vode**. Ako akcentuje vo svojej knihe Michael Morris, ktorá popisuje, ako je ovládaný svet: „...zvlášť dbejte na čistú zdravou vodu...“²

Alebo si pripomeňme slová B. Chellaneyho: „...zostávajúca se mezinárodná geopolitická súťaž o prírodné zdroje proměnila některé strategické suroviny v motory mocenského boje. Zejména přeshraniční vodní zdroje se staly aktivním předmětem soutěžení a konfliktů...“³ Takže predmet súťaže a konfliktov!

Na území Kazachstanu, Kirgizska, Tadžikistanu, Turkménska a Uzbekistanu – teda Strednej Ázie, čo je asi 3.882 tis. km², žije okolo (ako uvedieme neskôr, publikované čísla sa v počtoch rozchádzajú) 50 - 54 mil. obyvateľov. Pritom počas celej histórie regiónu, tento trpel nedostatkom vodných zdrojov, pričom pri tých, ktoré boli vznikali mestá – oázy (napr. Samarkand, Buchara, Chiva...), ktoré, ak sa pozrieme na ich niekoľkotisícročný dátum vzniku, tvorili zvláštnu civilizačnú schému, ktorá sa prostredníctvom *Veľkej hodvábanej cesty* dostala aj do Európy.

Základom života tu bolo poľnohospodárstvo a chov dobytky a limitujúcim faktorom voda. Schéma ostala 21. storočí podobná, akurát Kazachstan a Turkménsko sú na tom lepšie, vďaka zásobám plynu a ropy (aj keď vidiek sa nezmenil) a Uzbekistan žije z extenzívneho monokultúrneho hospodárstva (bavlna). Je voda to médium, ktoré dnes môže deštruovať Strednú Áziu? Nepatrí sa formulovať žiaden katastrofický scenár, ale realita nepustí. Niekoľko riek v Strednej Ázii má medzištátny význam:⁴ **Amudarja a Syrdarja** (Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan, Turkménsko a Uzbekistan), **Talas Ču** (Kazachstan a Kirgizsko), **Ili** (Kazachstan, Čína), **Tarim** (Tadžikistan, Kirgizsko, Čína), **Irtyš** (Čína, Rusko, Kazachstan), **Tobol, Ural, Išim** (Rusko, Kazachstan).

V celkovej logike aqua systému regiónu zohráva dôležitú úlohu aj Kaspické more, ktorého právny štatút, na rozdiel od geopolitického významu je nedokonaný⁵ a vodno-ekologická deštrukcia Aralského jazera.

² MORRIS, M.: *Co nesmíte vědět!*, ANCH BOOKS, 2012, ISBN 978-3-9814301-4-1, s.327. Treba ale pripomenúť, že túto myšlienku si osvojil z textu prednášky P. Ferreira "Voda a sol'" a spoločnej publikácie s. B. Hendel: *Water and Salt: The Essence of Life*, Natural Resources, 2001, ISBN 0-9745-1-7. Časť textu prednášky, pozri: <http://www.healthwakeup.co.za/joomla/himalayan-salt/extracts-from-the-book-water-a-salt>

³ CHELLANEY, B.: *Zápas o vodu*, In: <http://www.project-syndicate.org/commentary/why-water-is-becoming-the-new-oil-by-brahma-chellaney/czech>

⁴ Mapa prevzatá z: www.fao.org/nr/water/aquastat/countries_regions/kyrgyzstan/index.stm,

⁵ Bližšie pozri napr.: AMANZHOLLOVA, Z.: *On problematic Issues of Legal Status of the Caspian Sea*, In.: *Diplomatic Herald* 4/2012, Astana 2012, ss.176-189., alebo JUZA, P.: *Kaspický uzol*, Pro a Proti 12/2010, Res publica, Praha 2010.

Chrbticu vodného systému Strednej Ázie tvorí okrem spomenutých riek a prírodných horských jazier, predovšetkým 39 umelých vodných nádrží a systém umelých kanálov z obdobia sovietskej industrializácie. Tu treba povedať, že bez spomenutej sovietskej industrializácie, by zrejme dnes bola civilizácie a bezpečnosti na úrovni Afganistanu. Našťastie „*Veľká hra*“⁶ rozhodla, že Stredná Ázia bola scivilizovaná, aj keď bola neskôr sovietyzovaná, čo jej - a to je pre mnohých paradox - spoločenskej a ekonomickej kondícii prospelo.

Mapa - rieky v Strednej Ázii

Je celkom symptomatické, že až od roku 1940 sa začali zverejňovať štatistické údaje, ktoré potvrdzujú neustály nárast spotreby vody z dôvodu odberu pre potrebu monokultúrneho poľnohospodárstva - na polievanie bavlníkových poli.

⁶ „*Veľká hra*“ o Strednú Áziu mala niekoľko historických opakovaní a jej zadanie sformuloval britský premiér Benjamin Disraeli, ktorý navrhoval svojej kráľovskej výsosti (Viktória) „...vyčistiť Strednú Áziu od Moskvičov a zahnať ich ku Kaspickému moru...“ Bližšie pozri: KREČÍ, O.: *Veľká hra: geopolitika Strední Asie*, In.: ALEKSANYAN, T. (eds.) a kol.: *Perspektívy podnikania v Strednej Ázii – podnikanie v Kazachstane, Kirgizsku, Tadžikistane, Turkménsku a Uzbekistane*, NARMPS Bratislava 2010, ISBN 978-80-88957-54-6, ss. 15-16.

Systém „*sovietskych*“ kanálov umožňoval presun objemov vody z jednej sovietskej republiky do druhej. Regulovanie vodného hospodárstva tak bolo prakticky nemožné na úrovni zväzových republík v rámci Sovietskeho zväzu a ako ukázala najmodernejšia história, je sekundárnou príčinou seriózných roztržiek medzi postsovietskym republikami Strednej Ázie dodnes a voda je jedným zo základov miestnej politiky. Je bez diskusie, že regionálna štruktúra, ktorú republiky zdedili, sa v čase jej budovania nehľadelo na hranice sovietskych republík, ktoré sa neskôr stali (*neočakávané a dodnes problémovými*) štátnymi.

V prvých rokoch sovietskej moci boli prijaté právne akty, najmä v období 1921-1924, ktoré mali otázku delenia a spotreby vody riešiť. Základný zákon o vodách Turkeštanskej republiky, prijatý 16. apríla 1924, ktorý má de jure a aj de facto platnosť dodnes, viac ako dvadsaťdva rokov po zániku Sovietskeho zväzu, pričom samostatné republiky Strednej Ázie: *Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan, Turkménsko a Uzbekistan* už prijali vlastné (*treba povedať egoistické*) legislatívne akty týkajúce sa vodných zdrojov.

Podľa pôvodného sovietskeho zákona boli závlahové systémy a zodpovednosť za tieto systémy bola rozdelená, kopírujúc administratívne členenie podľa podobnej schémy s tým, že medzirepublikové systémy riadila Hlavná správa vodného hospodárstva Ministerstva poľnohospodárstva ZSSR, ktorá aj s konečnou platnosťou riešila sporné otázky. A tých bolo v sovietskej histórii medzi Uzbeckou SSR a Kazašskou SSR neúrekom.

V júni 1958 prijali Ústredný výbor KSSZ a Rada ministrov ZSSR uznesenie O ďalšom rozšírení a urýchlení prác pri zúrodnení stepí v Uzbeckej, Kazašskej a Tadžickej SSR.

Priam raketový nárast odberu vody z Amudarje bol zaznamenaný následne v roku 1959, keď boli dané do prevádzky dva gigantické kanále: *Karakumský* a neskôr *Amu-Bucharský*, pričom došlo k paradoxu. Najväčší pestovatelia bavlny Uzbecká a Kazašská SSR potrebovali viac vody a naopak Kirgizská a Tadžická SSR, ktoré už vtedy mali veľký energeticko-aqua potenciál začali uvažovať o šetrení vody s cieľom výroby elektrickej energie v zimných mesiacoch.

Ktoré sú teda problémové miesta vzťahov postsovietskych subjektov týkajúcich sa vody? V prvom rade ide o energetickú a irigačnú dimenziu vody z Toktogulskej vodnej nádrže. Tá bola dobudovaná v roku 1970 na rieke Naryň (*najväčší prítok Syrdarje*). Pôvodným zámerom diela bolo zaistiť rovnomernú distribúciu vody z Kirgizska do Uzbekistanu a Kazachstanu na poľnohospodárske účely (*75% v letných mesiacoch apríl-*

september a 25% v zimnej sezóne október-marec) a samozrejme na výrobu elektrickej energie.⁷

V súčasnosti Kirgizsko, ktoré nemá k dispozícii svoju ropu, či plyn, využíva vodu podľa vlastných energetických potrieb a zmenilo pomer na 45% a 55%. Uzbekistan a Kazachstan okamžite prejavili nevôľu a konflikt sa od roku 1992, keď boli podpísané nové zmluvné dokument (*de facto potvrdzujúce tie sovietske*), dodnes nepodarilo vyriešiť vo svojej podstate a ani zmenšiť jeho cykličnosť. Nové, už nezávislé republiky ihneď začali, presadzujúc svoj národný a štátny egoizmus, ktorý už nebol limitovaný „*regulačnou rukou Moskvy*“, hľadať a upevňovať maximum výhod vo vzťahu k vodným zdrojom.

Žiaľ nie vždy sa v modernej histórii vodné diskrepancie medzi Taškentom, Astanou, Biškekom, Dušanbe a Ašhabadom riešili mierne a mierovo. V rokoch 1969, 1974, 1989, ale aj 1990 a neskôr, vznikali uzatvorené konflikty s ľudskými obeťami a regionálnymi dôsledkami ovplyvňujúcimi (ne)stabilitu v regióne (*nakoniec aj občianska voja v Tadžikistane v rokoch 1992-1997 bola súbežne aj vojnou o prerozdelenie vody a pôdy na juhu krajiny*). To čo sa stalo na hranici Kirgizska a Uzbekistanu v júli 2013, je toho nepriamym pokračovaním a dôkazom.⁸

Na rieke Syrdarja bolo vybudovaných 22 komplexov a na Amudarji 17. Starostlivosť o tieto objekty je v súčasnosti (*od sublimácie ZSSR v roku 1991*) minimálna a ich technický stav vyvoláva otázky. Pravidelne sa v tomto smere ozývajú ekológovia, seizmológovia, no a žiaľ, tieto objekty sú aj pod drobnohľadom náboženských extrémistov a teroristov.

Sazerské jazero v Tadžikistane, ktoré vzniklo v roku 1911 po zemetrasení vo výške 3.200 m nad morom, obsahuje cca 16 mld. m³ vody. V prípade, že by sa zopakovalo podobné zemetrasenie – *čo nikto nevylučuje* – a došlo by deštrukcii hrádze, ktorá je vysoká 500 metrov, divoká voda z tadžických hôr by ohrozila 10% obyvateľov Strednej Ázie.

⁷ Podľa prognózy kirgizských vodohospodárov v Toktogluskom vodojeme by malo byť k 01. 10.2013 15,1 mld. m³ vody, pričom k tomu istému dňu v roku 2012 bolo vo vodojeme 17,5 mld. m³. K 01. 04.2013 bolo k dispozícii 11,2 mld. m³, čo bolo o 2 mld. m³ menej, než v roku 2012. K 01.07. 2013 hlásili objem 14,8 mld. m³ (- 2,2 mld.m³ v porovnaní s rokom 2012) a k 01.04.2014 sa vzhľadom na nepriaznivé vodné pomery na rieke Naryň očakáva dokonca úroveň „len 8,3 mld.m³. Zdroj: www.akipress.kg.

⁸ Dňa 23.07.2013 došlo k ostrému incidentu medzi príslušníkmi pohraničnej stráže na hranici medzi Kirgizskom a Uzbekistanom (*Džalalabadska oblasť Kirgizska*), pri ktorom zahynul jeden uzbecký pohraničník na mieste a druhý (*podľa verejne dostupných informácií z médií*) zomrel v nemocnici. Aj keď nešlo o priamy spor o vodu, išlo o ľudskú animozitu, ktorá je v prihraničných oblastiach pestovaná a kultivovaná.

Nakoniec prudká reakcia Taškentu na úmysel Dušanbe vybudovať vodné dielo Rogun v spolupráci s Ruskou federáciou je v tomto smere symptomatická. Dôvody a oficiálne protiargumenty Taškentu? Jednak to sú tektonické obavy a jednak ide o projekt, ktorý bol rozpracovaný pred štyridsiatimi rokmi. No ale hlavným, rozhodujúcim a budúcnostným dôvodom je, že by sa znížil objem vody pritekajúci do Uzbekistanu, kde viac ako 60% obyvateľov žije na vidieku a cca 93% ich rodinného príjmu vzniká práve využívaním závlahovej pôdy. To samozrejme Taškent nemôže dopustiť.

Celkovo, podľa dostupných údajov hlavnými „dodávateľmi“ povrchovej vody v Strednej Ázii (*tzv. Aralaský bazén*) sú:

1. Tadžikistan 55,4%,
2. Kirgizsko 25,3%,
3. Uzbekistan 7,6%,
4. Kazachstan 3,9% ,
5. Turkmenistan 2,4% ,
6. ostatok dodáva Afganistan 5,4%.

Lenže pritom len z rieky Syrdarja, z celkového objemu odberu vody využíva:

1. Uzbekistan 50,5%,
2. Kazachstan 42%,
3. Tadžikistan 7%,
4. Kirgizsko 0,5%.

Čo sa týka druhej rieky - Amudarje, je spotrebonostný pomer nasledujúci:

1. Uzbekistan 42,2%,
2. Turkménsko 42,3%,
3. Tadžikistan 15,2%,
4. Kirgizsko 0,5%.

Vodné diela na rieke Syrdarja⁹

Medzi najhlavnejšie vodné diela na rieke Syrdarja a Naryň možno zaradiť nasledujúce vodné diela:¹⁰

Toktogulskú priehradu	objem 19,5 km ³ vody
Andižanské vodné dielo	1,9 km ³
Karakumské vodné dielo	4,03 km ³
Červaksú priehradu	5,4 km ³
Komplex v Čardare	

Voda je základným predpokladom reálneho fungovania poľnohospodárstva. Je uznávané, že kompetitívnosť o vzácne vodné zdroje predstavuje potenciálny zdroj medzinárodného konfliktu. Limitované povrchové vodné zdroje Strednej Ázie sú rozložené

⁹ Mapa prevzatá z:

http://siteresources.worldbank.org/INTUZBEKISTAN/Resources/Water_Energy_Nexus_final.pdf

¹⁰ Spracované podľa: <http://www.icwc-araal.uz/bwosyr.htm>

nerovnomerne. Počas celého postsovietskeho obdobia sa prirodzená nerovnováha zdrojov v kombinácii s neprirodzenými medzištátnymi hranicami stala destabilizujúcim faktorom.¹¹

Nerozumným vzťahom k životnému prostrediu a záujmom obyvateľstva veľkého južného regiónu bývalého Sovietskeho zväzu vznikla *aralská kríza*. V epicentre pásma pohromy s celkovou plochou 690 tisíc km², ktorá vznikla následkom vysychania Aralského jazera, sa náhle ocitlo viac ako 5 miliónov obyvateľov.

Za obdobie rokov 1960-2010 sa plocha pôdy v Strednej Ázii pod závlahou zväčšila z 4,51 mil. ha na 7,916 mil. ha a celková spotreba vody sa zvýšila, ako vidno z tabuľky tiež dostatočne.

Základné parametre využívania vodných zdrojov v bazéne Aralského jazera¹²

	Merná jednotka	Rok 1960	2007-2010
Počet obyvateľov	mil.	14,1	51,7
Zavlažovaná plocha	tis. ha	45,1	79,16
Zavlažovaná plocha na osobu	ha/osoba	0,32	0,154
Celková spotreba vody	km ³ /rok	60,61	105,0
Celkový prítok vody do Aralu	km ³ /rok	54,99	10,6

V súčasnosti - a jeho znižovanie vidno - Aralské jazero dnes tvorí 13,0 tis. km², 90 km³ vody, alebo len 17% od čo tvorilo roku 1961!

Dynamika zmien veľkosti vodnej plochy Aralského jazera¹³

¹¹ JUZA P.: *Voda v Strednej Ázii : Nedocenená časovaná bomba?* In: *Zahraničná politika* 6/2005, str.10.

¹² Tabuľka spracovaná podľa: IBATULLIN, S.: *Current Problems of the Aral Sea Basin and the World Community*, Diplomatic Herald 3(36)/2012, Astana 2012, s. 306.

V prípade Ferganskej doliny, napriek veľmi lokálnemu charakteru konfliktu ohľadom vody resp. náboženských konfliktov, prítomnosť medzinárodných hraníc a taktiež komunit patriacej k odlišným etnickým skupinám, zapríčinila konflikt cezhraničnej a etnickej dimenzie.

Možno rozlíšiť tri problémy, čo sa týka fenoménu vody vo Ferganskej doline:

1. dostupnosť vody a prístup k vode;
2. kvalita vody; stúpajúca podzemná voda;
3. a ložiská vody.¹⁴

Fenomén vody vo Ferganskej doline je úzko spätý s demografickým tlakom na limitované prírodné zdroje.

Na časti dna bývalého jazera sa vytvorila nová soľno-prachová púšť s rozlohou takmer 40 tisíc km², ktorá nemá obdobu z pohľadu stupňa negatívneho vplyvu na prírodu a ľudí. V

¹³ Fotografie z kozmických lodí prevzaté z:

http://images.yandex.kz/yandexsearch?source=wiz&text=%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5%20%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B5&noreask=1&pos=11&rpt=sim age&lr=163&uinfo=sw-1903-sh-977-fw-1678-fh-598-pd-1&img_url=http%3A%2F%2Fwww.columbia.edu%2F~tmt2120%2FAral_sea_2006.jpg. Kvôli lepšej plasticite pohľadu odporúčame pozrieť <http://www.orexca.com/rus/aralsea.shtml>, kde je interaktívna mapa, ktorá ukazuje, ako sa menili rozmery Aralského jazera v rokoch 1960-2008.

¹⁴ *Environment and Security: Transforming risks into cooperation - Central Asia - Ferghana*
<http://enrin.grida.no/environment-and-security/environment-and-security-pdf>.

najbližšom období sa pásmo krízy môže, v rámci pokračovania erózie, dotknúť už 7-9 mil. obyvateľov regiónu a jej vplyv môže zasiahnuť aj niektoré východoeurópske štáty.

So zväčšením spotreby vody, spojenou s kultiváciou nových zavlažovaných plôch a rastom obyvateľstva, prevažne zamestnaného poľnohospodárstvom, sa prítok vody do jazera z dvoch hlavných riečnych systémov povodia Amudarje a Syrdarje takmer zastavil. Približne od roku 1980 republiky povodia Aralského jazera začali prijímať opatrenia na zníženie spotreby vody a vytvorenie závlahových systémov s oveľa väčšou technickou úrovňou.

xxx	Merná jednotka	1966	1976	1996	2000
Plocha "novej" soľnej púšte z vysychania jazera	km ²	údaje nie sú	13 200	38 000	42 000
Fyzikálne množstvo solí, prachu a odpadu v medziach soľnej púšte	tona (v mil.)	údaje nie sú	500	2300	3 300
Plocha, na ktorú dopadá úlet solí a prachu	km ² (v tis.)	údaje nie sú	100 - 150	250 - 300	400 - 450
Vzrast úletov a unikania do ovzdušia solí a prachu	kg/ha	údaje nie sú	100 - 200	500 - 700	700 - 1 100
Počet obyvateľstva v pásme, ktoré je vystavené vplyvu ekologickej krízy	osôb (v tis.)	údaje nie sú	500 - 600	3 000 - 3 500	3 500-7 000

Degradácia prírody a sociálneho prostredia regiónu sa prejavuje v tom, že v súvislosti so znížením prítoku riečnych vôd, v regióne, na úkor vysychania dna Aralského jazera, vznikla **nová púšť o rozlohe 38 000 km²**. Púšť sa rozšírila do 200 km od línie brehu. Vplyv krízy možno pozorovať na ploche takmer 300 tisíc km², čo je 8 krát viac, ako samotná plocha vyschnutého dna jazera. Takým spôsobom sa plocha púští v stredoázijskom regióne zväčšila ešte o 30%.

Hrozba ďalšieho rozširovania tohto negatívneho procesu je podmienená pokračujúcim vysychaním jazera.

Terajší stav Aralského jazera už spôsobil stratu ekonomických zdrojov, ktoré v minulosti predstavovali podstatu života obyvateľstva povodia jazera. Úplne sa zastavila reprodukcia a lov rýb v jazere, ktoré ročne prinášalo 40 - 45 tisíc ton rýb. Úplne zanikla lodná doprava, zaniklo okolo 10 miliónov hektárov pastvín, okolo 500 tisíc ha trstinových porastov a ihličnatých lesov v deltách riek. Následkom toho milióny obyvateľov povodia jazera (*perspektíva zatiaľ 9 mil.*) zostali bez prirodzených prírodných existenčných zdrojov.

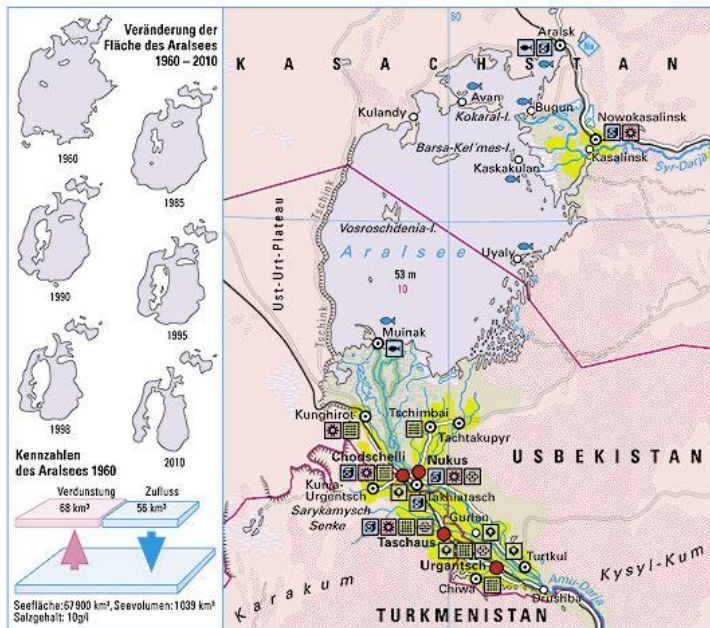
Došlo k porušeniu prírodno-klimatickej rovnováhy. So zmenšením vodnej plochy v mnohých oblastiach povodia Aralu sa značne znížila vlhkosť.

Vysychanie deltových úsekov riek¹⁵ spôsobilo zastavenie aluviálnych pôdných procesov a je sprevádzané postupným zánikom rastlín. V delte rieky Amudarja¹⁶ sa za posledných 20 rokov plocha trstinových porastov zmenšila z 550 na 20 tisíc hektárov. Vyschlo vyše 50 jazier. Rozširovanie plochy púští vedie k degradácii živočíšnej ríše. Z pôvodných 178 druhov živočíchov v povodí Aralu sa zachovalo len 38.

¹⁵ Problematike devastácie a zasolenosti pôdy v okolí Aralského jazera sa vo svojej vedeckej činnosti venoval aj významný slovenský pedológ a autor teórie polyfunkčného vývoja pôd deltových oblastí – akademik Juraj Hraško.

¹⁶ Mapa prevzatá z:

http://www2.klett.de/sixcms/list.php?page=geo_infotek&article=Infoblatt+Aralsee&node=Aralsee%2C+GoogleMaps.

Negatívny vplyv krízy na životné prostredie a životné podmienky obyvateľstva bol vedecky zhodnotený ešte v sedemdesiatych rokoch. To posúrilo vládu bývalého Sovietskeho zväzu na zriadenie rôznych štátnych komisií na zhodnotenie zložitej situácie. Na základe výsledkov týchto komisií vlády bývalého ZSSR, namiesto prijatia konkrétnych opatrení na odvrátenie ďalšieho prehlbovania krízy, obrátilo spoločenský názor na stranu projektov o doplnujúcom stoku do povodia Aralského jazera na úkor sibírskych riek. Uvedený projekt predpokladal vybudovanie kanálu v celkovej dĺžke vyše 2 000 kilometrov s prietokovou kapacitou okolo 1 000 m³. Tento projekt je zatiaľ odložený, ale nie založený!

Nielen ekologickou, ale najmä potravinovou a hlavne nábožensko-politickou hrozbou pre región Strednej Ázie je nárast počtu obyvateľstva. Nedostatok vody bude mať v kombinácii s vyššie uvedenými faktormi aj bezpečnostné civilizačné konsekvencie.

Za roky 1960-2010 sa znížil objem vody, ktorá je k dispozícii v Strednej Ázii z 8,4 tis. m³/za rok na obyvateľa na 2,2 tis. m³ na obyvateľa a má klesajúcu tendenciu. Pri dnešnom tempe nárastu počtu obyvateľov v Strednej Ázii, v roku 2030 bude dosiahnutá kritická hranica 1,7 tis. m³ na obyvateľa a bude treba „zohnať“ doplnkovo 500-700 mil. m³/rok vody na zabezpečenie aspoň minimálnych potrieb obyvateľov Strednej Ázie.

Ktorá z nich „pustí“ svoju vodu susedom? Ktorá z nich sa pokúsi ju „získať“ silovou formou? Skúsme sa zamyslieť: Kazachstan má cca 16,4 mil. (3 % Uzbekov), Kirgizsko cca 5,6 mil. obyvateľov (14,5% Uzbekov), Turkménsko cca 7,5, Tadžikistan cca 8,0 mil.,

z ktorých je cca 23,5% Uzbekov a nakoniec Uzbekistan má cca 30,2 mil. obyvateľov, z ktorých sú 80% Uzbeki.¹⁷

Nezabúdajme, že so Strednou Áziou susedí Čína, ktorá sa okrem toho, aby mala bezpečne k dispozícii himalájske zdroje vody, sa nebude rozpakovať, ani morálne, ani na báze dobrého susedstva, keď pôjde o vodnú dostatočnosť krajiny. Stačia opakované suchá a nedostatok potravín a Čína môže, aj keď sú relatívne ďaleko, siahnuť na vodné zdroje v Strednej Ázii. Napríklad novou konfiguráciou hraníc a to aj keď by došlo k treniciam s Ruskom. Nakoniec v Astane sa už sťažujú, že v niektorých učebniciach zemepisu a dejepisu na základných školách v Číne sú mapy, ktoré definujú južné časti Kazachstanu ako čínske územie.

Tak sa pripravuje na „svoje“ nová generácia. Ak vám to pripomína priestor strednej Európy, kde je bohatý zdroj pitnej vody v krajine, ktorú si druhá primaľováva ako svoj, tak iste nejde o podobnosť náhodnú.

V regióne sa formuje nový geopolitický a geoeconomický fenomén vody a vodnej bezpečnosti jednotlivých krajín. To má vplyv aj na vnútorné procesy, pretože v chudobných a závislých krajinách, akými stredoázijské republiky sú, je demokracia (*aj vo vzťahu k vode*) skôr nepotrebná a vládnucim elitám na ťarchu - *contradictio in adjecto*.

Napriek tomu, že v medzinárodných vzťahoch dominuje fenomén ropy a plynu, voda predstavuje pre Strednú Áziu strategickejšiu surovinu.¹⁸

Popri geopolitickom a geoeconomickom faktore, sa nemenej dôležitým stal fenomén národnej bezpečnosti krajín Strednej Ázie. Napriek známej tvrdohlavosti lídrov zainteresovaných krajín, je odvrátenie vodných konfliktov zatiaľ možné. No ale, ak sa geopolitika vody v Strednej Ázii bude ďalej vyvíjať podľa doterajšej paradigmy, teda stimulovania napätia a súbežne dôjde aj ekonomickému spomaleniu, to je pre, aj tak nie bohatý región dobrá správa. Je to niečo, čo bude nové, podobne ako sme predtým nepoznali

¹⁷ Nakoľko sa oficiálne počty obyvateľov jednotlivých krajín Strednej Ázie v rôznych zdrojoch odlišovali, ako unifikovaný zdroj bol použitý zoznam štátov podľa počtu obyvateľov. Dostupné na: http://sk.wikipedia.org/wiki/Zoznam_%C5%A1%C3%A1tov_pod%C4%BEda_po%C4%8Dtu_obyvate%C4%BEdov

¹⁸ JUZA P.: *Voda v Strednej Ázii : Nedocenená časovaná bomba?* In: *Zahraničná politika* 6/2005 str.12.

hydraulické civilizácie popísané Karlom Wirtfogelom v roku 1957 v knihe *Oriental Despotism*.¹⁹

Parafrázujúc geopolitického klasika: „...kto ovláda vodu v Strednej Ázii, ovláda Strednú Áziu....a samozrejme jej ostatné zdroje....“

Použitá literatúra:

1. AMANZHOLVA, Z.: *On problematic Issues of Legal Status of the Caspian Sea*, In.: Diplomatic Herald 4/2012, Astana 2012.
2. Dokument: *Serving the People of Central Asia, Aral Sea Basin Program 3 (ASBP-3)*, Founders IFAS, Almaty, 2009.
3. FANDOVSKÝ J.: *Konflikt o vodu ve střední Asii*, Dostupné na www.infoservis.net/art.php?id=1069233141.
4. IBATULLIN, S.: *Current Problems of the Aral Sea Basin and the World Community*, Diplomatic Herald 3 (36) 2012, Astana 2012.
5. JUZA P.: *Voda v Strednej Ázii : Nedocenená časovaná bomba?* In: *Zahraničná politika* 6/2005.
6. JUZA, P.: *Kaspický uzol*, Pro a Proti 12/2010, Res publica, Praha 2010.
7. KOLEKTÍV: *Second Assessment of Transboundary Rivers, Lakes and Groundwaters*, UN Geneve, 2011, ISBN 978-92-1-117052-8, dostupné na: www.unece.org/env/water.
8. KOLEKTÍV: *Strategičeskij podchod k monitoringu i ocenke transgraničnich rek, ozer i podzemnich vod*, UN Geneve, 2007, ISBN 91-1-416017.

¹⁹ Jej text je dostupný: <http://www.scribd.com/doc/57792247/Wittfogel-Oriental-Despotism-a-Comparative-Study-of-Total-Power>.

9. KREČÍ, O.: *Velká hra: geopolitika Střední Asie*, In.: ALEKSANYAN, T. (eds.) a kol.: *Perspektivy podnikania v Strednej Ázii – podnikanie v Kazachstane, Kirgizsku, Tadžikistane, Turkménsku a Uzbekistane*, NARMPSP Bratislava 2010, ISBN 978-80-88957-54-6.
10. MORRIS, M.: *Co nesmíte vědět!*, ANCH BOOKS, 2012, ISBN 978-3-9814301-4-1, s.327.
11. DOVLATOV, P.: *Voda, vojna i svetorpedstavlenie*, EKSPERT Kazachstan, № 43/2012, ISSN 2072-9839.
12. ŠULEPINA, N.: *Neskolko sjužetov na fone malovodia*, Taškent, 2002, ISBN 5-633-01374-3.

Autor:

Doc. Mgr. Peter JUZA, CSc., PhD.

Fakulta sociálnych vied UCaM v Trnave

O vybraných otázkach definície kultúrnej diplomacie

Michal Polgár

Abstrakt

Kultúrna diplomacia, ktorá je súčasťou verejnej diplomacie štátov a podieľa sa na tvorbe mäkkej moci štátov, je účinným moderným zahraničnopolitickým nástrojom. Zatiaľ jej však bola zo strany diplomatickej praxe aj ako vednej disciplíny venovaná slabšia pozornosť. Článok analyzuje kultúrnu diplomáciu z pohľadu anglo-amerického a západo-európskeho vedeckého diskurzu s cieľom zdefinovať jeho západné vnímanie a to v ďalšom výskume dať do kontrastu s vnímaním krajín vyšehradskej skupiny. Prvá časť je venovaná historickému vývoju kultúrnej diplomacie v štátoch západného okruhu. Druhá časť formuluje jej úzku definíciu západných autorov.

Kľúčové slová: kultúrna diplomacia, mäkká moc, západný prístup, definícia

Abstract

The cultural diplomacy, which forms a part of the public diplomacy of states and contributes to their soft power, is an effective tool of modern foreign policy. However a weak attention was paid to this phenomenon by both the diplomatic practice and the scholars, so far. The article analyzes the cultural diplomacy from the perspective of Anglo-American and West-European theoretical discourse with the aim to define its Western perception. This will be contrasted with the perception of the Visegrad countries in our further research. The first part of the article assesses the historical development of the cultural diplomacy in the Western countries. The second part formulates its narrow definition based on its perception by Western authors.

Key words: cultural diplomacy, soft power, Western approach, definition

JEL klasifikácia: Z19

Úvod

Definícii konceptu kultúrnej diplomacie sú venované úvodné časti väčšiny dostupných populárnych, odborných a vedeckých prác, ktoré sa touto problematikou z oblasti diplomacie a výkonu zahraničnej politiky zaoberajú. Štúdiu kultúrnej diplomacie však doteraz bola venovaná slabšia pozornosť a aj to je jedným z dôvodov jej nejednoznačného definovania. Viac ako teoretickému diskurzu sa práce zameriavajú skôr na praktickú stránku výkonu

kultúrnej diplomacie- implementácii rôznych úspešných aj neúspešných iniciatív a projektov a aktuálne výzvy a problémy z oblasti.

Diskusia o kultúrnej diplomacii prebieha predovšetkým medzi anglo-americkými a západoeurópskymi autormi a praktikmi. Na Slovensku bola na tému napísaná iba jedna dizertačná práca a niekoľko vedeckých článkov. Podobne v okolitých krajinách vyšehradskej skupiny sa jej venuje veľmi malý počet akademikov a výskumníkov.

Kultúra je podľa nás hlboko prepojená s historickým vývojom štátov strednej Európy. A máme za to, že vnímanie kultúry v našom geopolitickom priestore je odlišné od vnímania kultúry a jej úlohy v zahraničnej politike (v diplomacii či v prezentácii štátu v zahraničí) v západoeurópskych krajinách a v USA. Vidíme preto priestor venovať sa problematike, a v prvom rade vnímaniu, kultúrnej diplomacie z pohľadu stredoeurópskych štátov.

Cieľom tohto článku, ktorý je istým východiskom pre budúce porovnanie anglo-amerického a západoeurópskeho s vnímaním stredoeurópskym, je analyzovať definíciu kultúrnej diplomacie na základe dostupnej zahraničnej literatúry zo „západných krajín.“

Úlohou článku je teda prispieť k aktuálnemu veľmi úzkemu diškurzu o kultúrnej diplomacii na Slovensku a zároveň poslúži ako základ pre ďalší výskum a východiskové myšlienky pre definovanie kultúrnej diplomacie v našom stredoeurópskom regióne (s ťažiskom v krajinách V4).

Metodologicky je článok analýzou dostupných zahraničných teoretických prác a prác venovaných praxi kultúrnej diplomacie (popisné a prípadové štúdie totiž prevažujú nad odbornými) so zameraním na jej definíciu a vnímanie tohto fenoménu. Z časti používame aj metódu dedukcie, keďže autori, predovšetkým praktici, sa venujú skôr pomenúvaniu aktuálnych problémov kultúrnej diplomacie ako jej definícii. V závere jednotlivých častí syntetizujeme závery aby sme sa dopracovali k spoločným znakom „západného“ vnímania fenoménu.

Článok je rozdelený do dvoch častí. Prvá časť je venovaná pohľadu na vývoj kultúrnej diplomacie ako diplomatickej praxe a vednej disciplíny od jej moderných počiatkov. Ako sme spomenuli, prax aj štúdium kultúrnej diplomacie sa sústreďovali predovšetkým v „západných krajinách,“ aj preto je táto časť článku zameraná predovšetkým na túto geopolitickú oblasť. Prvá časť taktiež hľadá dôvody prečo štúdiu aj výkonu kultúrnej diplomacie bola venovaná slabá pozornosť (pomerne k štúdiu medzinárodných vzťahov, či bezpečnostným štúdiám) a v závere prvej časti sa venujeme aktuálnym výzvam pred ktorými stojí. Druhá časť článku syntetizuje rôzne úzke definície kultúrnej diplomacie podľa západných autorov. Do kontrastu

stavia veľmi úzky diškurz o kultúrnej diplomacii v stredoeurópskom regióne- najmä na Slovensku a v štátoch vyšehradskej skupiny.

V článku, aj v našom výskume rozlišujeme úzku a širšiu definíciu kultúrnej diplomacie. Účel zjednodušeného definovania konceptu kultúrnej diplomacie vidíme predovšetkým v jeho informačnej funkcii. Hlbšie venovanie sa problematike predpokladá podrobný rozbor cieľov a cieľových skupín, aktérov a rámca ich pôsobenia, aktivít ako aj príbuzných fenoménov. Tomu sa však v tomto článku venovať nebudeme. Naším cieľom je zdefinovať západné vnímanie kultúrnej diplomacie na čom nám budú postačovať úzke definície.

Pre úplnosť určenia výskumného rámca je potrebné zdefinovať aj západný okruh štátov z ktorého prác praktikov a teoretikov budeme čerpať. Jedná sa o anglo-amerických autorov (Veľká Británia, USA, Kanada, Austrália, Nový Zéland) a ďalej autorov blízkych holandskému výskumnému inštitútu medzinárodných vzťahov Clingendael (teda krajiny Beneluxu), ale taktiež autorov zo Španielska, Francúzska a severoeurópskych krajín. Referencie na tento okruh štátov/autorov budeme označovať ako západný okruh/západní autori. Zároveň však musíme poznamenať, že nie je možné dokonale vymedziť západné vnímanie, keďže nie všetci autori majú „západný pôvod,“ ich práce však publikujú v západných výskumných inštitútoch a na univerzitách, aj ich vnímanie kultúrnej diplomacie je ovplyvnené týmto prostredím.

1 Kultúrna diplomacia v historickom a súčasnom kontexte medzinárodných vzťahov

Kultúrna diplomacia je súčasťou diplomatickej praxe od jej prvopočiatkov; modernú kultúrnu diplomaciu, počiatky jej výkonu aj výskumu, spájame s medzivojnovým obdobím. V porovnaní s vysokou pozornosťou, ktorá bola venovaná štúdiu medzinárodných vzťahov je kultúrna diplomacia pomerne mladým, akademickou pozornosťou aj výkonom v praxi, zanedbaným fenoménom. Čo má za následok aj slabšie financovanie vzhľadom na benefity, ktoré v skutočnosti môže prinášať. Prvá časť článku podrobnejšie adresuje nadhodené problémy.

1.1 Historický vývoj kultúrnej diplomacie ako praxe a ako vednej disciplíny

V krátkej časti o **historickom vývoji** sa zameriame na obdobie modernej kultúrnej diplomacie. V tomto prípade hovoríme o nej ako o modernej pretože máme za to, že určité črty a odkazy kultúrnej diplomacie v rámci diplomatickej praxe je možné pozorovať už od prvopočiatkov diplomacie a prierezom antickej, stredovekej, renesančnej diplomacie a diplomacie obdobia osvietenstva. Za všetky uvádzame príklad kultúrnej diplomacie s významnými bezpečnostno-politickými implikáciami barokového flámskeho maliara Petra Paula Rubensa, ktorý vďaka svojej mimoriadnej umeleckej reputácii zároveň pôsobil aj ako diplomat a podieľal sa na dojednaní mieru v anglo-španielskej vojne (súčasť Tridsaťročnej vojny v Európe) v roku 1630. Okrem tohto, z pohľadu medzinárodnej politiky, významného výstupu jeho aktivít, bolo umeleckým výstupom 9 plátien, ktoré dodnes zdobia strop Banqueting Hall, pozostatku komplexu Whitehall v centrálnom Londýne.¹ 2 Rovnako by bola diskusia o vývoji prvkov kultúrnej diplomacie nekompletná bez spomenutia príspevku obdobia osvietenstva, či impaktu literatúry, ktorá svojim potenciálom rýchleho a jednoduchého šírenia sa plnila funkcie výmeny ideí či diskusie o kultúrnych identitách národov.³

Počiatky praxe modernej kultúrnej diplomacie spájame so vznikajúcim napätím medzi mocnosťami v medzinárodných vzťahoch pred druhou svetovou vojnou a počas nej. Rovnako však aj s ekonomickými záujmami.⁴ V roku 1934 bol založený dodnes fungujúci British Council o štyri roky neskôr v 1938 bol vytvorený v Spojených štátoch Odbor kultúrnych vzťahov v rámci US Department of State.⁵ 6 Aj v nacistickom Nemecku boli kultúrne a politické záležitosti úzko späté. V prípade všetkých troch krajín nemôžeme tvrdiť, že by ich aktivity spĺňali aktuálne nároky a predpoklady na kultúrnu diplomaciu, jednalo sa skôr o

¹ Gregory MARTIN, Rubens in London : art and diplomacy

(London: Miller, 2011), <http://anet.ua.ac.be/record/opacua/c:lvd:13206380>.

² Mark LAMSTER, "The Art of Diplomacy", Wall Street Journal, 10. október 2009, sek Essay, <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703298004574459753201012282.html>.

³ Ako príklad môžeme uviesť romány Marka Twaina či Harriet Beecher, venované pálčivým spoločenským témam.

⁴ Glade uvádza podnet podnikateľa Rockefellera na založenie neskôr v práci spomínaného Odboru kultúrnych vzťahov; s cieľom inou cestou podporiť ekonomické a podnikateľské väzby s Latinskou Amerikou. Navyše, aj v tomto geopolitickom regióne sa rozširovala nacistická ideológia.

⁵ Cynthia P. SCHNEIDER, "The Unrealized Potential of Cultural Diplomacy: 'Best Practices' and What Could Be, If Only..", Journal of Arts Management, Law & Society 39, č 4 (2009): 263.

⁶ Okrem tohto údaju nachádzame napr. u Williama Glada názor, že prvým krokom ku kultúrnej diplomacii bol návrh Spojených štátov o *Dohovore o podpore medziamerických kultúrnych vzťahov* na Panamerickej konferencii pre udržiavanie mieru, ktorá sa konala v Buenos Aires v roku 1936.

propagandu⁷ 8. Nakoniec treba poznamenať, že vnímať kultúrnu diplomaciu v jej rannom štádiu iba ako štátnu záležitosť by bolo skresľovaním reality, podľa Iveyho a Hurlburtovej má korene do rovnakej miery v súkromnom ako vo verejnom sektore.⁹

Kultúrna diplomacia, ktorú ťažko oddeľovať od verejnej diplomacie, tvorila významnú súčasť zahraničnej politiky najmä USA v 40. - 60. rokoch 20. stor, Glade dokonca uvádza, že išlo o jej „zlaté roky.“¹⁰ V nasledujúcich odstavcoch tejto časti článku o historickom vývoji praxe kultúrnej diplomacie sa budeme venovať Spojeným štátom, vzhľadom na to, že v dostupnej literatúre je spracovaná práve americká a vplyv Štátov na celkový vývoj v tejto oblasti považujeme za zásadný.

Povojnová rekonštrukcia vojnou zničených krajín umožnila rozšírenie oboch amerických aktivít- verejnej a kultúrnej diplomacie. V ich záujme bolo pracovať predovšetkým s inteligenciou a elitami. Politickým cieľom využitia kultúrnej diplomacie USA bolo nepriamym spôsobom budovať mindset v prijímajúcej krajine, tak aby cieľové skupiny boli ochotné počúvať vysvetľovanie politiky USA americkými diplomatmi, následne si získavať ich sympatie a záujem aspoň o polemiku o nej.¹¹

Aktivity kultúrnej diplomacie spočívali v kultúrnych výmenách, návštevách amerických umelcov, spisovateľov a odborníkov z oblastí humanitných a sociálnych vied v prijímajúcich krajinách, naštartovanie Fulbrightovho programu štipendií a stáží, vysielaní rádia Voice of America, budovaní sietí knižníc a kultúrnych centier, vyučovaní anglického jazyka. USA tak zabezpečovali transfer znalostí v rozličných oblastiach vzdelávania, verejnej správy a verejnej politiky. Tieto aktivity zároveň znamenali aj vzpruhu pre samotných amerických umelcov a ich združujúce organizácie. Mnohé symfonické orchestre, tanečné súbory, komorné telesá a ďalšie zaplnili vzniknutý priestor po európskych umelcoch zdecimovaných vojnou.

⁷Zuzana ULÍČIANSKA, “Nacisti túžili Titanicom potopiť Britániu. Nakoniec s ním klesli na dno”, www.sme.sk, 03. máj 2013, <http://www.sme.sk/c/6788887/nacisti-tuzili-titanicom-potopit-britaniu-nakoniec-s-nim-klesli-na-dno.html>.

⁸History Channel Nazi Titanic, 2012,

http://www.youtube.com/watch?v=MrnRTL4bYsY&feature=youtube_gdata_player.

⁹IVEY a HURLBURT, “Cultural Diplomacy and the National Interest”, 4.

¹⁰William GLADE, “Issues in the Genesis and Organization of Cultural Diplomacy: A Brief Critical History”, *Journal of Arts Management, Law & Society* 39, č 4 (2009): 240.

¹¹Ibid., 242.

Mnohé z úsilí spojených s kultúrnou diplomaciou, a to nie len v USA, sa podpísali aj na vzniku UNESCO (Organizácie Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru) v roku 1945.

V roku 1953 bola v USA založená informačná agentúra *USIA (United States Information Agency)*. Osamostatnil sa tak výkon kultúrnej diplomacie od State Department, kde sa tvorila zahraničná politika. Takýto krok vyvolával diskusie o vhodnosti rozdeliť výkon a rozhodovanie o kultúrnych programoch na šírenie dobrého mena o krajine v zahraničí medzi dva vládne subjekty až do zániku USIA (jej včlenenie späť do State Department) v roku 1999. Počas prvých rokov fungovania sa Agentúra snažila prioritne plniť ciele posilňovania vzájomného porozumenia medzi národmi, neskôr od začiatku 60. rokov¹² však nabrala róznejšiu rétoriku výrazne jednosmernej prezentácie (a presviedčania o správnosti, či nadradenosti) amerického príbehu.¹³ Príčinou bolo aj ochladzovanie vzťahov medzi oboma mocenskými blokmi počas studenej vojny, podporené ďalším rozširovaním komunizmu (pád republikánskej vlády v Číne, pád železnej opony výstavba berlínskeho múru atď.) Kultúrna, ako súčasť celej verejnej diplomacie, sa stávala viac protisovietskou. Prejavom toho boli napríklad časopis časopis Encounter. Priestor pre intelektuálnu transatlantickú diskusiu proti rastúcemu vplyvu sovietskej ideológie v západných krajinách, s istou mierou zaujatosti, americké politiky neprezentoval v kritickom svetle.

Dôležitou kapitolou pre pochopenie vývoja americkej kultúrnej diplomacie je jej **financovanie**. V období studenej vojny sa jednalo o štedro živený program, čoho dôkazom je veľmi populárne ale zároveň finančne náročné vysielanie Voice of America, či zájazdy veľkých umeleckých telies po celom svete. Avšak postupom času a udalosťami akými boli aj dve vojny v Perzskom zálive, vnútorné záležitosti krajiny, ropné šoky a pod. sa rozpočet krátil. Čo vyžadovalo efektívizovanie vynakladania prostriedkov (najmä u subjektov, ktoré sa dlhodobo spoliehali na exkluzívnu štátnu podporu), vyžadovanie spolufinancovania, či prizývanie ďalších partnerov, zmenšovanie produkcií a spôsob vládnej podpory sa z finančnej menil skôr na asistenčnú. Ďalším dôvodom, ktorý poškodil renomé kultúrnej diplomacie bolo

¹²Po zvolení prezidenta Kennedyho a nominácii mimoriadne výrazného Edwarda Murrowa na post riaditeľa USIA (1961-64)

¹³GLADE, "Issues in the Genesis and Organization of Cultural Diplomacy", 243.

odhalenie, že časť aktivít financovala CIA¹⁴ (to ale môže byť aj znakom dôležitosti akú kultúrnej diplomacii USA pripisovali, píše Finnová¹⁵).

Nakoniec, v období po skončení studenej vojny a po zániku politického rivala, ktoré boli odôvodnením pre alokovanie prostriedkov do kultúrnej diplomacie skoro štyri desaťročia, bol rozpočet pre kultúrnu diplomáciu, podľa autorov minimalizovaný. Pád železnej opony a otvorenie sovietskeho bloku si, podľa Scheiderovej, práveže vyžadovalo posilniť úsilie komunikovať demokratické hodnoty, v skutočnosti došlo k zatváraní amerických knižníc, znižovaniu počtov úradníkov na kultúrnych oddeleniach ambasád a oddeleniach pre verejné záležitosti. V mnohých prípadoch ich nahradili Media Resource Centers, miestnosti vybavené počítačmi s prístupom na internet, ktoré sa len ťažko dajú považovať za náhradu tisícok publikácií v knižniciach, ktoré nahradili.

V odbornej literatúre sa s konkrétnejšou **kvantifikáciou výdavkov na kultúrnu diplomáciu** stretáme len sporadicky a z kusých údajov je prakticky nemožné objektívne zhodnotiť autormi spomínané nedostatky vo financovaní. Aspoň pre ilustratívne porovnanie môžeme použiť dostupné údaje o rozpočte USIA v roku 1961, po nástupe riaditeľa Murrowa a tie z roku 1999. Murrow po príchode do Agentúry vyjadril svoje rozčarovanie nad rozpočtovými škrtmi, ktoré Agentúre priznali okolo 143 mil. USD,¹⁶ čo v stálych cenách z roku 1999 predstavuje skoro 800 mil. USD.¹⁷ V poslednom roku jej samostatného fungovania 1999 zamestnávala agentúra cez 6300 zamestancov a jej ročný rozpočet predstavoval 1,1 mld. USD.¹⁸ Číslo by bolo možné interpretovať objektívnejšie, keby boli dostupné údaje o počte zamestnancoch či konkrétnejšie výstupy Agentúry. Každopádne všetky dostupné zdroje zaoberajúce sa americkou kultúrnou diplomáciou hovoria o neustálom znižovaní rozpočtu venovaného kultúrnej diplomacii schyľujúc sa ku koncu studenej vojny, čo teda spomínané dostupné čísla úplne nepotvrdzujú. V roku 2004 mali americké ambasády na kultúrne prezentácie vyčlenených 2,7 mil. USD (skoro 2,4 mil. v stálych cenách 1999), opätovne ťažko porovnateľné čísla s rozpočtom USIA (vzhľadom na to, že Agentúra mala

¹⁴ SCHNEIDER, "Culture Communicates: US Diplomacy That Works", 155.

¹⁵ Helena K. FINN, "Case for Cultural Diplomacy - Engaging Foreign Audiences, The", *Foreign Affairs* 82, č 3 (2003): 15.

¹⁶ Marquis CHILDS, "Congress And The USIA Budget - The propaganda dollar gap", *St. Petersburg Times*, 23. júl 1963, Vol. 79 - No. 364 vydanie, sek St. Petersburg Times Editorials.

¹⁷ Kalkulované podľa <http://www.westegg.com/inflation/> s odvolaním sa na štatistiky údajov CPI z *Historical Statistics of the United States a Statistical Abstracts of the United States*.

¹⁸ "USIA Fact Sheet", United States Information Agency (archive web site), cit 03. jún 2013, <http://dosfan.lib.uic.edu/usia/usiahome/factshe.htm>.

omnoho širšie portfólio aktivít), avšak pri počte okolo 290 amerických ambasád (a ich kancelárií v ďalších mestách)¹⁹ to vychádza v priemere do 10 tis. USD ročne na ambasádu/kanceláriu. Čo na druhej strane potvrdzuje argument znižovania výdavkov na prezentáciu Štátov prostredníctvom ambasád, ktorá tvorí významnú súčasť kultúrnej diplomacie.

Schneiderová nesúhlasí s trendom znižovania rozpočtov pre kultúrnu diplomaciu najmä teraz v čase globalizácie, hovorí o ňom ako o „*hlbokom nepochopení diplomacie a reality po skončení studenej vojny*“.²⁰ Svoje tvrdenie vysvetľuje „zmenšovaním sveta“ globalizáciou, vstupovaním nových aktérov do medzinárodných vzťahov- realita, ktorá podľa nej kreuje prostredie v ktorom verejná mienka znamená oveľa viac, ako inokedy predtým.

Po prechode agendy kultúrnej diplomacie opätovne pod Department of State v roku 1999 bolo zaznamenaných niekoľko pokusov o jej oživenie, avšak mali väčšinou len jednorázový demonštratívny charakter.²¹

Po teroristických útokoch z 9/11 sa v roku 2001 americká vláda začala hlbšie zaoberať agendou verejnej a kultúrnej diplomacie. Tá však nenabrala úprimný smer obojsmernej a vzájomne obohacujúcej komunikácie či hľadania porozumenia, ako píše definície. Síce na jednej strane dbala na poukazovanie úspešnej integrácie moslimského obyvateľstva v americkej spoločnosti, na druhej strane sa niektoré vládne vyhlásenia podobali zvolávaniu krížových výprav proti teroristickým organizáciám (medzi riadkami a niekedy aj doslovne práve v moslimskom svete). Navyše aktivity opätovne nabrali skôr marketingový charakter a novovytvorený post Under-Secretary of State pre verejnú diplomaciu sa sústredil na jednosmernú propagáciu krajiny v zahraničí- národný branding.²² S prizvaním súkromných konzultačných firiem, ktoré sa podieľali na rozširovaní informácií o USA v moslimskom svete, kredibilita nenarastala, akcie sa viac podobali propagande.

¹⁹ Bureau of International Information Programs Department Of State. Office of Content Support Services, “U.S. Department of State - Embassy Listing Page”, 16. december 2007, <http://www.usembassy.gov/>- aktuálny údaj jún 2013 číta 296 .

²⁰ SCHNEIDER, “Culture Communicates: US Diplomacy That Works”, 156.

²¹ November 2000 Biely dom usporiadal konferenciu na vysokej úrovni White House Conference on Cultural Diplomacy. Udalosti 9/11 2001 mali tiež istý mobilizačný vplyv na verejnú a kultúrnu diplomaciu.

²² Wilson P. DIZARD, *Inventing public diplomacy: the story of the US information agency*, The ADST-DACOR diplomats and diplomacy series (Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 2004), 220.

1. 2 Štúdium kultúrnej diplomacie

Už sme spomínali **nižší záujem o kultúrnu diplomáciu. Z pohľadu praxe-**zdržanlivý postoj voči výkonu kultúrnej diplomacie zastávali profesionáli diplomatického zboru. Pôsobenie v USIA, kam niektorí boli priamo preradení z Department of State, im nezabezpečoval taký kariérny postup ako pôsobenie priamo v rezorte. Rezervovaný postoj časti diplomatickej praxe a akademikov Schneiderová vysvetľuje aj veľmi ťažkou merateľnosťou výstupov kultúrnej diplomacie, úspech výstupov je navyše viazaný na dlhodobý časový horizont²³ (na rozdiel od 4-ročného volebného cyklu).

Z pohľadu **akademickej pozornosti** venovanej štúdiu kultúrnej diplomacie ako vedeckej disciplíny môžeme skonštatovať, že popri mimoriadne silne zastúpenej vedeckej činnosti v oblasti medzinárodných vzťahov a diplomacie, konkrétne kultúrnej diplomacii bola venovaná paradoxne až zanedbateľná pozornosť akademikov. Jej veľmi dobrú analýzu prináša dizertačná práca Simona Marca. Hovorí o paradoxe preto, že sám ju považuje za dôležitú vednú oblasť, súčasť frekventovaného štúdia medzinárodných vzťahov, navyše do vysokej miery zasahuje do iných vedných disciplín, bola historicky prítomná v diplomatickej praxi a do jej výkonu boli investované veľké zdroje veľkých štátov.²⁴ Spomína aj konkrétnych popredných teoretikov diplomacie, ktorí sa tomuto fenoménu nevenujú vôbec napr. Geoff Berridge, Ronald Peter Barnston (v tretej edícii jeho *Modern diplomacy* síce nachádzame 3 indexy kultúrnej diplomacie tie však využíva iba v súvislosti s popisom náplne práce a štruktúr ministerstiev zahraničných vecí konkrétnych krajín pre ich porovnanie),²⁵ a už sme v časti užších definícií kultúrnej diplomacie spomínali Hamiltona a Langhorna, ktorí kultúrnej diplomacii venovali minimum pozornosti. Riordan ju nepovažuje za serióznou súčasť diplomacie.

Vo vedeckých prístupoch k skúmaniu kultúrnej diplomacie pozorujeme tri prúdy: (1.) Popisné štúdie venované prípadovým štúdiám kultúrnej diplomacie konkrétneho štátu. (2.) Odborné štúdie praxi kultúrnej diplomacie všeobecnejšie (prostredníctvom komparácie kultúrnych diplomácií viacerých štátov). (3.) Také štúdie, ktoré sa zaoberajú kultúrnou diplomaciou popri skúmaní iných/príbuzných fenoménov (predovšetkým kultúrnej

²³ SCHNEIDER, "Culture Communicates: US Diplomacy That Works", 159.

²⁴ Simon MARK, "A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, New Zealand and India" (doctoral thesis, The University of Auckland, 2008), 6–7, <https://researchspace.auckland.ac.nz/handle/2292/2943>.

²⁵ Ronald Peter BARNSTON, *Modern Diplomacy* (Pearson Education, 2006), 18, 21, 84.

diplomacie, medzinárodných kultúrnych vzťahov a pod.). Prevažuje prvý, popisný prístup, vedeckých prác s teoretickým či kritickým prístupom je málo.

Marc nezaujem na oboch stranách vysvetľuje- v **prípade diplomatov** nedostatkom zdrojov (personálnych, finančných) a ich širokou vyťaženosťou odbornou a konzulárnou agendou, ktorú musia prioritne pokryť (aj napriek tomu, že o kultúrne a prezentačné aktivity vo veľa prípadoch záujem majú).²⁶ Ďalší autori identifikujú ako príčiny nezaujmu v potrebe vyvíjania dlhodobého úsilia pre získanie výstupov ako aj o ťažkej merateľnosti impaktu na cieľové skupiny. **Nedostatok akademickej pozornosti** môže spôsobovať aj dosiaľ nejednoznačné definovanie problematiky, konceptu či presah s ďalšími disciplínami, príbuznými fenoménmi a následné ťažšie uchopenie problematiky.

1.3 Aktuálny stav kultúrnej diplomacie a výzvy

Z konštatovaného teda vyplýva, a rovnako konštatuje Glade, že úspech kultúrnej diplomacie by mal byť postavený na dvoch pilieroch: (1) podpore kultúrnej diplomacie dostatočnými zdrojmi²⁷ 28 a (2) vytvorením konsenzu o kultúrnej diplomacii, ktorá podnieti jej výskum a následne vytvorí spôsoby schopné hodnotiť reálne výstupy. Ak štáty nezabezpečia v prvom rade inštitucionálnu podporu kultúrnej diplomacie (a to teda hlavne finančnými zdrojmi), tá bude len akýmsi chaotickým výsledkom individuálnych iniciatív jednotlivcov (ambasád alebo veľvyslancov, ktorí takúto činnosť vo svojej každodennej pracovnej rutine využívajú). Aktuálnymi sú však aj výzvy na komunikovaný obsah, predovšetkým na jeho hodnotovú stránku.

Z inštitucionálneho pohľadu prirodzene ani kultúrnu diplomaciu nemožno vnímať izolovane od kontextu medzinárodných vzťahov a diplomacie. Tá prechádza významnými zmenami vyvolanými globalizáciou, vstupovaním nových aktérov do systému (medzinárodné a mimovládne organizácie, transnacionálne korporácie). Navyše kultúra plynie hranicami štátov voľne, mnohokrát poháňaná významným kapitálom, ktorý sa investuje do kultúrneho priemyslu. Aj globálny turizmus prispel k zjednodušenému prenosu kultúrnych odkazov. Ak vezmeme do úvahy nepopulárnosť západných politík, po období kedy amerikanizácia bola trendom, a antipatiu voči iniciatívam vlád vysielajúcich štátov v prijímajúcich štátoch (ako

²⁶ MARK, A Greater Role for Cultural Diplomacy, 3.

²⁷ či už finančnými, personálnymi. V podmienkach USA aj zabezpečením plnej parity kariérneho postupu tých diplomatov, ktorí sa rozhodli pre špecializáciu v kultúrnej diplomacii.

²⁸ GLADE, "Issues in the Genesis and Organization of Cultural Diplomacy", 250.

možno kultúrnu diplomaciu z pohľadu cieľovej skupiny vnímať) zisťujeme, že priestor pre manévrovanie kultúrnej diplomacie sa znižuje. Glade, Schneiderová aj Dizard²⁹ v tomto stave vidia príležitosť pre partnerstvo oficiálnych smerov kultúrnej diplomacie s privátnymi iniciatívami, vytváranie väzieb medzi posolstvami a hodnotami, ktoré svojou podnikateľskou diplomaciou odovzdávajú firmy, či v koordinácii s aktivitami mimovládnych organizácií.

Aktuálnymi výzvami pre kultúrnu diplomaciu z inštitucionálnej stránky sú teda jej organizačná a finančná stránka, získanie väčšej odbornej pozornosti, ako aj, v reále, postoj ostatného sveta voči štátom západného civilizačného okruhu. V poslednom prípade nie je problémom súbor hodnôt, ideálov či spoločnosť; skôr sa jedná o odmietanie našich politik (vedenie vojen v Afganistane, miešanie sa do vnútorných vecí štátov Líbia, Irak a pod.). V prvom prípade musia vlády stavať na koncepcnej a dlhodobej akcii podporenej stabilným rozpočtom. Z vecnej stránky, teda z pohľadu aktivít a náplne kultúrnej diplomacie, by v aktuálnej dobe mala podľa západných autorov spĺňať nasledovné požiadavky:

- **hodnotovú orientáciu.** Väčšina prác o kultúrnej diplomacii totiž skôr taxatívne vymenúva druhy, prípadne počty aktivít kultúrnej diplomacie. Oveľa menej sa stretávame s pojednaním o tom, čo aktivity hovoria o vysielajúcom štáte, jeho hodnotách, princípoch, politických ideách, inštitúciách či dobrých riešeniach spoločenských problémov. Kultúrna diplomacia má svoje ciele dosahovať v prvom rade **prostredníctvom prezentácie hodnôt, morálnymi prostriedkami s úprimným úmyslom.** Hodnoty musia byť prítomné nie len v komunikovanom obsahu odosielateľa, Gallup upozorňuje na to, aby sa vysielajúci štát vyhol konfliktným témam ako napr. vierovyznanie, politické názory, osobné presvedčenie a pod.,³⁰ a teda **prispôobil komunikované hodnotám prijímateľa,** čo považujeme za druhú dimenziu hodnotovej orientácie kultúrnej diplomacie. Neustále pripomínanie si hodnotového zamerania aktivít je kľúčom k jej úspešnosti.

- **obojsstranné zapojenie,** vysielajúceho aj cieľových skupín prijímajúceho štátu, a spoluprácu na aktivitách.

- **prispôbenie cieľovej skupine,** zapadať do istého kontextu, reality danej situácie, geopolitického priestoru, zohľadňujúc sociálne pozadie, vek, vierovyznanie a ďalšie osobnostné charakteristiky cieľových aktérov. Vhodné je aj keď aktivity adresujú problémy a

²⁹ DIZARD, *Inventing public diplomacy*, 227.

³⁰ "Measuring the State of Muslim-West Relations: Assessing the 'New Beginning'" (Abu Dhabi Gallup Center, 28. október 2010), 76, <http://www.gallup.com/strategicconsulting/153581/REPORT-Measuring-State-Muslim-West-Relations-Assessing-New-Beginning.aspx>.

záujmy cieľovej skupiny a pomáhajú im ich riešiť. Niektorí autori píšu o „užitosti na mieru.“³¹ Aktivity musia byť **atraktívne** a, ako píše Schneiderová, cieľovú skupinu musia doslova baviť.

- dostatočná **flexibilita, kreatívnosť a adaptabilita na obmedzené rozpočtové možnosti** je základom moderného prístupu v čase rozpočtových škrtov vlád.

Obrazným pomenovaním „šit' kultúrnu diplomaciu na mieru“ však nemienime elitizovanie kultúry ako nástroja kultúrnej diplomacie. Dnes je **kultúra vnímaná ako všeobecný komunikačný prostriedok** určený pre široké publikum, avšak konkrétne ciele kultúrna aktivita na špecifické publikum je oveľa efektívnejším nástrojom.

2 Úzka definícia kultúrnej diplomacie

Účel zjednodušeného definovania konceptu kultúrnej diplomacie vidíme predovšetkým v jeho informačnej funkcii. Takúto definíciu prinieslo niekoľko autorov, nemôžeme ich však považovať za solídnejšie východisko pre ďalší výskum, prípadne pre legislatívne vymedzenie kompetencií orgánu zodpovedného za jej výkon. Takýto účel si vyžaduje hlbšie zaoberanie sa problematikou, rozbor cieľov a cieľových skupín, aktérov a rámca ich pôsobenia, aktivít ako aj príbuzných fenoménov.

2.1 Západný prístup k úzkej definícii

Alfou úzkej definície kultúrnej diplomacie je vo väčšine prác použitá Cummingsova: „[Kultúrna diplomacia je] výmena myšlienok, informácií, umenia a ďalších aspektov kultúry medzi štátmi a ich obyvateľmi, s cieľom podporiť vzájomné porozumenie; môže sa však jednať aj o jednosmernú, skôr ako o obojstrannú výmenu, kedy štáty sústredia svoje úsilie na propagáciu národného jazyka, vysvetľovanie svojich politik a stanovísk alebo prezentáciu vlastného príbehu zvyšku sveta.“³²

Schneiderová, pre ilustráciu dôležitosti, ktorú významní štátnici a diplomati pripisovali kultúre, uvádza záznam z korešpondencie Thomasa Jeffersona, ktorý sa vyznal zo

³¹ Ako príklad riešenia istého spoločenského problému cestou umenia môžeme uviesť umelecké dielo – inštaláciu (kvázisochu) Anny Veronicy Janssens „Tennismuur“ (2003). Jedná sa o betónové bloky s tenisovými raketami a loptičkami, ktoré okrem umeleckej plní aj ďalšie funkcie a môže byť vyžívaná návštevníkmi na hru tenisu. Samotné dielo v antverpskom parku Middelheim síce nie je prejavom kultúrnej diplomacie avšak funkčným príkladom umeleckého diela, ktoré môže riešiť určitý sociálny problém, nedostatok, či ešte viac zvýšiť kvalitu života. http://www.hanstheys.be/artists/ann_veronica_janssens/

³² Milton C. CUMMINGS, “Cultural diplomacy and the United States government: A survey”, Washington, DC: Center for Arts and Culture (2003): 1.

svojho entuziazmu pre umenie, „*keďže môže prispieť k zlepšeniu vkusu mojich krajanov, zvýšiť ich reputáciu, získať im svetový rešpekt a slávu.*“³³; toto vyjadrenie síce nie je o kultúrnej diplomacii ako takej avšak významný diplomat a neskôr štátnik jej priznáva dôležitú úlohu už v dobe stredného novoveku konštituovania moderných štátov.

Zmienku o jednom z prvých moderných vymedzení kultúrnej diplomacie nachádzame v zbierke esejí od Gienow-Hechtovej a Donfrieda; ide o definíciu International Educational Exchange Service, organizačnej zložky US Department of State z roku 1959 ktorá považuje kultúrnu diplomaciu za „*priame a trvalé kontakty medzi ľuďmi z rôznych národov, ktorých cieľom je pomôcť vytvoriť lepšie prostredie medzinárodnej dôvery a porozumenia na ktorých môžu stavať oficiálne styky.*“³⁴ Autori dodávajú, že kultúrna diplomacia je záležitosťou tradičnej zahraničnej politiky, ale nepriamou.

Ďalší autori, napr. Marc, parafrázujú Cummingsa: „*kultúrna diplomacia je vnímaná ako prax s normatívnymi idealistickými cieľmi, často formulovanými ako dosiahnutie vzájomného porozumenia*“³⁵, na iných miestach ešte zjednodušuje: „*využitie kultúry štátu na podporu zahraničnopolitických cieľov alebo diplomacie.*“^{36,37}

Ivey a Hulburtovej definujú kultúrnu diplomaciu ako „*doménu diplomacie, ktorá má na starosti nadväzovanie, rozvoj a udržiavanie vzťahov s cudzími štátmi prostredníctvom kultúry, umenia a vzdelávania. Je to tiež proaktívny proces prezentácie inštitúcií, systému hodnôt a kultúrnej osobitosti štátu na bilaterálnej aj multilaterálnej úrovni v zahraničí.*“³⁸

Teoretici Hamilton a Langhorne sa vo svojej komplexnej práci o diplomatickej praxi o kultúrnej diplomacii zmieňujú len veľmi stroho, v jednej vedľajšej vete, že sa jedná o „*vládnú podporu na ochranu a prezentáciu národnej kultúry v zahraničí*“³⁹ a stručne sa venujú príkladu Francúzska v ďalšej referencii. Tento fakt na jednej strane ilustruje malú pozornosť teoretikov a akademikov, ktorú venovali kultúrnej diplomacii, zas ich definícia vnáša ďalší

³³ Cynthia P. SCHNEIDER, „Culture Communicates: US Diplomacy That Works“, v *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, Basingstoke (Palgrave, 2005), 147.

³⁴ Jessica C. E. GIENOW-HECHT a Mark C. DONFRIED, *Searching for a Cultural Diplomacy* (Berghahn Books, 2010), 13.

³⁵ Simon MARK, *A Greater Role for Cultural Diplomacy* (Netherlands Institute of International Relations' Clingendael', 2009), 5, http://www.clingendael.nl/publications/2009/20090616_cdsp_discussion_paper_114_mark.pdf.

³⁶ Simon MARK, „Rethinking Cultural Diplomacy: The Cultural Diplomacy of New Zealand, the Canadian Federation and Quebec“, *Political Science* 62, č 1 (01. jún 2010): 62, doi:10.1177/0032318710370466.

³⁷ MARK, *A Greater Role for Cultural Diplomacy*, 1.

³⁸ Bill IVEY a Heather F. HURLBURT, „Cultural Diplomacy and the National Interest: In Search of a 21st Century Perspective“, *The Curb Center for Art, Enterprise and Public Policy* 12 (2008): 1.

³⁹ Keith HAMILTON a Richard LANGHORNE, *The Practice of Diplomacy: Its Evolution, Theory and Administration* (Routledge, 2013), 127.

zaujímavý a dôležitý prvok (cieľ kultúrnej diplomacie) a tým je ochrana národnej kultúry v zahraničí. Ešte ďalej však zachádza Riordan, ktorý píše o novej diplomacii. V časti o verejnej diplomacii spomína miesto explicitného pomenovania kultúrnej diplomacie iba kultúrnu prezentáciu (takúto funkciu pripisuje inštitútom ako British Council, Goethe Institut či USIS, nie diplomacii), ktorá „nemôže byť považovaná za serióznou súčasť diplomacie.“⁴⁰

Pre kolektív okolo Boundovej je kultúrna diplomacia jedným z aspektov medzinárodných vzťahov a mäkkým (soft) aspektom spolužitia na svete v kontraste k tvrdej moci (právnych predpisov a zmlúv, multilaterálnych organizácií a vojenských spôsobilostí).⁴¹

Podľa Appela a kolektívu je kultúrnou diplomaciou akákoľvek interakcia alebo výmena medzi ľuďmi z dvoch krajín v oblasti kultúry, ktorá je podľa autorov veľmi širokou, rovnako aj štúdium o týchto fenoménoch.⁴²

Viñualesová definuje kultúrnu diplomáciu ako podporný nástroj verejnej diplomacie na odovzdávanie hodnôt, obsahu záujmu verejnej mienky a prispievanie k rozvoju diskusie v občianskej spoločnosti tak aby bolo možné dosahovať určité zahraničnopolitické ciele. Zás v záujme zahraničnej politiky je usilovať sa o dosiahnutie odlišnosti prezentácie štátu, jeho spoločnosti a jej kultúrnych prejavov v medzinárodnom prostredí. Dodáva taktiež, že je komponentom medzinárodnej prestíže.⁴³

Channicková, profesorka Yale School of Drama, sa stavia ku kultúrnej diplomacii ako súčasť štátnej politiky kriticky. Rozlišuje medzi dvoma prístupmi ku kultúrnej diplomacii – oficiálnym a prístupom umelcov. Zatiaľ čo v prvom prípade vníma kultúru iba ako (diplomatický) nástroj v druhom prípade spôsob, ako porozumieť kultúrnym tradíciám, získať nové zdroje nápaditej inšpirácie či objavovať iné metódy a spôsoby práce a vymieňať si nápady s ľuďmi, ktorých pohľady na svet sú odlišné. Rozdiel vníma aj v cieľi oficiálneho

⁴⁰ Shaun RIORDAN, *The New Diplomacy*, 1st vyd (Polity, 2002), 121.

⁴¹ Kirsten BOUND et al, *Culture is a Central Component of International Relations. Its Time to Unlock Its Full Potential* (London: Demos, 2007), 15.

⁴² Ronit APPEL et al, “Cultural Diplomacy: An Important but Neglected Tool in Promoting Israel’s Public Image” (The Interdisciplinary Center Herzliya, Lauder School of Government, *Diplomacy and Strategy*, máj 2008), 7–8., http://portal.idc.ac.il/SiteCollectionDocuments/Cultural_Diplomacy.pdf.

⁴³ Inés VIÑUALES, “Diplomacia cultural: experiencias argentinas”, *ARI - Real Instituto Elcano* č 64 (2010), http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/riecano/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/lengua+y+cultura/ari64-2010.

štátneho úsilia, ktorým, ako konštatuje je ovplyvňovať, v kontraste s prístupom umelca, ktorého cieľom je byť ovplyvnený. Východisko vidí v úzkej spolupráci diplomata a umelca⁴⁴

2. 2 O kultúrnej diplomacii vo vyšehradskom regióne

Slovenský odborný diškurz na tému kultúrnej diplomacie je veľmi úzky, väčšinou je súčasťou výskumu verejnej diplomacie. Špecificky tomuto fenoménu sa venovala vo svojej dizertačnej práci iba Kristína Vandová.⁴⁵

Rusiňák považuje kultúrnu diplomáciu za významnú súčasť verejnej diplomacie, definuje ju ako osobitnú dimenziu zahraničnej politiky štátu s funkciou podporovať a rozvíjať kultúrny vplyv štátu v medzinárodných vzťahoch. Cieľom, je podľa neho, prostredníctvom kultúry, umenia, vedy a športu prezentovať hodnoty vysielajúceho štátu, jeho tradície, jazyk, idey a iné informácie, ktoré pomáhajú vzájomnému porozumeniu medzi obyvateľmi a štátmi.⁴⁶

V konferenčných príspevkoch sa téme venovali aj Kurucz, Mattoš či Pajtinka⁴⁷ okrajovo ju môžeme nájsť spomenutú v prácach Jozefa Bátora.

Kurucz najprv definuje kultúru ako dvojjložkový jav zložený z duchovných a materiálnych prejavov a zasadzuje kultúru do systému medzinárodných vzťahov. Hovorí, že kultúra bola vždy prítomná v medzinárodných vzťahoch, výmena kultúrnych hodnôt je podľa neho súčasťou rozvoja stykov medzi štátmi a regiónmi. Ich šírka a intenzita závisí od komunikačných kanálov- teda aj kultúrnej diplomacie medzi štátmi.⁴⁸ Vznik kultúrnej diplomacie je podľa neho ovplyvnený zmenami v diplomacii, ktoré vyvolali nové tendencie v medzinárodných vzťahoch. Kurucz úlohu kultúrnej diplomacie taktiež vníma ako budovanie porozumenia medzi ľuďmi, národmi a štátmi, ako prezentáciu štátu v zahraničí a pripúšťa aj jej úlohu v brandingu krajiny, avšak nie výlučnú. Zhoduje sa so zahraničnými autormi na tom, že sa jedná o dlhodobé úsilie a premyslené pôsobenie zohľadňujúce podmienky krajiny alebo

⁴⁴ Joan CHANNICK, "The Artist as Cultural Diplomat", *American Theatre* 22, č 5 (máj 2005): 4–4.

⁴⁵ Kristína VANDOVÁ, "Kultúrna diplomacia" (dizertačná práca, Univerzita Komenského, 2006).

⁴⁶ Peter RUSIŇÁK, ed, *Diplomacia - úvod do štúdia* (Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, n.d.), 56.

⁴⁷ Erik PAJTINKA, "Kultúrna diplomacia ako súčasť medzinárodných vzťahov na začiatku 21. storočia", v *Zborník príspevkov zo IV. vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov v Banskej Bystrici 8.-9. novembra 2007* (prezentované na INTERPOLIS '07, Bratislava: Pamiko, 2007), 30–34.

⁴⁸ Milan KURUCZ, "Kultúrna dimenzia diplomacie", v *Zborník z vedeckej konferencie (prezentované na Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie, Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave: Vydavateľstvo EKONÓM, 2007)*, 63, http://fmv.euba.sk/files/Zbornik_2007_Zahranicna_politika_a_diplomacia_SR.pdf.

regiónu v ktorom diplomacia pôsobí.⁴⁹ Ďalej vo svojom článku rozoberá modely riadenia kultúrnej diplomacie⁵⁰ a upozorňuje na význam formulovania stratégie kultúrnej diplomacie. Taktiež sa venuje aj kultúrnej diplomacii v kontexte integrácie v Európskej únii. Vidí opodstatnenie aktivít kultúrnej diplomacie nielen smerom k tretím krajinám ale aj do vnútra Únie pre zvyšovanie kohézie.

Mattošov príspevok má charakter popisnej prípadovej štúdie o rakúskej kultúrnej diplomacii. Nastoľuje zaujímavý problém, ktorý budeme aj my adresovať v našej ďalšej práci a skúmaní a to, že v prípade Rakúska je najväčší záujem zo zahraničia najmä o umeníu a hudbu s dosahom na minulosť, prienik súčasnej rakúskej kultúrnej tvorby nie je taký výrazný.⁵¹ Preskúmanie a pojednanie o zahraničnom dopyte po slovenských kultúrnych prejavoch a adresovanie tohto dopytu ponukou kultúrnej diplomacie by malo byť základným východiskom stratégie našich aktivít.

K diskusii o kultúrnej diplomacii sa verejne zapája aj spisovateľ Michal Hvorecký, ktorý na aktuálne problémy fenoménu reagoval uvedením jeho prvej divadelnej hry pod názvom „*Slovenský inštitút. Jedna komédia*“⁵² ktorá na platforme vymysleného inštitútu ilustruje ako náročné je propagovať kultúru akejkoľvek krajiny štátnou, oficiálnou cestou.⁵³ Kultúru vníma ako kapitál, imidž, zdroj peňazí aj práce.⁵⁴ Za výzvy pre kultúrnu diplomaciu považuje jej dlhodobé a zmysluplné programovanie⁵⁵, nezávislosť, odbornú kvalitu a financovanie.^{56,57}

⁴⁹ Ibid., 66.

⁵⁰ Riadenie podľa neho prebieha prostredníctvom kultúrnych inštitútov, upozorňuje na dva prístupy k riadeniu a financovaniu – v prvom prípade kultúrne inštitúty riadi priamo štát a v druhom sú verejnoprávnymi inštitúciami iba s čiastočným vstupovaním štátu.

⁵¹ Boris MATTOŠ, “Kultúrna dimenzia diplomacie ako nástroj zahraničnej politiky štátu na príklade Rakúskej republiky”, v Zborník príspevkov z 12. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov (prezentované na Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2013, Ekonomická univerzita v Bratislave: Vydavateľstvo EKONÓM, 2013), 381, http://fmv.euba.sk/files/Zbornik_12_MVKD_31_5_2013.pdf.

⁵² Michal HVORECKÝ, “Premiéra v Theater Forum”, Hvorecky.sk, cit 14. máj 2013, <http://hvorecky.sk/2009/03/18/premiera-v-theater-forum/>.

⁵³ Michal HVORECKÝ, “Často som český autor”, Hvorecky.sk, cit 11. máj 2013, <http://hvorecky.sk/2009/02/10/casto-som-cesky-autor/>.

⁵⁴ Michal HVORECKÝ, “Zaniknú Slovenské inštitúty?”, Hvorecky.sk, cit 11. máj 2013, <http://hvorecky.sk/2012/06/27/zaniknu-slovenske-instituty/>.

⁵⁵ Michal HVORECKÝ, “Ako zachrániť Slovenské inštitúty?”, komentare.sme.sk, 12. máj 2013, <http://komentare.sme.sk/c/6798176/ako-zachranit-slovenske-instituty.html>.

⁵⁶ Michal HVORECKÝ, “Problémom Slovenských inštitútov...”, post, facebook.com, 05. máj 2013, <https://www.facebook.com/michal.hvorecky/posts/10151488859924006>.

⁵⁷ Michal HVORECKÝ, “Čo sa Slovenský inštitút naučí od Goetheho?”, Hvorecky.sk, cit 11. máj 2013, <http://hvorecky.sk/2011/07/07/co-sa-slovensky-institut-nauci-od-goetheho/>.

Kompletnejšiu mozaiku kultúrnej diplomacie by sme však vyskladali štúdiom prác stredoeurópskych akademikov. Pozorujeme totiž zatiaľ nevyužitý priestor pre rozvinutie diskusie o nových prístupoch k diplomacii v akademických kruhoch štátov Vyšehradskej štvorky. Na niekoľkých univerzitách a vo výskumných centrách pracujú akademici, ktorí sa venujú, aj keď len okrajovo, kultúrnej diplomacii (väčšinou zastrešenej štúdiom verejnej diplomacie).

Popri štúdiu a snahe o formulovanie slovenského vnímania máme ambíciu rozšíriť okruh aj o poľských autorov- treba spomenúť prof. Beatu Ociepku,⁵⁸ vedúcu Sekcie medzinárodnej komunikácie Fakulty sociálnych vied Vroclavskej univerzity. Český výskum v odbore zastupuje Jana Peterková z Fakulty medzinárodných vzťahov Vysoké školy ekonomickej v Prahe. Tá na rozdiel od západných autorov kultúrnu diplomaciu považuje za súčasť tradičných diplomatických vzťahov, zaraďuje ju ako súčasť kultúrnej diplomacie. Mala by zahraničnej verejnosti „*prezentovať vlastnú kultúru vysielajúceho štátu ... a zároveň vytvárať jeho pozitívny imidž prostredníctvom kultúrnych aktivít.*“⁵⁹ Dobrý imidž krajiny, podľa nej, dopomáha štátu dosahovať jeho zahraničnopolitické ciele.

Záver

Účinnosť kultúrnej diplomacie, tvorivých prejavov a kultúry ako takej v budovaní medziľudských vzťahov, ktorá sa dá analogicky aplikovať aj na vzťahy medzinárodné, bola dokázaná viacerými aj neurologickými a sociologickými výskumami z ktorých závery spracovali napr. Schneiderová, Nelsonová a Yousri. Tie dokazujú, že tvorivé prejavy prenikajú do emočného vnímania, dokážu komunikovať na viac ako len racionálnej úrovni a tým umožňujú vnímať javy alternatívnymi spôsobmi.

Obrazy a naratívy ovplyvňujú rozhodovanie jednotlivcov, je totiž dokázané, že emócie

⁵⁸ Beata OCIEPKA a Marta RYNIEJSKA, “Public Diplomacy and EU Enlargement: The Case of Poland”, Discussion Papers in Diplomacy č 99, Netherlands Institute of International Relations “Clingendael” (2005): 18.

⁵⁹ Jana PETERKOVÁ, “The Cultural Dimension of the Czech Foreign Policy”, v Michal Kořan et al. - Czech Foreign Policy in 2007–2009: Analysis (Prague: Institute of International Relations, 2010), 362, <http://www.dokumenty-iir.cz/Knihy/CFP10.pdf#page=362>.

hrajú v rozhodovacom procese silnejšiu úlohu ako racionálne posudzovanie informácií.^{60, 61} Sú to ďalšie dôvody, ktoré opodstatňujú záujem o rozvoj kultúrnej diplomacie ako relatívne novej súčasti verejnej diplomacie a diplomatickej praxi ako takej.

Moderná kultúrna diplomacia v západných krajinách, najprv jej praktická časť o niečo neskôr jej výskum, sa začína rozvíjať so vznikajúcim napätím medzi mocnosťami v medzinárodných vzťahoch pred druhou svetovou vojnou a počas nej. Za jej vznikom môžeme vidieť bezpečnostné, rovnako však aj ekonomické záujmy. V medzivojnovom období vznikli aj prvé inštitúty na výkon kultúrnej diplomacie. Vo viacerých obdobiach mala kultúrna diplomacia skôr podobu propagandy (vojnové a medzivojnové obdobie, hlboká studená vojna, „naklonené“ to mala aj počas kampanie post-9/11). Všeobecne je však moderná kultúrna diplomacia považovaná za dvojsmernú komunikáciu za účelom propagácie štátu v zahraničí, nadväzovanie kontaktov a budovanie dôvery medzi národmi.

V období po 2. svetovej vojne boli v západných krajinách aktivitám kultúrnej diplomacie venované aj značné finančné prostriedky, vyvíjané finančne náročné aktivity. Overenými výsledkami kultúrnej diplomacie bol vznik medzinárodných inštitúcií, ktoré dodnes riešia závažné otázky medzinárodných vzťahov či množstvo benefitov pre občanov či administratívy kultúrnu diplomaciu vykonávajúcich či prijímajúcich štátov.

Rozpočet aj pozornosť venovaná kultúrnej diplomacii sa najmä v USA po páde železnej opony mimoriadne oslabili. O podfinancovaní hovoria teoretici aj praktici ako o stále aktuálnom probléme kultúrnej diplomacie. Globalizovaný svet v ktorom verejná mienka v medzinárodných vzťahoch zohráva úlohu ako nikdy predtým si vyžaduje oveľa vyššie investície do kultúrnej diplomacie ako tie aktuálne.

Nižší záujem o výkon ako aj štúdium kultúrnej diplomacie západní autori vysvetľujú veľmi ťažkou merateľnosťou výstupov kultúrnej diplomacie ako aj tým, že úspech jej výstupov je viazaný na dlhodobý časový horizont. V praxi diplomati nedisponujú dostatkom zdrojov (personálnych, finančných), navyše sú vyťažení odbornou a konzulárnou agendou,

⁶⁰ SCHNEIDER, “The Unrealized Potential of Cultural Diplomacy”, 264.

⁶¹ Cynthia P. SCHNEIDER, Kristina NELSON, a Mohammed YOUSRI, *Mightier than the Sword: Arts and Culture in the U.S.-Muslim World Relationship* (The Saban Center for Middle East Policy at Brookings, 2008), http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2008/6/islamic%20world%20schneider/06_islamic_world_schneider.pdf Na strane 10-11 autori analyzujú výskumy konzultačných spoločností Gallup a Pew, na základe ktorých konštatujú, že vizuálne obrazy s pozitívnymi odkazmi kreujú pozitívne vnímanie západnej spoločnosti. Na stranách 20-21 uvádzajú konkrétne príklady a štúdie, ktoré dokazujú, že umenie a kultúra vplyvajú na emócie a tie následne ovplyvňujú rozhodovanie ľudí (aj keď treba zobrať na vedomie, že hypotézy boli testované predovšetkým na moslimskom obyvateľstve v kontexte vnímania západnej kultúry).

ktorú musia prioritne pokryť. Zvýšenej pozornosti akademikov prekáža nejednoznačné definovanie kultúrnej diplomacie a presah s ďalšími disciplínami, príbuznými fenoménmi a následné ťažšie uchopenie problematiky.

Aktuálne úspech kultúrnej diplomacie západní autori podmieňujú podporou kultúrnej diplomacie dostatočnými zdrojmi a vytvorením užšieho konsenzu o tom, čo kultúrna diplomacia je, ktorí sú jej aktéri, aktivity a nástroje či ciele. To by malo podnietiť zvýšenie záujmu o jej výskum, ktorý by sa mal zapojiť do hľadania spôsobu ako hodnotiť výstupy kultúrnej diplomacie. Moderná kultúrna diplomacia si taktiež vyžaduje partnerstvo štátnych a súkromných aktérov zapojených do kultúrnej diplomacie.

Moderná západná kultúrna diplomacia by mala mať hodnotový fundament, zapájať do svojich aktivít obe strany (vysielajúci aj prijímajúci štát), prispôbovať svoj obsah cieľovej skupine, mala by byť atraktívna, flexibilná, kreatívna a adaptabilná na obmedzené rozpočtové možnosti.

Aby sme ešte presnejšie pochopili, ako kultúrnu diplomaciu vnímajú západní autori, analyzovali sme úzke definície kultúrnej diplomacie s informačnou funkciou. Kultúrna diplomacia je západnými autormi vnímaná ako nástroj mäkkej moci, súčasť verejnej diplomacie, ktorá sa svojou časťou podieľa na výkone zahraničnej politiky štátu. Tradiční autori medzinárodných vzťahov jej vysokú dôležitosť neprípisujú.

Kultúrna diplomacia je na západe vnímaná ako prax skôr s idealistickými cieľmi, často formulovanými ako budovanie a udržiavanie kontaktov medzi ľuďmi z rôznych národov, dosiahnutie vzájomného porozumenia, výmena myšlienok, informácií, umenia, rôznych aspektov kultúry (spomína sa medzi nimi aj veda) medzi štátmi a ich obyvateľmi. Aktivity kultúrnej diplomacie majú vytvárať lepšie prostredie medzinárodnej dôvery a porozumenia na ktorých môžu stavať oficiálne styky.

Medzi funkčné ciele z ktorých je možné vyčísliť aj ekonomické benefity zaraďujú propagáciu štátu, budovanie pozitívneho imidžu a značky štátu, ktorá môže zvýšiť prestíž a prilákať turistov či investorov zo zahraničia. Celkovo však kultúrna diplomacia na západe nie je vnímaná ako nástroj zahraničnej politiky, ktorý by mal prinášať bezprostredné, navyše ekonomicky vyčísliteľné, benefity.

Akademici volajú po obojsmernej kultúrnej diplomacii praktici však hovoria skôr o jednosmernej výmene. Ide teda o proaktívny proces na bilaterálnej aj multilaterálnej úrovni v zahraničí.

Slovenský odborný diškurz na tému kultúrnej diplomacie je veľmi úzky, väčšinou je súčasťou výskumu verejnej diplomacie.

Použitá literatúra:

1. APPEL, Ronit, Assaf IRONY, Steven SCHMERZ, a Ayela ZIV. "Cultural Diplomacy: An Important but Neglected Tool in Promoting Israel's Public Image". The Interdisciplinary Center Herzliya, Lauder School of Government, Diplomacy and Strategy, máj 2008. http://portal.idc.ac.il/SiteCollectionDocuments/Cultural_Diplomacy.pdf.
2. BARNSTON, Ronald Peter. Modern Diplomacy. Pearson Education, 2006.
3. BOUND, Kirsten, Rachel BRIGGS, John HOLDEN, a Samuel JONES. Culture is a Central Component of International Relations. Its Time to Unlock Its Full Potential. London: Demos, 2007.
4. CUMMINGS, Milton C. "Cultural diplomacy and the United States government: A survey". Washington, DC: Center for Arts and Culture (2003): 4.
5. Department Of State. Office of Content Support Services, Bureau of International Information Programs. "U.S. Department of State - Embassy Listing Page", 16. december 2007. <http://www.usembassy.gov/>.
6. DIZARD, Wilson P. Inventing public diplomacy: the story of the US information agency. The ADST-DACOR diplomats and diplomacy series. Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 2004.
7. FINN, Helena K. "Case for Cultural Diplomacy - Engaging Foreign Audiences, The". Foreign Affairs 82, č 3 (2003): 15–20.
8. GIENOW-HECHT, Jessica C. E., a Mark C. DONFRIED. Searching for a Cultural Diplomacy. Berghahn Books, 2010.
9. GLADE, William. "Issues in the Genesis and Organization of Cultural Diplomacy: A Brief Critical History". Journal of Arts Management, Law & Society 39, č 4 (2009): 240–259.
10. HAMILTON, Keith, a Richard LANGHORNE. The Practice of Diplomacy: Its Evolution, Theory and Administration. Routledge, 2013.
11. History Channel Nazi Titanic, 2012. http://www.youtube.com/watch?v=MrnRTL4bYsY&feature=youtube_gdata_player.
12. HVORECKÝ, Michal. "Ako zachrániť Slovenské inštitúty?" komentare.sme.sk, 12. máj 2013. <http://komentare.sme.sk/c/6798176/ako-zachranit-slovenske-instituty.html>.
13. "Často som český autor". Hvorecky.sk. Cit 11. máj 2013. <http://hvorecky.sk/2009/02/10/casto-som-cesky-autor/>.
14. "Čo sa Slovenský inštitút naučí od Goetheho?" Hvorecky.sk. Cit 11. máj 2013. <http://hvorecky.sk/2011/07/07/co-sa-slovensky-institut-nauci-od-goetheho/>.
15. "Premiéra v Theater Forum". Hvorecky.sk. Cit 14. máj 2013. <http://hvorecky.sk/2009/03/18/premiera-v-theater-forum/>.

16. “Problémom Slovenských inštitútov...” Post. facebook.com, 05. máj 2013. <https://www.facebook.com/michal.hvorecky/posts/10151488859924006>.
17. “Zaniknú Slovenské inštitúty?” Hvorecky.sk. Cit 11. máj 2013. <http://hvorecky.sk/2012/06/27/zaniknu-slovenske-instituty/>.
18. CHANNICK, Joan. “The Artist as Cultural Diplomat”. *American Theatre* 22, č 5 (máj 2005): 4–4.
19. CHILDS, Marquis. “Congress And The USIA Budget - The propaganda dollar gap”. *St. Petersburg Times*. 23. júl 1963, Vol. 79 - No. 364 vydanie, sek St. Petersburg Times Editorials.
20. IVEY, Bill, a Heather F. HURLBURT. “Cultural Diplomacy and the National Interest: In Search of a 21st Century Perspective”. *The Curb Center for Art, Enterprise and Public Policy* 12 (2008): 41.
21. KURUCZ, Milan. “Kultúrna dimenzia diplomacie”. V Zborník z vedeckej konferencie, 62–71. Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave: Vydavateľstvo EKONÓM, 2007. http://fmv.euba.sk/files/Zbornik_2007_Zahranicna_politika_a_diplomacia_SR.pdf.
22. LAMSTER, Mark. “The Art of Diplomacy”. *Wall Street Journal*, 10. október 2009, sek Essay. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703298004574459753201012282.html>.
23. MARK, Simon. “A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, New Zealand and India”. Doctoral thesis, The University of Auckland, 2008. <https://researchspace.auckland.ac.nz/handle/2292/2943>.
24. A Greater Role for Cultural Diplomacy. Netherlands Institute of International Relations’ Clingendael’, 2009. http://www.clingendael.nl/publications/2009/20090616_cdsp_discussion_paper_114_mark.pdf.
25. “Rethinking Cultural Diplomacy: The Cultural Diplomacy of New Zealand, the Canadian Federation and Quebec”. *Political Science* 62, č 1 (01. jún 2010): 62–83. doi:10.1177/0032318710370466.
26. MARTIN, Gregory. *Rubens in London: art and diplomacy*. London: Miller, 2011. <http://anet.ua.ac.be/record/opacua/c:lvd:13206380>.
27. MATTOŠ, Boris. “Kultúrna dimenzia diplomacie ako nástroj zahraničnej politiky štátu na príklade Rakúskej republiky”. V Zborník príspevkov z 12. medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov, 377–383. Ekonomická univerzita v Bratislave: Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. http://fmv.euba.sk/files/Zbornik_12_MVKD_31_5_2013.pdf.
28. “Measuring the State of Muslim-West Relations: Assessing the ‘New Beginning’”. Abu Dhabi Gallup Center, 28. október 2010. <http://www.gallup.com/strategicconsulting/153581/REPORT-Measuring-State-Muslim-West-Relations-Assessing-New-Beginning.aspx>.
29. OCIEPKA, Beata, a Marta RYNIEJSKA. “Public Diplomacy and EU Enlargement: The Case of Poland”. *Discussion Papers in Diplomacy* č 99. Netherlands Institute of International Relations “Clingendael” (2005): 18.

30. PAJTINKA, Erik. “Kultúrna diplomacia ako súčasť medzinárodných vzťahov na začiatku 21. storočia”. V Zborník príspevkov zo IV. vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov v Banskej Bystrici 8.-9. novembra 2007, 30–34. Bratislava: Pamiko, 2007.
31. PETERKOVÁ, Jana. “The Cultural Dimension of the Czech Foreign Policy”. V Michal Kořan et al. - Czech Foreign Policy in 2007–2009: Analysis, 362–370. Prague: Institute of International Relations, 2010. <http://www.dokumenty-iir.cz/Knihy/CFP10.pdf#page=362>.
32. RIORDAN, Shaun. The New Diplomacy. 1st vyd. Polity, 2002.
33. RUSIŇÁK, Peter, ed. Diplomacia - úvod do štúdia. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, n.d.
34. SCHNEIDER, Cynthia P. “Culture Communicates: US Diplomacy That Works”. V The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations, 147–168. Basingstoke. Palgrave, 2005.
35. “The Unrealized Potential of Cultural Diplomacy: ‘Best Practices’ and What Could Be, If Only..” Journal of Arts Management, Law & Society 39, č 4 (2009): 260–279.
36. SCHNEIDER, Cynthia P., Kristina NELSON, a Mohammed YOUSRI. Mightier than the Sword: Arts and Culture in the U.S.-Muslim World Relationship. The Saban Center for Middle East Policy at Brookings, 2008. http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2008/6/islamic%20world%20schneider/06_islamic_world_schneider.pdf.
37. ULÍČIANSKA, Zuzana. “Nacisti túžili Titanicom potopiť Britániu. Nakoniec s ním klesli na dno”. www.sme.sk, 03. máj 2013. <http://www.sme.sk/c/6788887/nacisti-tuzili-titanicom-potopit-britaniu-nakoniec-s-nim-klesli-na-dno.html>.
38. “USIA Fact Sheet”. United States Information Agency (archive web site). Cit 03. jún 2013. <http://dosfan.lib.uic.edu/usia/usiahome/factshe.htm>.
39. VANDOVÁ, Kristína. “Kultúrna diplomacia”. Dizertačná práca, Univerzita Komenského, 2006.
40. VIÑUALES, Inés. “Diplomacia cultural: experiencias argentinas”. ARI - Real Instituto Elcano č 64 (2010). http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/lengua+y+cultura/ari64-2010.

Autor:

Ing. Michal Polgár

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

michal.polgar@euba.sk

PRACOVNÝ TRH V NEMECKU DVA ROKY PO JEHO OTVORENÍ PRE PRACOVNÍKOV Z KRAJÍN EÚ 8

Eubomír Billy, Katarína Cséfalvayová

Abstrakt

Predkladaný článok opisuje situáciu na pracovnom trhu v Nemecku pred a po jeho otvorení 1. mája 2011 pre pracovníkov z nových členských krajín. Nemecko voči pracovníkom z týchto krajín, označovaných ako EÚ 8, využilo maximálne 7-ročné prechodné obdobie, počas ktorého postupne otváralo pracovný trh až po jeho úplnú liberalizáciu. Autori prechádzajú od krátkeho historického úvodu cez situáciu na pracovnom trhu po roku 2004, predstavujú prognózy a scenáre vývoja po otvorení pracovného trhu v máji 2011 a aktuálne výsledky mapujúce stav na trhu práce v Nemecku dva roky po jeho otvorení.

Kľúčové slová: EÚ 8, otvorenie pracovného trhu, prognózy, aktuálne údaje

Abstract

The present article describes the labour market situation in Germany before and after its opening for the workers from the new EU member countries, known as EU 8, on May 1st 2011, to which Germany used the maximum 7-year transitional period. The authors start with a brief historical introduction, then present the labour market situation after 2004, to finally present predictions and forecast scenarios after labour market opening in May 2011 as well as the latest data mapping the current state of labour market in Germany two years after its opening.

Key words: EU 8, labour market opening, predictions, current data

JEL klasifikácia: J40, J60

Úvod

Masové prisťahovalecké vlny, zaplavenie pracovného trhu lacnou pracovnou silou z východu, zneužívanie sociálneho systému, zníženie miezd, zvýšenie nezamestnanosti a iné čierne scenáre sa objavili pred 1. májom 2011, dňom úplného otvorenia pracovného trhu pre pracovníkov z členských krajín prijatých do Európskej únie v roku 2004. Dva roky po otvorení nemeckého pracovného trhu je možné konštatovať, že žiadna z vyššie uvedených

hrozieb sa nenaplnila a prehnané odhady masového príchodu pracovníkov sa nepriblížili predpovediam.

Predkladaný článok je súčasťou projektu VEGA č. 1/0911/11 „Štyri slobody pohybu v Európskej únii“ realizovaného na Ekonomickej univerzite v Bratislave. Článok je deskriptívneho charakteru a opisuje situáciu pred a po otvorení pracovného trhu v Nemecku pre pracovníkov z krajín EÚ8. Metodologicky je postavený na analýze sekundárnych zdrojov – predovšetkým analýz a výskumných prác nemeckých inštitúcií a z hľadiska aktuálnosti na novinových článkoch renomovaných periodík.

1 Nemecký pracovný trh do roku 2011

Strach z prílevu lacnej pracovnej sily, nástup krízy, geografická blízkosť krajín v kombinácii s veľkými mzdovými rozdielmi najviac odrádzali Nemecko a Rakúsko od otvorenia svojho pracovného trhu. Využili tak maximálne možné 7 ročné prechodné obdobie, keď 1. mája 2011 sprístupnili svoj pracovný trh pre pracovníkov z krajín EÚ 8 – Českej republiky, Slovenska, Slovinska, Poľska, Maďarska, Estónska, Litvy a Lotyšska. Rovnako ako aj iné typy migrácie, aj pracovná migrácia je vyvolaná push a pull faktormi. V rámci voľného pohybu pracovníkov v Európskej únii môžeme ako hlavné push faktory vnímať v niektorých krajinách vysokú mieru nezamestnanosti, nízke mzdy, nemožnosť uplatniť sa vo svojom odbore, sociálne podmienky. Ako hlavné pull faktory rakúskeho a nemeckého pracovného trhu dominujú hlavne vyššie mzdy, možnosť uplatnenia sa v odbore, či lepšie pracovné podmienky.

Nemecko má pritom už desaťročia migračné skúsenosti s pracovníkmi, ktorí tak pomáhali rýchlo rastúcej ekonomike pokryť potreby jej nedostatočnej pracovnej sily. Odkázanosť na zahraničných pracovníkov sa prejavila už v 19. storočí, keď predovšetkým poľskí pracovníci prichádzali na dnešné nemecké územie za prácou v poľnohospodárstve. Situácia sa opakovala aj v období medzi dvoma svetovými vojnami, ale hlavné migračné toky zahraničných pracovníkov boli vyvolané konjunktúrou v povojnovom období, keď Nemecko nedostatok pracovnej sily riešilo regrútovaním pracovníkov na základe medzinárodných zmlúv zo Španielska, Portugalska, Talianska, Juhoslávie a Turecka.¹ Systém bol pôvodne

¹ KLUSMEYER, B.D. – PAPADEMETRIOU, G.D.: *Immigration policy in the Federal Republic of Germany: negotiating membership and remaking the nation*. Berghahn Books, 2009. ISBN 9781845456115. s.68

nastavený na rotujúcom modeli, keď mal pracovník odpracovať isté obdobie a následne sa vrátiť späť do vlasti. Veľká časť tzv. gastarbeiterov sa však rozhodla zostať v Nemecku, za čo sa zasadzovali i zamestnávateľia, ktorým sa tak znížili náklady pri opakujúcom sa zaškoľovaní pracovníkov. Systém hosťujúcich pracovníkov bol založený na dočasnej a regulovanej migrácii počas ekonomických cyklov, teda na využití zahraničných pracovníkov počas obdobia konjunktúry a zastavenie ich príchodu v čase recesie. Aj napriek očakávaniam, približne 4 milióny pracovníkov sa rozhodlo zostať v Nemecku. V krajine sa tak postupne začala vytvárať významná prisťahovalecká skupina, tvorená hosťujúcimi pracovníkmi v krajine ostali a navyše si do Nemecka priviedli aj rodinných príslušníkov. Pri opätovnom ekonomickom raste v ďalších rokoch sa pritom preukázala potreba ďalšieho príchodu hlavne vyššie kvalifikovaných pracovníkov.²

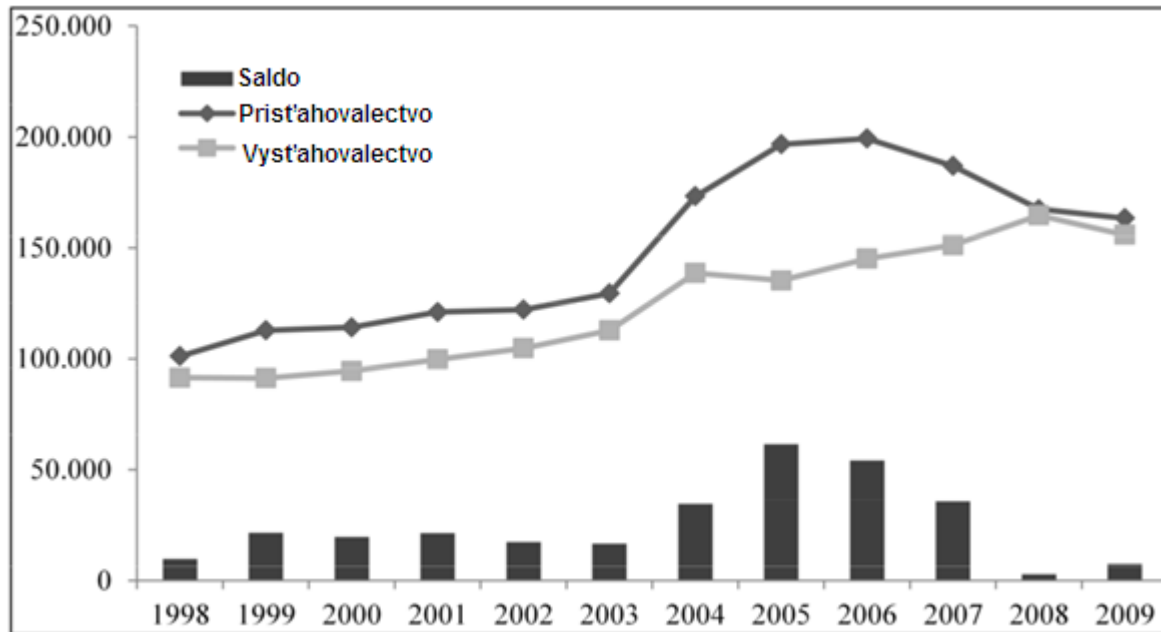
V máji 2004, v čase vstupu 10-tich nových členských štátov do EÚ, sa len 3 krajiny EÚ rozhodli pre úplné sprístupnenie svojho pracovného trhu pre pracovníkov z nových členských krajín – Veľká Británia, Írsko a Švédsko. Hoci predovšetkým Veľká Británia a Írsko zaznamenali niekoľkonásobne vyššiu imigráciu pracovníkov, než sa predpokladalo, trh práce vedel nápor nových pracovníkov absorbovať a aj s odstupom času predstavitelia všetkých troch krajín vnímajú svoje rozhodnutie otvoriť pracovný trh pozitívne.³ Hoci celková migrácia od roku 2004 – 2011 dosiahla podľa štatistík až 1,8 milióna pracovníkov, vysoké číslo skresľuje veľký počet pracovníkov, ktorí sa po čase vrátili späť do vlasti. Jedným z dôvodov, prečo Nemecko odmietalo otvoriť svoj pracovný trh hneď v roku 2004 bol vývoj imigrácie pred roka 2004, keďže do krajiny už vtedy prúdilo značné množstvo pracovníkov, ako uvádza graf č.1. Údaje sú súhrnom dát z Ausländerzentralregister (Centrálny register cudzincov) a systému prihlasovania fungujúceho na regionálnej úrovni (örtliche Melderegister). Graf znázorňuje, že aj napriek zatvorenému pracovnému trhu sa od roku 2004 výrazne zvýšil počet pracovníkov z krajín EÚ8. Pre porovnanie – kým v roku 2004

² BADE, J.K.- EMMER, C.P. – LUCASSEN, L. – OLTMER, J.: *Enzyklopädie Migration in Europa*. Ferdinand Schöningh Verlag, 2008. ISBN 978-3-506-75632-9. s.160

³ V júni 2012 sa britský premiér Tony Blair vyjadril, že neľutuje otvorenie pracovného trhu pre pracovníkov z krajín EÚ8 v roku 2004, keď podľa neho predstavovali a predstavujú migranti prínos pre krajinu. Reagoval tak na kritiku súčasného predsedu labouristov Eda Milibanda, ktorý považuje otvorenie pracovného trhu za chybu, ktorá znížila životnú úroveň niektorých skupín spoločnosti. Viac pozri: THE TELEGRAPH: *Tony Blair: I don't regret opening UK borders to European immigrants*. [online] [citované 26.6. 2012] Dostupné na: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/immigration/9352335/Tony-Blair-I-dont-regret-opening-UK-borders-to-European-immigrants.html>

predstavovala čistá migrácia z krajín EÚ8 31 tisíc pracovníkov, v roku 2005 to bolo viac ako 55 tisíc pracovníkov.⁴

Graf 1 : Vývoj emigrácie a imigrácie v Nemecku v období 1998 - 2009

Zdroj: SCHÄFER, H.: *Migration- und Arbeitsmarktwirkungen der Arbeitnehmerfreizügigkeit*. [online]. [Citované 29.5.2012]. Dostupné na : < <http://www.iwkoeln.de/de/studien/iw-trends/beitrag/53424> >

Ako ilustruje graf, i napriek zatvorenému trhu do Nemecka prúdilo po roku 2004 veľké množstvo pracovníkov, pričom majorita z nich prichádzala práve z Poľska, a to až 65 % všetkých migrantov a 71 % spomedzi migrantov z nových členských štátov.⁵ Výrazná poľská imigrácia len nadviazala na tradíciu hľadania si práce v Nemecku, zároveň však zodpovedá i veľkosti krajiny a významnú úlohu zorolu hrala aj geografická blízkosť a v tom čase vysoká nezamestnanosť v Poľsku. Tá naopak nebola motivujúca pre českých pracovníkov, ktorí vo väčšej miere neprichádzali do krajiny. Druhou najpočetnejšou skupinou prichádzajúcou v období 2004-2011 boli maďarskí pracovníci. Podľa štatistík tvorili hlavný podiel imigranti muži, mladí, obsadzujúci skôr nízkokvalifikované pozície, za nižšiu mzdu, podobne vysokú ako pracovníci z krajín mimo EÚ. Podľa analýz Zimmermanna išlo o dočasnú migráciu, len v malom podiele išlo o dlhodobé usadenie sa v krajine. V týchto prípadoch išlo hlavne o vydané povolenia pre sezónne práce, druhej skupiny, ktorej sa netýkali obmedzenia na

⁴ Medzi ďalšie významné imigrantné skupiny patrili Rusko, Turecko, Rumunsko a krajiny označené ako ostatné

⁵ KAHANEC, M. – ZIMMERMANN, F.K. : *EU Labour Markets after Post-Enlargement Migration*. Springer 2009. ISBN 9783642022418. s.115

nemeckom pracovnom trhu boli samostatne zárobkovo činné osoby, resp. podnikatelia. Ďalšiu výnimku predstavovali IT a konzultantské firmy⁶, ktoré mohli zamestnávať aj pracovníkov z krajín EÚ8.

V roku 2008 uvoľnilo Nemecko svoj pracovný trh pre kvalifikovaných pracovníkov z nových členských štátov EÚ. Zamestnávateľia tak už nemuseli dokazovať, že danú pracovnú pozíciu nevedia obsadiť domácim pracovníkom. Okrem nich sa zjednodušili podmienky aj pre zamestnávanie sezónnych pracovníkov v poľnohospodárstve. Ako je možné vidieť grafe č. 1, imigrácia sa v tomto období výrazne utlmila, aj napriek tomu však Nemecko otáľalo s úplnou liberalizáciou svojho pracovného trhu, argumentujúc vplyvom finančnej a hospodárskej krízy a nárastom nezamestnanosti.

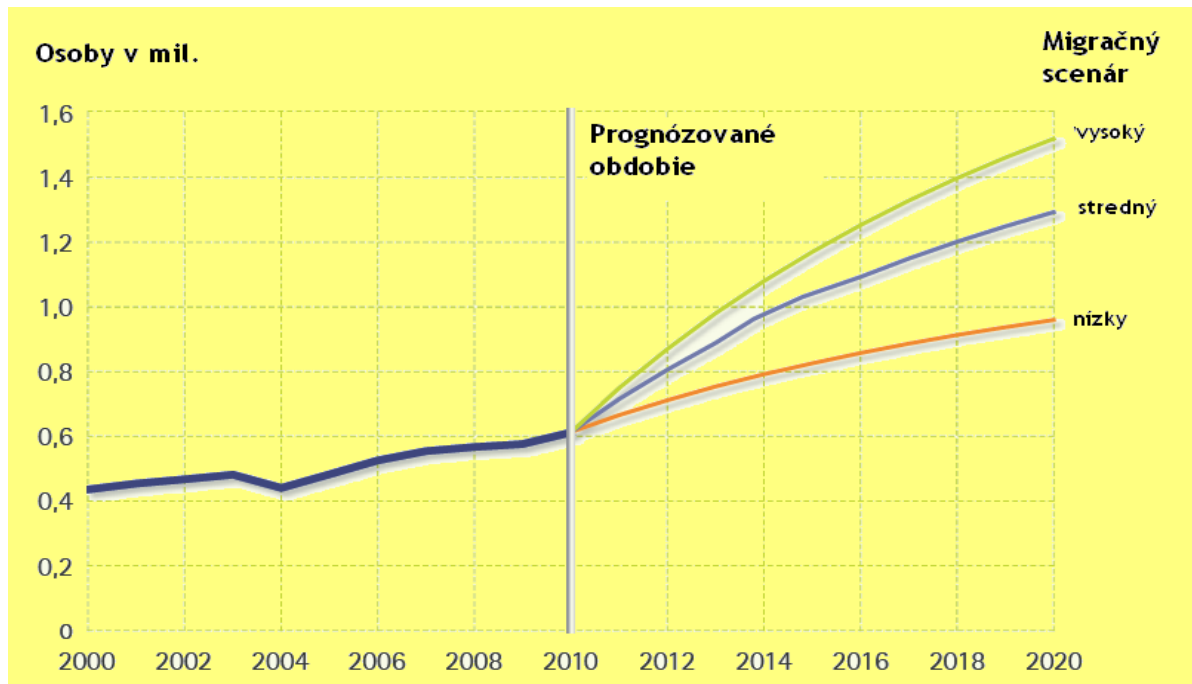
Podobne ako v ostatných krajinách EÚ 15, aj v Nemecku a Rakúsku boli vypracované predpovede prognózujúce možné migračné vlny a ich dopady pre pracovný trh a ekonomiku. Kým vo Veľkej Británii a Írsku sa prvotné odhady pohybovali na úrovni 6 – 13 tisíc imigrantov ročne a nakoniec dosiahli úroveň 250 tisíc ročne, boli prognózy po otvorení nemeckého pracovného trhu reálnejšie. Európska komisia predikovala príchod 100 tisíc pracovníkov ročne počas 4 rokov od otvorenia. Podľa EK mal byť príchod pracovníkov z krajín EÚ 8 prospešný najmä pre zaplnenie voľných pracovných miest v krajine a zároveň mal prispieť k rastu HDP o 0,3 %.

Podrobnú analýzu možných dopadov a možné scenáre vývoja vypracoval pred otvorením pracovného trhu aj Institut für Arbeitsmarkt und Berufsforschung prognózujúc, že do roku 2020 využije otvorený pracovný trh 600 – 900 tisíc pracovníkov z krajín EÚ 8. Dopad na rast HDP p.c. bol odhadovaný na 0,2 %, nezamestnanosť mala vzrásť o 0,14 % a mzdy sa mali znížiť o 0,28 %. ⁷ Prognózy boli vypracované na základe podobného vývoja po pristúpení nových členských štátov v 80. rokoch, ktorých rozdiel úrovne hospodárstva bol približne porovnateľný s dnešnou situáciou. Predikcie boli zároveň doplnené o prieskumy verejnej mienky skúmajúce záujem o emigráciu na novootvorené trhy. Graf č. 2 zobrazuje tri scenáre možného vývoja pracovnej migrácie z krajín EÚ 8.

⁶ Minimálna mzda však musela predstavovať 86 400, neskôr bola znížená na 63 600 eur

⁷ INSTITUT FÜR ARBEITSMARKT UND BERUFFORSCHUNG: *Kurzbericht – Mehr Chance als Risiken für Deutschland*. [online]. [Citované 29.5.2013]. Dostupné na : <<http://doku.iab.de/kurzber/2011/kb1011.pdf>>

Graf 2: Scenáre možného vývoja imigrácie z krajín EÚ 8 do Nemecka

Zdroj: INSTITUT FÜR ARBEITSMARKT UND BERUFFORSCHUNG: Projektionen und Szenarien: Migranten aus den EU-8-Ländern in Deutschland, Bestandentwicklung 2000-2020. [online] Dostupné na: <http://doku.iab.de/kurzgraf/2011/kbfolien10111.pdf>

Prekvapivo, podpora otvorenia pracovného trhu sa ukázala aj u predstaviteľov pohraničných spolkových republík, a to aj napriek vysokej nezamestnanosti, ktorá pre túto časť Nemecka predstavuje dlhodobý problém. Na druhej strane však tieto spolkové republiky trápí dlhodobé ubúdanie a dynamické starnutie obyvateľstva. Začína sa tak prejavovať nedostatok pracovnej sily v niektorých sektoroch, a práve z tohto dôvodu by bola imigrácia do tejto časti Nemecka prínosom pre ich ekonomickú, ako i sociálnu sféru.

2 Dva roky po otvorení pracovného trhu

1. mája 2013 uplynuli dva roky od úplného otvorenia pracovného trhu v Nemecku. Rok od otvorenia podľa údajov Bundesagentur für Arbeit prišlo do krajiny približne 63 tisíc pracovníkov. K aprílu 2011, teda pred otvorením pracovného trhu bolo v Nemecku

zaregistrovaných 227 tisíc pracovníkov⁸ z krajín EÚ 8 (na základe dostupných údajov sociálneho poistenia). K nim v termíne od mája 2011 do januára 2012 pribudlo okolo 63 tisíc pracovníkov, čo predstavovalo 0,8 percentný podiel na celkovom počte zamestnaných v Nemecku. V priebehu ďalšieho roka, teda do marca 2013, prišlo do Nemecka za prácou ďalších 73 tisíc imigrantov z krajín EÚ 8, čím ich celkový počet vzrástol na 375 tisíc, resp. 1,1 % zo všetkých zamestnaných v krajine.

Podľa štatistík Bundesagentur für Arbeit najvyšší rast zaznamenali v oblasti práce cez agentúry, stavebné živnosti, spracovateľské živnosti. Najväčší podiel nových pracovníkov pritom smeroval do Bavarska, Severného Porýnia – Westfálska a Bádenska - Württenberska. Hlavná časť pracovníkov smerovala do spolkových krajín západného Nemecka, pričom sa nenaplnili očakávania spolkových krajín bývalého východného Nemecka spomenuté vyššie.⁹

Príčiny menšieho záujmu pracovníkov z nových členských krajín môžeme vidieť hneď v niekoľkých faktoroch – tak ako varovali experti a analytici, pracovníci, ktorí chceli emigrovať, tak urobili smerom do Veľkej Británie a Írska a postupne do ostatných krajín EÚ v predchádzajúcom období¹⁰. Navyše, veľký počet imigrantov z krajín EÚ 8 prichádzalo do Nemecka aj v čase zatvoreného pracovného trhu na základe pracovných povolení. Ďalšiu prekážku môže predstavovať i nemecký jazyk. Aj napriek dlhoročnej tradícii vyučby nemeckého jazyka na školách v strednej a východnej Európe nedosahujú jazykové kompetencie potenciálnych pracovníkov v Nemecku požadovanú úroveň, prípadne nedostatočná znalosť odrádza aj samotných migrantov. Zároveň je nutné brať do úvahy aj zlepšujúcu sa ekonomickú situáciu v mnohých krajinách EÚ 8, zvyšujúce sa mzdy, pričom porovnanie nákladov a výnosov ich emigrácie za prácou nie je pre nich dostatočne motivujúce, čo sa prejavuje napr. v prípade pracovníkov z Českej republiky.

Nemecká spolková republika pritom dosahuje výborné hospodárske výsledky – nezamestnanosť dosahuje najlepšie úrovne od čias zjednotenia krajiny, nemecké hospodárstvo

⁸ BUNDESAGENTUR FÜR ARBEIT: *Hintergrundinformation – Auswirkung der uneingeschränkten Arbeitnehmerfreizügigkeit ab dem 1. Mai auf den Arbeitsmarkt – Stand Januar 2012*. [online][citované 15.5.2013] Dostupné na: < <http://statistik.arbeitsagentur.de/Navigation/Statistik/Statistische-Analysen/Statistische-Sonderberichte/Statistische-Sonderberichte-Nav.html> > s.2

⁹ BUNDESAGENTUR FÜR ARBEIT: *Hintergrundinformation – Auswirkung der uneingeschränkten Arbeitnehmerfreizügigkeit ab dem 1. Mai auf den Arbeitsmarkt – Stand Januar 2012*. [online] [cit. 15.5.2013] Dostupné na: < <http://statistik.arbeitsagentur.de/Navigation/Statistik/Statistische-Analysen/Statistische-Sonderberichte/Statistische-Sonderberichte-Nav.html> > s.2

¹⁰ Veľká Británia a Írsko spoločne so Švédskom otvorili svoj pracovný trh pre pracovníkov z krajín A 8 hneď v roku 2004 bez využitia prechodného obdobia.

vyprodukuje denne 500 nových pracovných miest. Zároveň ekonomika a pracovný trh hlásia ďalšie dobré správy – rastie produktivita práce, v niektorých regiónoch (Bavorsko, Bádensko-Wuttenbersko) sa dokonca vyrovnal počet uchádzačov o prácu a pracovných ponúk. Len samotné zdravotníctvo má ročne vytvoriť nových 70 tisíc pracovných miest, od farmaceutického priemyslu až po opatrovanie seniorov.¹¹ Kritici naopak oponujú, že veľa nových miest vzniká len vďaka tomu, že je za ne ponúkaná minimálna mzda.¹² Nové pracovné miesta sú pritom uzatvárané len na dobu určitú, prípadne len na dohodu. Podľa Spolku nemeckých inžinierov (VDI) je voľných 110 tisíc miest inžinierov, tento nedostatok pritom vyčísli na škody dosahujúce 8 miliárd eur a riaditeľ spolku varoval pred zrútením nemeckého hospodárskeho modelu pri súčasnom trende.¹³ Ďalším trendom prognózujúci potrebu príchodu ďalších migrantov je blízky odchod polovice inžinierov do dôchodku. Tento trend sa však dotýka aj iných vysokokvalifikovaných povolání. Príkladom sú učitelia, ktorých viac ako polovica má v súčasnosti viac ako 50 rokov a existujú obavy o obsadenie ich miest po ich odchode do dôchodku¹⁴.

Dlhová kríza, hospodárska kríza a rekordné miery nezamestnanosti, a to predovšetkým mladých ľudí, vyvolali novú vlnu prisťahovalectva do Nemecka – po niekoľkých desaťročiach zo Španielska a Grécka. Španieli a Gréci, ktorí majú minimálnu šancu nájsť si doma zamestnanie, smerujú do Nemecka, ktorému sa v súčasnosti nebývale darí. Aj vďaka imigrácii z južných krajín EÚ dosiahla imigrácia do krajiny v roku 2011 nový 15-ročný rekord, keď do Nemecka prišlo o 279 tisíc viac migrantov, ako sa z neho vystaňovalo. Grécke prisťahovalectvo sa pritom zvýšilo oproti roku 2010 o 90 %, španielske o 52 %, talianske o 23 % a portugalské o 28 %.¹⁵ Takmer dve tretiny smerovali pritom len do 4 spolkových krajín – Bavorska, Bádenska –Wüttenberska, Severného Porýnia-Westfálska a Hesenska.

V niektorých odvetviach, najmä v oblasti remeselnej výroby, Nemecko vykazuje nedostatok pracovnej sily, čo viedlo k vedomej a cielenej podpore prílevu pracovníkov zo

¹¹ FOCUS: *Gesundheitsbranche will 70 000 Jobs schaffen*. [online] [citované 16.5.2013] Dostupné na: <http://www.focus.de/finanzen/news/arbeitsmarkt/dihk-rechnet-mit-hohem-wachstum-gesundheitsbranche-will-70-000-jobs-schaffen_aid_735044.html>

¹² MANAGER ONLINE: *Zu wenig Arbeitskräfte aus Osteuropa*. [online] [citované 18.5.2013] Dostupné na: <<http://www.manager-magazin.de/politik/deutschland/0,2828,805796,00.html>>

¹³ FOCUS: *Fehlende Ingenieure kosten Wirtschaft Milliarden*. [online] [citované 16.5.2013] Dostupné na: <http://www.focus.de/finanzen/news/hannovermesse/vdi-in-deutschland-fehlen-mehr-als-100-000-ingenieure_aid_741764.html>

¹⁴ THE ECONOMIST: Special report: Germany. Vol. 407, č. 8839, 2013.

¹⁵ STATISTISCHES BUNDESAMT IN WIESBADEN: *Hohe Zuwanderung nach Deutschland im Jahr 2011*. [online] [citované 16.5.2013] Dostupné na: <https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/2012/05/PD12_171_12711.html>

zahraničia. Nemeckí podnikatelia v súčasnosti rozbiehajú programy na podporu prílevu a integrácie zahraničnej pracovnej sily, a to najmä z krajín PIGS, trpiacich v posledných rokoch extrémne vysokou mierou nezamestnanosti.

Nemecká populácia je po japonskej druhou najstaršou na svete¹⁶, čo predstavuje značnú hrozbu pre udržateľnosť dôchodkového systému. Jedným z efektívnych riešení tohto problému je práve prilákanie mladej, perspektívnej pracovnej sily zo zahraničia, ktorá by nahradila predpovedaný pokles pracovnej sily v krajine (do roku 2025 sa predpokladá pokles počtu pracovníkov v Nemecku až o 6,5 milióna).¹⁷

Ďalšou možnosťou, ako pokryť potreby pracovného trhu vysokokvalifikovanou pracovnou silou z krajín mimo EÚ, je prilákať technikov, IT odborníkov či lekárov z krajín ako India, Čína a podobne. Doteraz museli dokázať svoj ročný príjem na úrovni 67 200 €, táto hranica sa však v apríli minulého roku znížila na takmer na polovicu, v záujme podnietiť príchod ďalších chýbajúcich pracovníkov.¹⁸ Nemecko tak stále hľadá správne nastavenie podmienok na trhu práce, aby bolo na jednej strane atraktívne pre zahraničných pracovníkov, na druhej strane, aby nevzbudil vlnu nevôle u domáceho obyvateľstva. Zároveň Nemecko citlivo vníma migračné toky na svoje územie najmä pre neúspešnú integráciu gastarbeiterov z Turecka, ktorí tvoja majoritu medzi prisťahovalcami a ich nie celkom úspešná integrácia je živou témou už niekoľko desaťročí.

Záver

Cieľom predkladaného článku bolo zmapovať a zhodnotiť vývoj na pracovnom trhu v Nemecku pred a dva roky po jeho otvorení pracovníkom z nových členských krajín. Otvorenie pracovných trhov pre nové členské krajiny bolo v každej krajine sprevádzané živou diskusiou, keď na jednej strane obyvateľstvo sa obávalo mzdového dumpingu, zneužívania sociálneho systému a zaberania pracovných miest. Pritom, ako ukázali skúsenosti krajín, ktoré postupne otvárali svoje pracovné trhy, ich obavy sa nenaplnili. Nemecko a Rakúsko za hlavne z dôvodu geografickej blízkosti obávali z masových prisťahovaleckých vln, pričom dnes je

¹⁶ THE ECONOMIST: Special report: Germany. Vol. 407, č. 8839, 2013.

¹⁷ Tamtiež

¹⁸ FOCUS: *Blue card soll Ingenieure aus Fernost anlocken*. [online] [citované 16.5.2012] Dostupné na: http://www.focus.de/finanzen/news/arbeitsmarkt/tid-25623/fachkraeftemangel-in-deutschland-blue-card-soll-ingenieure-aus-fernost-anlocken_aid_744392.html

možné konštatovať, že pracovníci, ktorí do krajiny chceli prísť pracovať tak urobili na základe pracovných povolení a samotné otvorenie pracovného trhu v máji 2011 predstavovalo odstránenie prekážky a novú motiváciu len pre niekoľko desiatok tisíc nových pracovníkov. Práve v období ekonomického rastu a nedostatku pracovnej sily by Nemecko paradoxne privítalo väčší záujem o pracovné miesta zo strany pracovníkov z krajín EÚ 8. Pritom sa zdá, že ich náhradou budú opäť po niekoľkých desaťročiach pracovníci zo Španielska, Grécka či Portugalska. No pravdepodobne ani ich pracovná imigrácia dostatočne nepokryje potreby pracovného trhu, a tak bude Nemecko nútené odkázané na krajiny mimo Európskej únie. Turbulentný vývoj v eurozóne a možné ekonomické zmeny však môžu aj tieto scenáre zmeniť.

Použitá literatúra:

1. BADE, J.K.- EMMER, C.P. – LUCASSEN, L. – OLTMER, J.: Enzyklopädie Migration in Europa. Ferdinand Schöningh Verlag, 2008. ISBN 978-3-506-75632-9.
2. BUNDESAGENTUR FÜR ARBEIT: Hintergrundinformation – Auswirkung der uneingeschränkten Arbeitnehmerfreizügigkeit ab dem 1. Mai auf den Arbeitsmarkt – Stand Januar 2012. [online][citované 15.5.2012] Dostupné na: <<http://statistik.arbeitsagentur.de/Navigation/Statistik/Statistische-Analysen/Statistische-Sonderberichte/Statistische-Sonderberichte-Nav.html>>
3. FOCUS: *Blue card soll Ingenieure aus Fernost anlocken*. [online] [citované 16.5.2012] Dostupné na: <http://www.focus.de/finanzen/news/arbeitsmarkt/tid-25623/fachkraeftemangel-in-deutschland-blue-card-soll-ingenieure-aus-fernost-anlocken_aid_744392.html>
4. FOCUS: *Gesundheitsbranche will 70 000 Jobs schaffen*. [online] [citované 16.5.2012] Dostupné na: <http://www.focus.de/finanzen/news/arbeitsmarkt/dihk-rechnet-mit-hohem-wachstum-gesundheitsbranche-will-70-000-jobs-schaffen_aid_735044.html>
5. FOCUS: *Fehlende Ingenieure kosten Wirtschaft Milliarden*. [online] [citované 16.5.2012] Dostupné na: <http://www.focus.de/finanzen/news/hannovermesse/vdi-in-deutschland-fehlen-mehr-als-100-000-ingenieure_aid_741764.html>
6. INSTITUT FÜR ARBEITSMARKT UND BERUFFORSCHUNG: *Kurzbericht – Mehr Chance als Risiken für Deutschland*. [online]. [Citované 29.5.2012]. Dostupné na : <<http://doku.iab.de/kurzber/2011/kb1011.pdf>>
7. KAHANEC, M. – ZIMMERMANN, F.K. : *EU Labour Markets after Post-Enlargement Migration*. Springer 2009. ISBN 9783642022418.
8. KLUSMEYER, B.D. – PAPADEMETRIOU, G.D.: *Immigration policy in the Federal Republic of Germany: negotiating membership and remaking the nation*. Berghahn Books, 2009. ISBN 9781845456115.

9. LIPKOVÁ, B.: Ekonomické slobody v Európskej únii po vytvorení jednotného trhu. In Ekonomický časopis, 59, 5, s. 506-527.
10. MANAGER ONLINE: Zu wenig Arbeitskräfte aus Osteuropa. [online] [citované 8.5.2012] Dostupné na: <http://www.manager-magazin.de/politik/deutschland/0,2828,805796,00.html>
11. STATISTISCHES BUNDESAMT IN WIESBADEN: *Hohe Zuwanderung nach Deutschland im Jahr 2011*. [online] [citované 16.5.2012] Dostupné na: https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/2012/05/PD12_171_12711.html
12. THE ECONOMIST: Special report: Germany. Vol. 407, č. 8839, 2013
13. THE TELEGRAPH: Tony Blair: I don't regret opening UK borders to European immigrants. [online] [citované 26.6. 2012] Dostupné na: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/immigration/9352335/Tony-Blair-I-dont-regret-opening-UK-borders-to-European-immigrants.html>

Autori:

Ing. Ľubomír Billy, PhD.

e-mail: lubomir.billy@gmail.com

Ing. Katarína Cséfalvayová, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

katarina.csefalvayova@euba.sk

Krajiny PIGS v boji s hospodárskou krízou 2007–2013 (časť 1.)

Soňa Danišová

Abstrakt

Článok sa zaoberá problematikou krajín PIGS (eventuálne tiež PIIGS, či PIIGGS), čo je dnes už všeobecne zaužívaná skratka používaná nielen hospodárskymi analytikmi, ale aj novinármi a širokou verejnosťou. Akronym, ktorý odkazuje na ekonomiky Portugalska, Írska, Grécka a Španielska (v neskoršom ponímaní aj Talianska a Veľkej Británie), bol už v roku 2008 označený ako pejoratívny. Článok tiež mapuje toto zoskupenie krajín aj z pohľadu toho, ako sa jednotlivé tieto krajiny do tohto nelichotivo pomenovaného zoskupenia dostali, ako aj to, ako by mal fungovať permanentný záchranný systém eurozóny.

Kľúčové slová: Euro, Eurozóna, krajiny PIGS, kríza, (trvalý) euroval II – Európsky stabilizačný mechanizmus (ESM), permanentný záchranný systém eurozóny.

Abstract

The article deals with the PIGS countries (possibly also PIIGS, or PIIGGS), which is now widely established abbreviation is used not only by economic analysts, but also journalists and the general public. Acronym that refers to the economies of Portugal, Ireland, Greece and Spain (in the later sense also Italy and the UK), was in 2008 labelled as a pejorative. The paper also maps the group of countries from the perspective of how these countries ended up in this grouping with such an unflattering label, and how Permanent Bailout Mechanism of the Eurozone should function.

Key words: Euro, The Eurozone, PIGS countries, crisis, The European Stability Mechanism (ESM), Permanent Bailout Mechanism of the Eurozone.

JEL Klasifikácia: F50

Úvod

Finančná kríza a hospodárska kríza z roku 2007 sa za posledných päť rokov skloňuje až pričasto. Niektorí ekonómi tvrdia, že kríza nám vrcholí, iní, že je už na ústupe, no mnohí ďalší analytici dvíhajú varovný prst, že to najhoršie ešte len príde. Pod pojmom kríza si síce možno predstaviť to i ono, spoločným menovateľom týchto interpretácií sú však všeobecne

také situácie, keď mnohé finančné inštitúcie alebo aktíva náhle stratili na svojom význame, či svojej hodnote. Finančné krízy sa preto často dávajú do súvisu s takými situáciami ako sú pád vlády, menová kríza, krach na finančnej burze či prasknutie nejakej finančnej bubliny. Finančnú a hospodársku krízu však v žiadnom prípade nemožno chápať ako synonymá, i keď spolu úzko súvisia, keďže finančná kríza bola spúšťačom hospodárskej krízy aj v roku 2007–2008. Ak teda v ekonomike dôjde k recesii alebo hospodárskej depresii v dôsledku finančnej krízy, práve táto môže byť priamym spúšťačom masívnych zmien v reálnej ekonomike.

Otázkou ale znie, ako teda k takejto finančnej či hospodárskej kríze v praxi vôbec dochádza. Existuje totiž nespočetné množstvo teórií o tom ako taká kríza vzniká, a ešte viac tých, ktoré vysvetľujú možnosti i spôsoby jej predchádzania. Dnes je však hospodárska kríza bežnou súčasťou v mnohých významnejších regiónoch sveta, avšak najhrozivejšie sa v Európe podpísala na tzv. krajinách PIGS, ktoré neboli schopné splácať svoje dlhy, čo spôsobilo stratu dôvery voči Euru ako stabilnej mene Eurozóny. Podrobným skúmaním týchto regiónov a zameraním sa na ich hlavné problémy je zjavné, že hospodárska kríza 2007–2013 sa prehlbila a spôsobila nielen hromadnú nezamestnanosť a kolaps sociálnych systémov štátov, ale tiež schudobnenie miliónov ľudí. Ako sa do tejto nepriaznivej situácie krajiny PIGS dostali, si priblížime v článku.

1 Kríza z roku 2007/2008 a jej dopad nielen na Slovensko

1.1 Výhody a nevýhody hospodárskej krízy

Nie nadarmo sa hovorí, že všetko zlé je na niečo dobré. Čo pozitívne však môžeme vidieť na kríze ako takej? Výhod je mnoho a tí, čo sa aspoň ako tak problematike rozumejú z toho už dodnes vyťažili viac, ako iní stratili. Jednou z hlavných plusov krízy sú samozrejme výhodnejšie úroky na vklady. Rok 2007 a 2008 sa na Slovensku spája hlavne s prípravou na príchod Eura a keď k tomuto faktoru pridáme efekt krízy, je len logické, že sa banky snažili pritiahnuť finančné prostriedky v podobe úspor domácností. Celková neistota na svetových finančných trhoch teda zdražila peňažné prostriedky a bankám sa zachcelo sťahovať ich z obehu a lákať obyvateľstvo na výhodnejšie úročenie vkladov.

Tak rýchlo, ako spľasli hypotekárne bubliny v USA i vo svete, spľasla aj cenová bublina dvíhala hodnoty pozemkov, bytov a domov na Slovensku. Experti na reality už začiatkom roku 2008 avizovali markantný pokles cien najmä luxusnejších nehnuteľností a dnes môžeme tvrdiť, že sa ceny bytov, pozemkov a rodinných domov už ustálili. Stále sa

však viacej finančne oplati nehnuteľnosti kupovať, ako predávať. S týmto trendom ruka v ruke súvisí aj trend v stavebníctve, ktorý je mierne na ústupe, resp. minimálne to slovenské zvoľňuje svoje tempo. V mnohých novostavbách postavených v poslednej dekáde po večeroch svieti iba zopár predaných bytov a tento nepriaznivý fakt zastavil aj mnohé ďalšie sľubné projekty hneď v zárodku. Výhodou však je, že sa postupne uvoľňujú stavbárske kapacity a remeselníci sú viac a skôr k dispozícii, a navyše kvalita stavbárskych prác bude z dlhodobého hľadiska prevyšovať ich kvantitu. Podobný trend je badať aj v celej Európe či v USA.

Finančná kríza znížila v roku 2008 záujem o ropu a tým stlačila aj jej cenu. Lacnejšia ropa súčasne tlačí dole ceny plynu, elektriny a iných energií, čo by podľa analytikov malo znamenať urýchlenie ozdravovania ekonomík. Dianie na trhoch za posledný rok ovplyvňovala nielen kríza v eurozóne, ale i turecko-sýrsky konflikt.

Okrem vyššie spomínaných výhod a niekoľkých ďalších, ako sú napríklad možnosti výhodne zainvestovať na akciových trhoch pri poklese hodnôt akcií, sú aj mínusy finančnej a hospodárskej krízy. Jednou z hlavných nevýhod je sprísnenie celkových nárokov bánk pre fyzické a právnické osoby, ktoré si budú od nich požičiavať. Krízou sa získanie pôžičky omnoho viac skomplikovalo, či už ide o firmy, živnostníkov, alebo fyzické osoby.

Čo sa týka iných oblastí, ani tam to nevyzerá oveľa priaznivejšie. Rast nezamestnanosti bol zaznamenaný už na prelome rokov 2007/2008. Ani dlhodobo zabehnuté fabriky nie sú výnimkou, aj tie zahraničné čo sa usídlili na Slovensku, musia prehodnocovať svoje plány na každý ďalší rok, nebudú prijímať taký počet nových pracovných síl, ako pôvodne plánovali, ba ani vytvárať nové pracovné miesta, prípadne môžu (a aj budú) v ešte väčšej miere prepúšťať. Automobiloví výrobcovia a fabriky v iných odvetviach sú nútené tlmieť výrobu, menej investovať a problémom sa určite nevyhnú ani menšie a stredné firmy, ktoré sú nadviazané na veľkých výrobcov. Tí si od malých firiem menej objednávajú, a ak má malý podnik iba jedného veľkého odberateľa, zákonite ho to položí. Kríza poriadne zamávala aj s firmami. Tá už stihla znížiť ich zisky a následne manažéri nemajú z čoho pridávať na platoch.

Keďže počas krízy sa do obehu dostáva menej peňazí, ekonomika je menej stimulovaná. Spotrebitelia počas krízy oveľa viac šetria, a teda menej míňajú na luxusné výrobky. Celkový záujem najmä o drahšie autá a ďalšie elitárske statky v Európe prudko klesá. Logicky sa teda očakáva, že budú obchodníci lákať nádejných spotrebiteľov výhodnejšími akciami. Dost' veľkú ranu utrpeli hlavne služby, pretože práve na tých dnes

šetríme najviac a mnoho prevádzok práve na tom aj reálne stroskotalo. V cestovnom ruchu je situácia obdobná. Dá sa povedať, že z všetkých krajín dotknutých krízou ide do sveta menej turistov, čo sa zákonite odráža na tržbách hotelov, reštaurácií a samozrejme cestovných agentúr. Niektoré z nich dokonca krízu neprežili. Cestovanie je totiž počas hospodárskej krízy činnosť, na ktorej jednotlivci, ale aj firmy, šetria najviac.

1.2 Eurokríza a krajiny PIGS

Fungovanie Eurozóny sa odvíja od nespočetného množstva faktorov a okolností. Stav hospodárstva Európskej menovej únie závisí predovšetkým od toho, ako efektívne či nedostatočne všetkých jej sedemnást' členských štátov spolu navzájom kooperuje a ako dodržiavajú Pakt stability a rastu. Je nesporné, že tu vždy existovali určité obavy, či bude euro schopné udržať sa ako stabilná mena slúžiaca záujmom všetkých svojich členov. Už od vzniku eura boli trhy voči tejto jednotnej mene obozretné, obzvlášť keď mnoho členov Eurozóny malo problém dodržiavať pravidlá Pakt stability a rastu. Dá sa povedať, že tejto mene sa pomerne darilo až do roku 2008, kedy prepukla globálna hospodárska kríza. Ekonomiky celého sveta sa vtedy ťažko otriasli, a dá sa povedať, že si nesú svoje bremená krízy dodnes. Najviac však kríza zasiahla slabšie ekonomiky – tzv. „krajiny PIGS“, ktoré neboli schopné splácať svoje dlhy, čo spôsobilo stratu dôvery voči euru. V roku 2010 sa celá situácia v Eurozóne ešte zhoršila, pretože finančná kríza zasiahla Grécko. Napriek počiatočnej nevôli sa krajiny eurozóny zložili na € 80 miliardovú pôžičku pre Grécko, čo rozdelilo Európu na niekoľko táborov a spôsobilo pád niekoľkých vlád. Grécko bolo na oplátku nútené radikálne znížiť verejné výdavky, umožniť euro-audítorm podrobne nahliadnuť do ich rozšafného a netransparentne vedeného účtovníctva a posúdiť stav ich financií. Za posledné dva roky sa čoraz častejšie skloňoval scenár Grexit (z angl. Greece + exit) – čo znamená scenár ich možného odchodu z Eurozóny.

Aj napriek tomu, že je Eurozóna formálne otvorená všetkým novým kandidátskym krajinám, akonáhle tieto splnia všetky potrebné kritéria pre vstup, sa proces pristúpenia do eurozóny je už nezastaviteľný. Dôsledkom toho teda je, že prístupová zmluva zatiaľ nezakotvuje žiadne podmienky či situácie, za ktorých môžu či musia toto zoskupenie opustiť. Dnes však už členské štáty EMÚ na čele s Holandskom volajú po akútnej náprave – zakotviť v zmluve podmienku, že krajina, ktorá je dlhodobo zadlžená a nie je ochotná alebo schopná tento dlh splácať, respektíve sa odmieta podrobiť reformám hospodárskej politiky EÚ, bude musieť dané zoskupenie opustiť. Ak by sa tak v praxi naozaj stalo, každú krajinu opúšťajúcu

eurozónu by mohli po jej opustení čakať dva nasledujúce scenáre. Ak by chcela EMÚ opustiť dobrovoľne, mohla by nastať situácia, že by jej staronová mena, ktorá by nahrádzala euro, devalvovala a očakával by sa obrovský odlev peňažných prostriedkov z tejto krajiny. Druhým scenárom by po dobrovoľnom odchode krajiny z EMÚ mohlo byť výrazné posilnenie staronovej meny, čo by logicky znamenalo prílev investícií do krajiny, hoci treba mať na zreteli, že rapídne posilňujúca mena by mohla uškodiť exportu tejto krajiny. V opačnom prípade (ak by bola krajina nútená opustiť eurozónu nedobrovoľne) by krajine hrozil riadený bankrot, ktorý podľa všetkého nemusí vždy nevyhnutne znamenať katastrofu. Veď len samotné Grécko už cca 350 rokov pred našim letopočtom absolvovalo svoj prvý bankrot a odvtedy ešte nespočetne mnohokrát a vždy mal takýto likvidačný scenár v konečnom dôsledku povahu akéhosi reštartu s prevažne ozdravným charakterom. Práve takýto scenár by preto mohol byť efektívnym riešením aj dnes.

2 Akronym PIGS

Akronym PIGS (eventuálne tiež PIIGS, či PIIGGS), za posledných šesť rokov už doslova zľudovel. Dnes už všeobecne zaužívaná skratka odkazuje na ekonomiky Portugalska, Írska, Grécka a Španielska (avšak v neskoršom ponímaní aj Talianska a Veľkej Británie) a označuje enormne zadlžené ekonomiky Eurozóny. Niektoré denníky (napr. Barclays Capital či The Financial Times) a ekonomické organizácie majú obmedzené či dokonca zakázané jeho použitie kvôli kritike jeho útočného až znevažujúceho významu. Termín bol označený ako pejoratívny portugalským ministrom financií už v roku 2008, ako aj niektorými členmi portugalskej a španielskej tlače. Niektoré medzinárodné hospodárske denníky však aj naďalej používajú termín PIGS v jeho špecifickom a vymedzujúcom ekonomickom zmysle ako zoskupujúcu skratku, podobne ako je tomu i u akronymu *BRICS*, ktorý je zoskupujúci rýchlo sa rozvíjajúce ekonomiky *Brazíliu, Rusko, Indiu, Čínu a Juhoafrickú republiku*.

S nástupom finančnej krízy 2007–2010 sa okrem akronymu PIGS objavilo hneď niekoľko jeho variantov. Tradičná skratka *PIGS* sa vzťahuje na krajiny *Portugalsko, Írsko, Grécko a Španielsko*, pričom jedine Írsko nespadá geograficky do južnej Európy a jeho problémy možno skôr zhrnúť do slovného spojenia „banková kríza“, než tá hospodárska. Vieme, že od prijatia Eura v roku 1999 írsky ekonomika doslova prekvitala a HDP často krát poskočilo nad ten nemecký. Iné variácie akronymu PIGS sa začali v svetovej tlači objavovať začiatkom roka 2010. Nový akronym *PIIGS* teraz zahŕňal aj v poradí už piatu krajinu

Taliansko a v roku 2011 sa dokonca začalo hovoriť aj o variante *PIIGGS* – pričom nové písmenko G malo označovať *Spojené Kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska* (z angl. *Great Britain*). Dodnes je tento nový akronym pre mnohých záhadou a tento pojmový mutant rozdelil nielen verejnosť, ale aj samotných ekonómov a analytikov. Je to totiž prvá krajina, ktorá nie je členom Eurozóny, avšak dlh domácností i celkový dlh voči HDP je žalostne vysoký. Akokoľvek sa na akronym PIGS a jeho dva varianty pozeráme, najväčším otáznikom zostáva práve písmenko I, pričom práve to sa často interpretuje buď ako Írsko alebo Taliansko a mnohé zdroje sa v názore naň rozchádzajú.

2.1 Grécko

Grécko je juhoeurópsky štát s vyše 2000 ostrovmi, ktorých celková rozloha predstavuje takmer 132 000 km² a počet obyvateľov je cca 11 miliónov obyvateľov. Je Parlamentnou republikou na čele s prezidentom voleným parlamentom na päťročné obdobie. Dôležitý je tu potravinársky, textilný a chemický priemysel, chov najmä oviec a kôz a 15 percent HDP tvorí turistický priemysel. Grécka ekonomika je dnes jednou z najslabších ekonomík EÚ i zoskupenia PIGS a v posledných rokoch prežíva hlboký úpadok. Jedným z hlavných dôvodov môže byť jeho nevýhodná poloha s minimálnou plochou úrodnej pôdy. Ďalším nepriaznivým faktorom môžu byť tiež nedoriešené námorné hranice s Tureckom a celkovo nie veľmi dobré vzťahy so susediacimi krajinami (Albánsko, Macedónsko, Bulharsko, Turecko), čo zabraňuje Grécku ťažiť ropu v Egejskom mori, a tým de facto stoja niektoré možné príjmy do štátneho rozpočtu.

Zadlžovanie Grécka sa začalo už v dobe modernizácie priemyslu za vlády pravicového politika Konstantinosa Karamanlisa Sr., ktorý vládol od roku 1974 po úspešnej vláde diktátora Jeorja Papadopulosa. Od jeho vlády začala grécka ekonomika stagnovať, respektíve prestala rapídne napredovať. Niektoré ťažké sociálne problémy Grékov pomohla vytvoriť až sociálna politika Andreasa Papandreua, ktorá vytvorila nielen vyspelý školský, ale aj zdravotnícky systém. Keďže ich priemysel si vyžadoval priveľké investície, ktoré si štát nemohol dovoliť, prioritou tejto vlády sa stala poľnohospodárska výroba.

Začiatkom 21. storočia sa problémy gréckej ekonomiky ešte viac prehĺbili za vlády PASOK-u premiéra Konstantinosa Simitisa. Od roku 2004 do roku 2009 za následnej pravicovej vlády Nea Dimokratia a Konstantinosa Karamanlisa Jr. utrpela grécka ekonomika zatiaľ najväčšie škody. Škandál vystriedal ešte väčší – z tých najväčších spomeňme korupciu a zatajovanie 15 percentného štátneho deficitu. Už v tom čase Európa volala po úspornom

režime, avšak Karamenlisová vláda nechcela škrtní odradiť svojich voličov a na ich udržanie si miesto šetrenia požičiavala nové a nové pôžičky v snahe udržať si aj naďalej doterajší štandard krajiny. Až počas novej vlády Jeorjosa Papandreua boli prijaté mimoriadne nepopulárne tvrdé opatrenia, čo v praxi znamenalo zvýšenie dane z 19 na 22 percent, zvýšenie dôchodkového veku z 60 na 65 rokov, či celoplošné zníženie platov. Tieto kroky boli hlavnou podmienkou Grécka, aby EÚ a MMF uvoľnili vláde pôžičku v celkovej výške 114 miliárd Eur. Keďže sa Grécku do konca roku 2010 podarilo znížiť svoj deficit na 8 percent, vďaka finančnej pôžičke a radikálnym opatreniam vlády sa Gréci vyhli bankrotu.

Mimoriadne tvrdé opatrenia vlády a celoplošné škrtý si samozrejme vyžiadali množstvo masových demonštrácii, prevažne v Aténach. Radikálne postupy vlády iritovali prevažne komunistov, ktorí do hlavného mesta prišli vyjadriť svoju nevôľu v počte okolo 200 tisíc. Vláda síce plánovala znížiť deficit pod 8 percent, avšak nedarilo sa jej to – plánovaná zmena vládneho kabinetu nevyšla, Jeorjos Papandreu svoje premiérske kreslo úspešne obhájil. V októbri 2011 sa Grékom podarilo vydupať si na stretnutí EMÚ novú dohodu v podobe novej pôžičky vo výške 120 miliárd Eur a odpisu 50 percent gréckeho dlhu voči bankovým subjektom. V úsporných opatreniach pokračoval aj nezávislý ekonóm Lukas Papadimos, ktorý bol na čele novo zostavenej dočasnej vlády ako výsledok nezhôd medzi niektorými vládnymi poslancami a premiérom Papandreueom. Nasledujúca koalícia premiéra Antonisa Samarasa odhlasovala Memorandum III., ktoré zahrňuje veľké šetrenie vo výške 11 miliárd Eur.

Je všeobecne známe, že grécky námorný priemysel je pomerne významný – koniec koncov zamestnáva veľkú časť Grékov a predstavuje 4,5 percenta HDP. Grécko je známe aj tým, že má najväčšiu európsku vojenskú flotilu a tvorí až 18 percent svetovej flotily. V tlači dokonca zarezovalo niekoľko alarmujúcich správ, že Gréci v rámci „šetrenia a uťahovania si opaskov“ napriek obrovským finančným problémom, ďalej túto flotilu veľkoryso rozširovali, konkrétne o ponorky za až 1 miliardu Eur.

2.2 Írsko

Írsko je republikou v severozápadnej Európe s rozlohou vyše 72 tisíc km² a cca 4,5 miliónmi obyvateľov. Najmenej rozšíreným odvetvím hospodárstva je v súčasnom Írsku poľnohospodárstvo, ktoré predstavuje asi 5 percent HDP a jeho najdôležitejším odvetvím je tradičný chov oviec pre vlnu. Takmer polovicu HDP však predstavujú iné sektory, ako napríklad priemysel či služby. Írsky priemysel predstavuje predovšetkým odvetvie chemické

a petrochemické, ďalej kovospracujúce a nábytkárske odvetvie, ale aj potravinársky a elektronický priemysel so zameraním na PC a dopravné prostriedky.

Írsko sa ocitlo na zozname PIGS krajín ako jediná krajina, ktorá sa nenachádza v južnej časti Európy a bola dovtedy známa ako krajina so suverénne najrýchlejším ekonomickým rastom. „Keltský Tiger“ sa kvôli ekonomickým problémom začal spájať s touto skratkou v rokoch 2007-2008.

Grécko a Írsko sú v súčasnosti skloňované s ekonomickými problémami najviac. Problémy týchto krajín však majú rôzne príčiny. Kým Grékom nedá spať ich obrovský štátny dlh, Írsko sa do súčasných problémov dostalo najmä kvôli prasknutej realitnej bubline a celkovo sú obe krajiny sú vo viacerých rovinách de facto neporovnateľné.

Použitá literatúra

1. BAGUS, P.: 2011. *Tragédia Eura*, Bratislava : Jaga Group, 1.vyd., 2011.
2. CIA. 2013. *The World Factbook*. Washington D.C. : CIA. 2013, 51.vyd. ISSN 1553-8133. Dostupné na internete: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
3. DĚDEK, OLDŘICH a kolektív. 2008. *Historie evropské měnové integrace : od národních měn k euru*. 1.vyd. Praha : C.H.Beck, 2008. 260 strán. ISBN 978-80-7400-076-8.
4. DE GRAUWE, P.: 2007. *The economics of Monetary Integration*, Oxford: Oxford University Press, 7th edition, 2007.
5. ECKERT, DANIEL D.: 2012. *Světová válka měn. Euro, zlato nebo jüan – která z měn se stane nástupcem dolaru?* Praha: Grada, 1.vyd., 2012.
6. HORVATH, J. – JONAS, J.: 1998: *Exchange Rate Regimes in the Transition Economies. Case Study of the Czech Republic 1990-1997*, ZEI Working Paper, Bonn.
7. CHALUPA, J.: 2010: *Španělsko*. Praha : Libri, 2. vyd 2010. 219 s. ISBN 978-80-7277-478-4.
8. KÖNIG, PETR a kolektív. 2009. *Rozpočet a politiky Evropské unie : příležitost po změnu*. 2.vyd. Praha : C.H.Beck, 2009. 260 strán. ISBN 978-80-7400-011-9.
9. KRAJANOVÁ, D. 2010. *Ktoré krajiny sú ohrozené, je otázne*. 12.5.2010. Dostupné na internete: <http://ekonomika.sme.sk/c/5371015/ktore-krajiny-su-ohrozene-je-otazne.html>
10. KRUGMAN, P. 1993: *Lessons of Massachusetts for EMU*. In: *Adjustment and Growth in European Monetary Union*. (TORRES, G. and GIAVAZZI, F.) Cambridge: CUP, 1993, pp. 241-261.
11. KUČEROVÁ, Z. 2005. *Teorie optimální měnové oblasti a možnosti její aplikace na země střední a východní Evropy*. Studie národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 2005, č.3, s.141. ISBN 80-86729-18-4.

12. LACINA, LUBOR a kolektív. 2007. *Měnová integrace : náklady a přínosy členství v měnové unii*. 1.vyd. Praha : C.H.Beck, 2007. 260 strán. ISBN 978-80-7179-560-5.
13. McKINNON, R. 1963. Optimum currency areas. In: *American Economic Review*, 1963, Vol. 53 (4), pp. 717-725.
14. MUNDELL, R. A. 1961. A theory of optimum currency areas. In: *American Economic Review*, 1961, Vol. 51 (4), pp. 657-665.
15. MUNDELL, R. A. 1968. International Trade and Factor Mobility. In: *The American Economic Review*, XLVII, No.3, (June 1957), pp. 321-335. (Repr. In: *Readings in International Economics*, (eds. R.E. Caves and H.G.Johnson). Chicago: Irwin (1967) and Mundell (1968).
16. NATIONAL BANK OF SLOVAKIA (2001): Open Questions on Monetary Integration. Dostupné na internete: http://www.nbs.sk/_img/Documents/BIA TEC/BIA02_02/monin.pdf
17. NOVOTNÝ, PAVEL. 2012. *Rokovania zlyhali. Grécko čakajú nové voľby*. 15.5.2005. Dostupné na internete: <http://finweb.hnonline.sk/c1-55799000-grecko-nepustime-odkazuje-brusel>
18. PAYNE, S.G. 1973. A History of Spain and Portugal; Ch. 14 Spanish Society and Economics in the Imperial Age". The Library of Iberian Resources Online. 9.8.2008.
19. PETRÁŠ, M. 1999. Úvod do teorie optimálního měnového prostoru. In: *Politická ekonomie*, 1999, č. 6, s. 751-763.
20. PRE-ACCESSION ECONOMIC PROGRAMME, The Czech Republic (2001): Dostupné na internete: <http://www.mfcr.cz/>

Autorka:

Ing. Mgr. Soňa Danišová

Katedra anglického jazyka, Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická univerzita v Bratislave

sona.danisova@gmail.com

Vývoj Spoločnej poľnohospodárskej politiky a ciele, zásady a nástroje jej uplatňovania v procese európskej integrácie

Lubica Harakaľová

ABSTRAKT

Spoločná poľnohospodárska politika Európskej únie (SPP EÚ) je súčasťou spoločných politík Európskej únie a je jednou z jej základných politík od jej vzniku v roku 1958. Príspevok analyzuje ciele, zásady a nástroje SPP a EÚ s dôrazom na hodnotenie ako sa zmenili ciele, zásady a nástroje od vzniku SPP až po prijatie súčasných reforiem. Hlavným dôvodom vzniku spoločnej poľnohospodárskej politiky bolo zabezpečiť poľnohospodársku produkciu a plynulé dodávky potravín obyvateľom Európskych spoločenstiev, zachovanie zamestnanosti na vidieku, jeho osídlenie, stabilizácia príjmov vidieckeho obyvateľstva a dosiahnutie porovnateľnej životnej úrovne mestského vidieckeho obyvateľstva. V príspevku konštatujeme, že ciele SPP sa nezmenili, ale sa prispôbili politicko – ekonomickým zmenám v Európe, pričom zásady SPP sa nezmenili. Niektoré nástroje SPP sa v priebehu vývoja SPP EÚ a jej reforiem ukázali ako neefektívne z hľadiska financovania z rozpočtu SPP a vyprofilovali sa do dvoch pilierov nástrojov uplatňovania SPP EÚ.

Kľúčové slová : SPP EÚ, ciele, zásady a nástroje SPP, prvý a druhý pilier SPP

JEL: Q17, Q18, R51

ABSTRACT

Common agriculture policy of European Union (CAP EU) is a part of European Union common policies and it has been one of its principal policies since its origin in 1958. The paper analysis goals, rules and tools of CAP and EU underlining the evaluation, how the goals, rules and tools have been changed from the CAP beginning process till adopting current reforms. The main reason why the Common agriculture policy has emerged was to assign the agriculture production and smooth food supply to European Communities inhabitants, to preserve the employment in rural areas, their population, income stabilization for rural population, and to achieve comparable living standard of both rural and urban population. In the paper we state that the CAP goals have not been changed but have been adapted to the political and economic changes in Europe while the CAP principles never changed. During the EU CAP development and its reforms some CAP tools turned up to be not effective within being financed from the EU budget and ended up as two CAP EU pillars being enforced..

Key words: CAP EU, goals, rules and tools of CAP, the first and second CAP pillar

JEL: Q17, Q18, R51

ÚVOD

EÚ ako forma medzinárodnej ekonomickej integrácie postupne pristúpila ku koordinácii a zjednoteniu jednotlivých čiastkových ekonomík členských štátov a formulovala spoločné ciele, zásady a nástroje uplatňovania spoločných politík, vrátane SPP. Základnou úlohou poľnohospodárskej politiky každého štátu je spoluúčasť na realizácii hospodársko – politického systému a spoločensko – politického rozvoja. Poľnohospodársky sektor je nutné chápať ako súčasť ekonomického systému a poľnohospodársku politiku ako súčasť politického systému, a preto poľnohospodárska politika znamená multilaterálnu integráciu s inými oblasťami hospodárskej politiky.

Poľnohospodársku politiku považujeme za súčasť hospodárskej politiky štátu, ktorá je zameraná na zabezpečenie výživy obyvateľstva a na využitie disponibilných zdrojov v poľnohospodárskom a potravinárskom sektore krajiny. Spoločná poľnohospodárska politika obsahuje množstvo ustanovení a mechanizmov, ktoré riadia výrobu a spracovanie poľnohospodárskych výrobkov a obchodovanie s nimi. Poľnohospodárstvo zohrávalo veľmi dôležitú úlohu od začiatku integračných snáh v západnej Európe. Po druhej svetovej vojne, keď vojnou zdecimované poľnohospodárstvo nebolo schopné zabezpečovať plynulé zásobovanie obyvateľstva potravinami, práve tento cieľ (zabezpečenie zásobovania obyvateľov členských štátov Spoločenstva) bol jedným z rozhodujúcich cieľov spoločnej poľnohospodárskej politiky. Spoločenstvo sa zároveň usilovalo o dosiahnutie potravinovej sebestačnosti.

Výsledky, dopady a opatrenia poľnohospodárskej politiky presahujú rámec poľnohospodárskeho sektoru a rozširujú svoje pôsobenie i na ďalšie odvetvia národného hospodárstva. Pri formulovaní cieľov SPP sa vychádzalo z uplatňovania spoločných politík v rámci európskej integrácie a zo vtedajších hospodárskych pomerov v Európe. Autori SPP vychádzali z komplexného pohľadu na poľnohospodársky sektor uvedomujúc si jeho mnohostranné prepojenia na ostanté oblasti hospodárskej politiky. Pri stanovení cieľov sa brali do úvahy aj ciele ekonomické, sociálne a aj politické. Z ekonomických cieľov bol

najdôležitejším cieľom zvýšiť produktivitu poľnohospodárstva, zo sociálnych to bolo zabezpečenie zodpovedajúcej životnej úrovne poľnohospodárov a jej stabilizáciu, ekonomickú stabilizáciu vidieka a zabezpečenie primeraných cien poľnohospodárskych produktov pre spotrebiteľov.

Zároveň tieto ciele korešpondovali so všeobecnými cieľmi, ktoré deklarovali zakladatelia Európskych spoločenstiev a tými boli spravodlivosť, sloboda, blahobyt, istota.

Nepopierateľnými boli ciele politické, pretože poľnohospodári tvorili vo vyspelých krajinách Európy významnú voličskú základňu a ostatné obyvateľstvo vždy prejavovalo solidaritu s p Zásady SPP, ktoré boli dohodnuté už v roku 1962, sú efektívne protekcionistické opatrenia ES, prostredníctvom ktorých sa môžu naplniť ciele SPP. ES stanovili na ochranu svojho trhu rôzne opatrenia, prostredníctvom ktorých chráni svoj trh s poľnohospodárskou produkciou pred dovozom poľnohospodárskych produktov z tretích krajín, zvýhodňuje domácich producentov poľnohospodárskej produkcie a vytvára spoločné finančné fondy na podporu aplikácie takýchto opatrení. Faktom je, že uplatňovanie takýchto ochranných opatrení je kritizované ostatnými svetovými producentami poľnohospodárskych výrobkov. EÚ preto na rokovaníach s WTO prijala niekoľko zásadných ústupkov, ktoré zliberalizovali trh s poľnohospodárskymi výrobkami medzi krajinami EÚ a tretími krajinami. Nástroje na uplatňovanie SPP tvoria významnú súčasť SPP, pretože ich aplikácia má zásadný vplyv na rozpočet EÚ. Špecifické postavenie poľnohospodárstva neumožňuje aplikovať liberálne ekonomické vzťahy a procesy fungovania trhového mechanizmu. Napriek tomu podobne ako v trhovom mechanizme aj v rámci SPP ceny zohrávajú kľúčovú úlohu. Avšak tvorba cien poľnohospodárskej produkcie má úplne odlišný („netrhový“) systém ako tvorba cien v trhovom mechanizme. Ceny poľnohospodárskej produkcie v rámci SPP sú stanovované EK tak, aby boli zachované primerané príjmy poľnohospodárov a cena potravín bola pre spotrebiteľa primeraná, a zároveň, aby cenová hladina vytvorila dostatočnú bariéru pre vstup podobnej komodity na trh EÚ z tretej krajiny.

Absolútne výdavky rozpočtu EÚ na poľnohospodárstvo sa každoročne zvyšujú, pretože udržanie cenových a regulačných nástrojov SPP je každoročne nákladnejšie, aj keď percentuálny podiel výdavkov na SPP sa znižuje. Vplyvom liberalizácie obchodu s poľnohospodárskymi výrobkami a rozšírením spoločného trhového priestoru v rámci EÚ sa zmenila štruktúra príjmovej časti rozpočtu EÚ. Takisto sa zmenila štruktúra finančných

fondov EÚ slúžiacich na podporu poľnohospodárskeho sektoru. K zásadným zmenám v štruktúre podporných nástrojov SPP prispela aj kritika efektívnosti podporných opatrení.

1 CIELE SPP

Vznik a realizácia spoločnej poľnohospodárskej politiky súvisí aj s dosiahnutím *ekonomických a sociálnych cieľov*.

K *ekonomickým cieľom* možno zaradiť:

- zvýšenie produktivity poľnohospodárstva prostredníctvom technickej modernizácie pri zabezpečení racionálneho rozvoja poľnohospodárskej produkcie a efektívne využitie výrobných faktorov (najmä ľudských zdrojov, ale aj kapitálu), čím by sa mala zabezpečiť konkurencieschopnosť poľnohospodárstva ES,
- ochrániť poľnohospodárov pred cenovými výkyvmi (jedným z cieľov SPP je zachovanie primeranej životnej úrovne farmárov aj garantovanými cenami, čo by v prípade prudkého zníženia cien poľnohospodárskych produktov znamenalo ich nižšie zisky) a vplyvom neelasticity na strane dopytu a vplyvom štruktúry producentov (veľké množstvo malých producentov, ktorí nie sú schopní ovplyvniť cenu výroby).

Dosiahnutie *sociálnych cieľov* spoločnej poľnohospodárskej politiky možno charakterizovať aj ako uplatnenie politických cieľov príslušných záujmových skupín a združení. Je potrebné zdôrazniť, že poľnohospodári patria k významnej voličskej skupine, majú veľa podporovateľov aj v ostatných voličoch z iných profesných skupín, politici sa vždy snažili o získanie tejto sociálnej skupiny.

K *sociálnym cieľom* patria:

- zabezpečenie zodpovedajúcej životnej úrovne poľnohospodárskej komunity a to hlavne zvýšením individuálnych príjmov poľnohospodárov,
- zabezpečenie stabilnej životnej úrovne poľnohospodárov,
- zabezpečenie ekonomickej stabilizácie vidieka, a tým zachovanie jeho osídlenia,
- zabezpečenie primeraných cien poľnohospodárskej produkcie pre spotrebiteľov.

Rímska zmluva o založení EHS zakotvuje v článku č. 39 hlavy II. nasledujúce ciele SPP:

- zvýšiť produktivitu práce v poľnohospodárstve podporou technického pokroku a zabezpečením racionálneho rozvoja poľnohospodárskej výroby a optimálneho využívania výrobných faktorov, najmä pracovnej sily,
- zabezpečiť týmto spôsobom primeranú životnú úroveň poľnohospodárov, najmä zvýšením individuálnych príjmov jednotlivcov pracujúcich v poľnohospodárstve,
- stabilizovať trhy,
- zabezpečiť riadne zásobovanie,
- zabezpečiť spotrebiteľom potraviny za primerané ceny.¹

Je potrebné zdôrazniť, že posilňovanie konkurencieschopnosti poľnohospodárstva členských štátov EHS viedlo v neskoršom období k negatívnym dôsledkom - napr. k tvorbe nadprodukcie niektorých poľnohospodárskych výrobkov (mlieka, masla, mäsa, a cukru), k budovaniu trhovej nerovnováhy a poklesu zamestnanosti v poľnohospodárstve a znižovaniu počtu obyvateľov na vidieku. Takisto ochrana poľnohospodárskeho sektora znamenala do budúcnosti zvýšenú finančnú náročnosť spoločnej poľnohospodárskej politiky. Ochrana domácich producentov znamenala nielen vytváranie trhovej nerovnováhy, ale aj silných lobistických skupín s výrazným politickým vplyvom.

Všetky uvedené dôvody viedli k vážnym rozporom medzi producentmi, spotrebiteľmi, politikmi a predstaviteľmi záujmových združení poľnohospodárov, čo vyústilo k postupnému reformovaniu SPP.

Keď sa od 30. júna 1962 začala uplatňovať SPP, realizovala nasledovné ciele:

- *dosiahnutie slobody* - t. j. priestoru pre formálny a materiálny rozvoj jednotlivca, materiálneho rozvoja domácností, podnikov, presadzovania záujmov záujmových a profesných organizácií, zväzov, odborových združení

Uplatňovanie *cieľa slobody* súvisí so všeobecnými princípmi voľného pohybu tovaru, služieb, kapitálu a pracovných síl v rámci EHS. Odstránenie všetkých bariér v rámci ES/EÚ

¹Zmluva o zriadení Európskeho hospodárskeho spoločenstva, článok 39, ods.1 (Římske smlouvy, r.1993. str.90)

znamená prijať konkrétne inštitucionálne opatrenia, ktoré umožnia uplatňovať tieto slobody pre všetkých obyvateľov ES/EÚ, ale zároveň vytvoriť ochranné opatrenia pred ich využitím resp. zneužitím tretími krajinami alebo ich obyvateľmi na úkor iných obyvateľov ES/EÚ.

- *spravodlivosť* – vo vzťahu k požiadavkám k výkonom a odmene, princíp rovnosti príležitostí uplatnenia na trhu práce, princíp spravodlivosti v uspokojení požiadavky zabezpečenia životného minima, minimálnej mzdy, apod.

Poľnohospodárstvo je viac ako ktorýkoľvek iný sektor národného hospodárstva závislý od geografických a klimatických podmienok. Z toho vyplýva, že na základe toho ťažko možno realizovať princíp spravodlivosti medzi realizovaným pracovným výkonom a odmenou, zabezpečením minimálneho životného štandardu všetkých poľnohospodárov bez dodatočnej podpory štátu. Problémom je aj cielenie podpôr poľnohospodárom, keď sa konštatuje, že priame podpory dostávajú najbohatšie a najväčšie farmy.

- *istota* s riešením rizika agrárnej produkcie, obchodu, prekonávania kríz, konfliktov, atď.

Podporné opatrenia štátu fungujú v čase nečakaných klimatických zmien, v období po prírodných katastrofách a pohromách a pri prekonávaní rôznych rizík len ako forma odškodnenia spôsobených škôd vo forme finančnej náhrady. Pre poistenie vzniknutých škôd dôsledkom živelných pohrôm neexistuje inštitucionalizovaný systém spoločných poistných fondov na odškodňovanie farmárov. Poľnohospodári môžu využiť poistenie poskytované komerčnou poisťovňou, pričom existujú poisťovne špecializujúce sa na takýto typ poistenia. EÚ a každý členský štát uplatňuje štandardné metódy pri nedostatku resp. nadbytku poľnohospodárskej produkcie napr. formou intervenčných nákupov, skladovaním, vytváraním štátnych rezerv.

- *blahobyť* – s uspokojením potrieb jednotlivca, podnikov, rezortu, spoločnosti, primeranosť rozsahu, produkcie, primeraná životná úroveň, pracovné a životné prostredie, atď.

Dosiahnuť blahobyť v poľnohospodárstve je čoraz diskutovanejšou otázkou, pretože napriek rôznym formám subvencovania sa tento cieľ nedarí dosiahnuť. Pričom samotný význam slova blahobyť je veľmi diskutabilný. Jedným z faktorov je, že priemerné príjmy v

poľnohospodárstve patria k najnižším v rámci celej EÚ. Životná úroveň vidieckeho obyvateľstva je všeobecne nižšia ako životná úroveň mestského obyvateľstva (priemerné HDP vidieka členských krajín EÚ tvorí 69% priemerného HDP EÚ, ale HDP vidieka nových členských krajín EÚ tvorilo len 38% EÚ- 27).²

V demokratickej spoločnosti je poľnohospodárska politika určovaná viacerými faktormi, z časti s diferencovanými kompetenciami a záujmami. Sú to predovšetkým samotní poľnohospodári, ich záujmové a profesné združenia, politické strany, ktoré vznikli na politickú podporu záujmov poľnohospodárskej komunity, odborové združenia, ale aj predstavitelia odporcov zvýhodňovania poľnohospodárov a vytvárania istej privilegovanej vrstvy. Cieľom politiky je harmonizovanie záujmu vlád, parlamentov, politických strán, akademických a výskumných inštitúcií a ďalších zainteresovaných v súkromnej a verejnej sfére, na národnej a medzinárodnej úrovni. Tieto záujmy sú potom konfrontované so záujmami výrobcov, distribútorov, obchodníkov, spotrebiteľov a stavovských organizácií, ktoré pôsobia v konkrétnom sektore. Zosúladenie všetkých týchto záujmov je v rezorte poľnohospodárstva zložitá, práve s ohľadom na špecifickosť postavenia a multifunkčnosť poľnohospodárstva v rámci národných hospodárstiev jednotlivých členských krajín EÚ.

2 ZÁSADY SPP

V roku 1962, na konferencii v Strese, sa členské štáty EHS dohodli na troch zásadách spoločnej poľnohospodárskej politiky. Tieto zásady spolu vytvárajú systém umožňujúci Spoločenstvu riadiť poľnohospodársky sektor na území celého spoločného trhu členských štátov ES.

Zásada spoločného trhu - zaručuje voľnú výmenu tovarov medzi členskými krajinami EÚ.

V rámci tejto zásady je dôraz kladený na odstránenie akýchkoľvek obmedzení v obchode v rámci EÚ. Je zákázaná akákoľvek diskriminácia poľnohospodárskych produktov z titulu štátnej príslušnosti ich producentov. K odstráneniu prekážok

² EUROPEAN COMMISSION: Directorate general for agriculture and rural development, Brussels. 2010. *Subject. Standard of living and economic growth in rural areas and their main determinants by type of regions* [cit. 2011-8-15] dostupné na internete <http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/markets/gdp-rural-areas-2010_en.pdf

spoločného trhu prispelo odstránenie dovozných kvót, dovozných ciel a ostatných opatrení s podobným účinkom. V rámci SPP boli vytvorené spoločné poľnohospodárske trhy s jednotlivými poľnohospodárskymi komoditami, na ktorých sa prejavujú protekcionistické opatrenia a prostredníctvom ktorých sa regulujú ceny. EÚ má najlepšie vypracované zásady ochrany svojho trhu s poľnohospodárskymi výrobkami.

Zásady SPP uplatňujú najefektívnejšie protekcionistické opatrenie a to je stanovenie takých jednotných cien poľnohospodárskych výrobkov, ktoré by zabezpečili primeraný zisk pre farmára, primeranú cenu pre spotrebiteľa a zároveň by sa takto vytvoril efektívny nástroj na ochranu pred dovozom. Každoročne ich stanovuje Rada ministrov EÚ.

Zásada preferencie komunitárnych výrobkov - znamená podporu nákupu a predaja výrobkov vyrobených v členských krajinách vo vnútri Únie a mimo nej.

Ochrana európskych poľnohospodárov pred dovozmi lacných potravín z tretích krajín boli zabezpečené napr. uvalením tzv. dovoznej dávky alebo dovozným clo na tieto výrobky. Dovozné clo predstavovalo rozdiel medzi nižšou cenou na svetovom trhu a vyššou cenou na trhoch EHS. Naopak vývozcovia z krajín EÚ boli podporovaní zvláštnymi vývoznými subvenciami. Takáto colná ochrana prispela k rozširovaniu poľnohospodárskej výroby v krajinách EÚ, nakoľko nebola ohrozovaná zahraničnou konkurenciou. Ďalšími opatreniami na ochranu spoločného trhu s poľnohospodárskymi výrobkami boli dovozné vyrovnávacie dávky.

V rámci zásad SPP sú nákupcovia v členských krajinách EÚ zaviazaní morálnou povinnosťou, t. j., že musia pri nákupoch uprednostňovať výrobky, pochádzajúce z členských štátov EÚ. Dôležitým nástrojom komunitárnej preferencie sú prahové ceny, ktoré sú vyššie ako ceny poľnohospodárskych produktov na svetových trhoch.

Zásada finančnej solidarity - znamená, že výdavky zo spoločného rozpočtu na realizáciu SPP sa uskutočňujú prostredníctvom fondu, od roku 1962 do roku 2006 to bol Európsky poľnohospodársky záručný a usmerňovací fond (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund- EAGGF).

Po roku 2006 sa tento fond rozčlenil na dva samostatné fondy: Európsky poľnohospodársky záručný fond (European Agricultural Guarantee Fund - EAGF) a Európsky poľnohospodársky fond pre rozvoj vidieka (European Agricultural Fund for Rural Development – EAFRD) a súčasná štruktúra fondu je výsledkom realizovaných reforiem SPP. Finančná solidarita medzi členskými štátmi ich zaväzuje financovať podporu trhov a zlepšovať štruktúru poľnohospodárstva v členských štátoch EÚ. Do týchto fondov prispievajú všetky členské krajiny EÚ.

3 NÁSTROJE SPP

SPP sa vyznačuje na rozdiel od ostatných spoločných politík EÚ výrazným protekcionizmom. Od začiatku realizácie SPP bolo jej úlohou zaistiť vyššiu produkciu a stabilizovať poľnohospodársky sektor, čo bolo možné zabezpečiť ochranou spoločného trhu pred lacnejším dovozom z tretích krajín alebo zvýhodňovať exportérov poľnohospodárskych produktov z EÚ.

Medzi najvplyvnejšie nástroje SPP zaraďujeme ceny a cenovú politiku, opatrenia zabezpečujúce reguláciu trhu s poľnohospodárskymi komoditami, kompenzačné platby a ďalšie nástroje a opatrenia obchodnej politiky. Základným ekonomickým nástrojom je stanovenie garantovaných cien poľnohospodárskych výrobkov. Dopady takejto cenovej politiky v rámci SPP viedli od riadeného rastu produkcie až k vytváraniu prebytkov, čo zvyšovalo finančné nároky na SPP. Rozpočet EÚ bol zaťažovaný nielen finančnou podporou produkcie, ktorú nebolo možné umiestniť na trh, ale aj nákladmi na skladovanie tejto produkcie a v krajnom prípade aj nákladmi na jej prípadnú likvidáciu.

Aby garantované ceny boli efektívnym nástrojom SPP je potrebné, aby bolo využívanie systému finančnej podpory na tvorbu takeého množstva produkcie, ktorú dokáže trh absorbovať a zároveň ceny jednotlivých komodít zabezpečia farmárom primeraný zisk a spotrebiteľ si tieto výrobky bude môcť kúpiť za primeranú cenu.

Principiálne môžeme využiť na dosiahnutie rovnováhy na trhu s poľnohospodárskou produkciou dve ekonomické možnosti:

- a) *zvyšovanie spotreby*
- b) *obmedzovanie výroby*³

³König, P. – Lacina, L. a kol.: *Rozpočet a politiky evropské unie*. 2004.s.119

Čo sa týka tejto možnosti sú možnosti zvyšovania spotreby poľnohospodárskych výrobkov obmedzené, pretože sú dané povahou produktov. Oveľa efektívnejším sa javí zväčšovanie trhu poľnohospodárskych výrobkov a to exportom poľnohospodárskych výrobkov mimo územie EÚ, čo je však podmienené subvencovaním výrobkov pri exporte vzhľadom na vysoké ceny týchto produktov vyrobených v členských krajinách EÚ. Efektívnejšou možnosťou sa ešte javí produkcia poľnohospodárskych produktov určitého segmentu veľmi vysokej kvality a o napr. syry, niektoré mäsové výrobky, bioprodukty, kvalitné alkoholické nápoje.

b) obmedzovanie výroby

Tento princíp spočíva v administratívnych metódach, ktoré sa realizujú uplatňovaním systému kvót regulujúcich napr. výrobu cukru, mliečnych výrobkov a produktov živočíšnej výroby.

Tieto administratívne metódy sa obmedzujú :

- na celkový objem produkcie v danom sektore, ktorú je možno presne kontrolovať a pri prekročení stanovenej množstevnej kvóty použiť sankcie v podobe zníženia alebo odobratia dotácie alebo aj finančne sankcionovať, v rámci EÚ sa takto postupuje napr. v sektore produkcie cukru,
- na celkový objem produkcie, pričom prekročenie nie je sankcionované, ale produkcia nad stanovený objem nie je subvencovaná; obmedzenie je prirodzene dosiahnuté, ak je reálna trhová cena podstatne nižšia ako cena subvencovaná.

Ďalšie znižovanie výroby je možné dosiahnuť obmedzovaním využívania základných vstupov v poľnohospodárskej výrobe, v rastlinnej výrobe to spočíva v obmedzení rozsahu obhospodarovania pôdy pre určitý druh plodiny (napr. vinice, chmeľnice apod.) alebo úhorovaním (tzv. set – aside), čo znamená záväzok farmára nechať určitú časť pôdy úhorom, za čo poberá podporu.

V živočíšnej výrobe (ale aj rastlinnej) je to podpora takým producentom, ktorí sa zaviazujú, že už neobnovia určitý druh poľnohospodárskej produkcie (napr. farmár neobnoví produkčný potenciál svojej farmy chovaním hovädzieho dobytku, oviec, kôz alebo napr. neobnoví vinice).

Do systému administratívneho obmedzovania výroby patrí aj extenzívne využívanie poľnohospodárskej pôdy systémom podpory poľnohospodárskych technológií, ale tento spôsob má v celkovom kontexte malý dopad na celkový efekt takejto podpory.

3.1 Cenový mechanizmus SPP

Základným ekonomickým nástrojom v rámci SPP bola cenová politika a to podpory vysokých cien poľnohospodárskych výrobkov, čo ale viedlo k neželanému zvyšovaniu poľnohospodárskej produkcie, ktoré bolo potrebné uvedenými možnosťami – zvyšovaním spotreby alebo obmedzovaním výroby modifikovať.

Nakoľko ceny poľnohospodárskych produktov neurčuje trh, ale rezortní ministri v Rade EÚ, cenová hladina je poistená intervenciami EK. V minulosti vznikala kríza z nadprodukcie (“hory masla, jazerá mlieka a vína, neskôr vlaky obilia”), pretože fixné ceny zaručovali istý zisk a nulové riziko.

Keď sa prvý krát objavili prebytky niektorých poľnohospodárskych komodít, považovala to EK za dočasný problém. Východiskom malo byť ich dlhodobé skladovanie alebo export. Napr. v roku 1985 mala EÚ v zásobe 18,5 mil. ton obilnín, čo v tom čase predstavovalo zásobu 70 kg obilia na jedného obyvateľa EÚ.⁴ Výsledkom bolo množstvo skazených potravín a nepochopenie zo strany verejnosti.

Celkovo možno ceny, ktoré sú aplikované pri poľnohospodárskych výrobkoch na

spoločnom trhu Únie, rozdeliť do dvoch skupín:

1. ceny poľnohospodárskej produkcie, ktorá má svoj pôvod v krajinách EÚ

Cieľová cena (target price) – je každoročne stanovovaná Radou EÚ na návrh Komisie, ktorá pri jej určovaní vychádza zo situácie na trhu príslušného poľnohospodárskeho výrobku. Cena musí pokrývať náklady a bežnú mieru zisku na produkcii príslušného poľnohospodárskeho výrobku v oblastiach s najvyššími nákladmi. Takto vytvorená cena slúži ako usmernenie pre poľnohospodára pri jeho rozhodovaní o objeme a štruktúre výroby. Realizáciou cieľovej ceny je dosiahnutá porovnateľná životná úroveň poľnohospodárov a dostatočne zásobený trh potravinami za primerané ceny pre spotrebiteľa.

⁴BALDWIN, R.- WYPLOSZ, Ch.: *Ekonomie evropské integrace*. 2008. s.234

Intervenčná (garantovaná) cena (intervention price) – sa nachádza mierne pod úrovňou cieľovej ceny. Zaručuje minimálnu výkupnú cenu pre domácu produkciu. Je to cenová úroveň, pod ktorú nemôže klesnúť trhovú cenu, pretože je garantovaná ako minimálna, zaručená cena pre poľnohospodára. Trhové organizácie sú povinné za túto cenu vykúpiť ponúkanú produkciu, ak sa producent uspokojí s výškou tejto ceny. Vykúpená produkcia je skladovaná a umiestňovaná na trh podľa situácie v ponuke a dopyte. Často je produkcia, ktorá pochádza z intervenčných zásob, umiestňovaná na trhy tretích krajín vo forme potravinovej pomoci. Uplatňuje sa predovšetkým pri takých komoditách ako sú obilniny, cukor a mliečne výrobky. Ak je poľnohospodársky výrobca schopný sám predať produkciu na svetovom trhu za svetové ceny, má tento producent nárok na tzv. *exportnú subvenciu*. Týmto spôsobom sa mu vyrovná rozdiel medzi nižšou svetovou cenou a vyššou intervenčnou cenou, čím sa zvyšuje konkurencieschopnosť jeho produkcie.

2. ceny na poľnohospodársku produkciu dovážanú z tretích krajín

Prahová cena (threshold price) - cena, za ktorú môže producent z tretích krajín ponúkať svoju poľnohospodársku produkciu na vnútornom trhu EÚ. Rozdiel medzi svetovou a prahovou cenou predstavoval v minulosti dovoznú dávku. Na základe výsledkov rokovaní Uruguajského kola GATT boli dovozné dávky zrušené a od roku 1995 nahradené špecifickými clami, ktoré sú každoročne aktualizované.

V ďalšom období bolo teda potrebné hľadať efektívny nástroj podpory vysokých cien a zároveň obmedziť poľnohospodársku produkciu. Takýmto nástrojom sú tzv. *kompenzačné platby*. Tieto platby sú výsledkom politického kompromisu, ktorý umožňuje znížiť úroveň priamej podpory – teda znížiť vysokú úroveň intervenčných cien, pričom úroveň príjmu poľnohospodára zostane zachovaná a cena pre spotrebiteľa bude primeraná. Tento nástroj akcentuje multifunkčnosť poľnohospodárstva, čo je jedným z rozdielov prístupu k poľnohospodárstvu zo strany EÚ oproti postoju napr. USA.

Kompenzačné platby poľnohospodárom sú vyplácané ako tri oblasti podpôr:

1. platby na kompenzáciu zníženia cien ako *priame platby*,
2. kompenzačné príplatky za produkciu v znevýhodnených oblastiach,
3. platby poľnohospodárom za realizáciu agro – environmentálnych opatrení.

3.2 Regulácia trhu s poľnohospodárskymi výrobkami

Ďalším nástrojom SPP je *regulácia trhu s poľnohospodárskymi výrobkami*. SPP sa realizuje v rámci spoločného poľnohospodárskeho trhu, ktorý je regulovaný na úrovni celej EÚ. Poľnohospodársky trh ale nemožno chápať ako rovnorodú masu poľnohospodárskych výrobkov, práve naopak je veľmi rôznorodý a diferencovaný. Politika spoločného regulovaného trhu je uplatňovaná v rámci tovarových skupín. Tieto tovarové skupiny odrážajú špecifiká, ktorými sa líši ich produkcia, distribúcia a spotreba. V podstate existuje viacero akoby izolovaných trhov s jednotlivými komoditami a so svojimi špecifickými reguláciami.

Regulačný mechanizmus SPP na trhu s poľnohospodárskymi výrobkami tvoria tri základné prvky:

- I. organizácia jednotlivých čiastkových trhov poľnohospodárskych výrobkov a s tým súvisiacej jednotnej cenovej politiky,*
- II. regulácia zahraničného obchodu EÚ s poľnohospodárskymi produktami s partnermi z tretích krajín,*
- III. opatrenia podporujúce štrukturálne zmeny v poľnohospodárstve.*

I. organizácia jednotlivých čiastkových trhov poľnohospodárskych výrobkov a s tým súvisiaca jednotná cenová politika:

Hlavnými nástrojmi určenými na riadenie vývoja poľnohospodárskej produkcie a stabilizáciu produkcie sú *spoločné organizácie poľnohospodárskych trhov* príp. spoločná organizácia trhov (SOT). SOT boli zriadené podľa článku 40 Rímskych zmlúv ako nástroj na dosiahnutie cieľov SPP. Takmer každý poľnohospodársky produkt je krytý príslušnou organizáciou trhu. Právnym základom na fungovanie jednotlivých spoločných trhov podľa komodít tvoria Nariadenia Rady EÚ o zriadení spoločnej trhovej organizácie v rámci komodity alebo skupiny komodít⁵. Spoločná organizácia trhu obsahuje všetky opatrenia potrebné pre dosiahnutie cieľov spoločnej poľnohospodárskej politiky, čo sa týka najmä cien, subvencovania výroby, odbytu poľnohospodárskych produktov, opatrení pre skladovanie produkcie, stabilizácie dovozu a vývozu. Trhový poriadok má zabezpečiť prežitie výrobcov a chrániť ceny pred nadmernými výkyvmi. V rámci EÚ existuje niekoľko trhových poriadkov

⁵ Napr. Nariadenie Rady EÚ č.1260/2001 o zriadení spoločnej trhovej organizácie v sektore cukru

týkajúcich sa rôznych poľnohospodárskych produktov, ktoré by v mnohých prípadoch pri štandardnom trhovom fungovaní ani nepokryli výrobné náklady farmára. EÚ dohliada na ich stanovovanie a dodržiavanie jednotlivých pravidiel, ktoré sú veľmi podrobné. K najdôležitejším patria trhové poriadky pre obilie, ryžu, olejninu, mlieko a cukor. V rámci zjednodušovania SPP bola v roku 2007 zavedená jednotná spoločná organizácia trhov pre všetky poľnohospodárske produkty Nariadením ES č.1234/2007.

Podľa článku 40 Rímskej zmluvy o založení EHS majú mať jednotlivé výrobky vlastné SOT. Rozlišujú sa štyri formy trhových poriadkov :

1. trhové poriadky *s odbytovými a cenovými zárukami*, platia pre zhruba pre 70 %⁶ poľnohospodárskych výrobkov, v prípade potreby vykupuje tieto výrobky štátny intervenčný orgán za intervenčné ceny, ak na trhu prevláda ponuka nad dopytom (napr. pšenica, jačmeň, cukor, mlieko, hovädzie mäso, určité druhy zeleniny a ovocia). Týkajú sa teda najdôležitejších agrárnych komodít. Prostredníctvom štátnej intervenčnej inštitúcie sa uplatňujú nástroje na usmerňovanie trhu: podporné opatrenia zaistenia odbytu poľnohospodárskych výrobkov na domácom trhu, exportné dotácie, bonifikácia úrokov z úverov skladovaných výrobkov, intervenčné podpory na stiahnutie produkcie pred umiestnením na trhu. V prípade, že sa situácia na trhu zmení, intervenčné agentúry umiestňujú produkciu na trh podľa špecifických pravidiel. Ak ani jedna z možností nie je realizovateľná (nedostatok skladovacích kapacít, krátka trvanlivosť alebo nemožnosť umiestnenia na trhu) tieto produkty sa fyzicky likvidujú.
2. druhá forma chráni trh pred zahraničnou konkurenciou a minimálnymi dovoznými cenami, lacnými dovozmi z tretích štátov prostredníctvom ciel a dovozných kvót (okrajové druhy obilnín, bravčové mäso, vajcia, hydina, kvety), pokrýva asi 22%⁷ produkcie.
3. trhové poriadky fungujúce na základe priamej finančnej pomoci rôzneho typu producentom vybraných plodín formou podpôr pre nákup a skladovanie prebytkov (napr. bravčové mäso) alebo formou vyplácania paušálnych príspevkov na pestovanie vybraných plodín, táto forma sa týka asi 2 %⁸ produkcie, kde prevláda dovoz (tabak,

⁶LIPKOVÁ, L.a kol.: *Európska únia*.2011.s.136

⁷LIPKOVÁ, L.a kol.: *Európska únia*. 2011.s.136

⁸LIPKOVÁ, L.a kol.: *Európska únia*.2011.s.136

olivý, strukoviny), cieľom je zabezpečiť výrobcovi minimálny príjem a pre spotrebiteľov zachovať nízke ceny. Tieto poriadky sú nasmerované na také komodity, v ktorých je EÚ sebestačná.

4. SOT zahŕňajúce plošnú podporu na jeden hektár, príp. produkovaný objem sú uplatňované zhruba na 1 %⁹ produkcie a vzťahujú sa na plodiny, ktoré sa v EÚ pestujú vo veľmi obmedzenom množstve (chmeľ, ľan, bavlna apod.)

SOT majú regulovať trh takým spôsobom, aby nedochádzalo k jeho rozkolísaniu – t. j. aby ponuka a dopyt boli zachované v rovnováhe, aby nedochádzalo ku kolísaniu cien, ktorého dôsledky by znášal konečný spotrebiteľ alebo spracovateľ. Aby k tejto situácii nedochádzalo, využívajú sa ďalšie opatrenia na reguláciu trhu s poľnohospodárskymi produktmi :

- sťahovanie tovaru z trhu v prípade nadmernej produkcie za pomoci nákupov do intervenčných skladov (obilie, hovädzie mäso, sušené mlieko a maslo), sťahovanie z trhu vybraných druhov ovocia a zeleniny (sú venované na humanitárne a dobročinné účely alebo sa jednoducho fyzicky zlikvidujú, čo sa v súčasnosti deje ojedinele) alebo destilácia vína na alkohol (ak jestvuje nadmerná ponuka lacných stolových vín),
- podpory na súkromné skladovanie, keď je súkromnému skladníkovi poskytnutá čiastočná úhrada skladovacích nákladov za uskladnenie prebytočného tovaru na trhu (existuje v prípade bravčového mäsa, uvažuje sa aj v prípade hovädzieho mäsa),
- príplatky k cenám alebo prémie (bavlna, tabak, niektoré druhy spracovaného ovocia a zeleniny, tvrdá pšenica),
- stanovenie produkčnej kvóty (mlieko, cukor, škrob, produkty živočíšnej výroby a iné),
- priame platby na plochu alebo počty zvierat (obilie, olejiny, ľan, konope, chmeľ, osivá, prémie na dojnice bez trhovej produkcie mlieka, prémie na bahnice, apod.).

II. regulácia zahraničného obchodu EÚ s poľnohospodárskymi produktami s partnermi z tretích krajín :

Na svetovom trhu sú ceny poľnohospodárskych produktov určované trhom, na jednotnom vnútornom trhu EÚ sú každoročne stanovované administratívne a to Radou EÚ. Takto stanovená cena musí pokrývať náklady na poľnohospodársku produkciu, zaručiť

⁹LIPKOVÁ, L.a kol.: *Európska únia* .2011.s.136

priemerný zisk aj okrajovému výrobcovi. Podpora vnútorného trhu EÚ môže fungovať len za predpokladu, že existuje efektívna vonkajšia ochrana hraníc pred lacnejším dovozom z tretích krajín. Takáto ochrana je účinná vďaka zložitému systémom dovozných ciel, dovozných kvót a poplatkov.

Základná otázka “nepriepustnosti hraníc” bola riešená v r. 1961, keď Sicco Mansholt¹⁰ predložil návrh systému tzv. *variabilných prirážok (variable import levy)*. Chránili trh pred lacným dovozom a zároveň vytvárali mechanizmus pre prípadný vývoz nadproduktie Spoločenstva na svetový trh. Uvalením dovoznej prirážky sa vyrovnala nízka cena na svetovom trhu s vysokou cenovou hladinou vo vnútri Spoločenstva a zabránilo sa tak konkurencii zo strany zahraničného dovoz. K obmedzovaniu dovozov z tretích krajín slúžia aj veľmi prísne štandardy kvality. Ďalší administratívny zásah do cenového mechanizmu predstavuje uvalenie *dovoznej prirážky* na poľnohospodárske výrobky pochádzajúce z tretích krajín a to tak, že intervenčná cena nad úrovňou svetovej ceny bola doplnená ochranou trhu pred producentami z tretích krajín (pôvodne toto opatrenie bolo realizované prostredníctvom tzv. *variable income levy*, t.j. poplatkom tvoriacim rozdiel medzi svetovou a domácou cenou komodity). Tieto dávky boli často upravované vzhľadom na pohyby cien na svetovom trhu.

Pri vývoze poľnohospodárskych produktov do tretích krajín sú uplatňované tzv. *vývozné (exportné) subvencie (refundácie)*. Tvorí rozdiel medzi intervenčnou cenou a dosiahnutou vývoznou cenou. Uplatňujú sa vtedy, ak sú ceny poľnohospodárskych komodít na svetovom trhu nižšie ako ceny v EÚ. Finančné náklady na tieto refundácie postupne rástli a tak bolo pre Spoločenstvo menej nákladné niektoré druhy poľnohospodárskych výrobkov zničiť (najmä výrobky s nižšou dobou trvanlivosti), ako ich s vyššími nákladmi na subvencovanie umiestňovať na svetovom trhu. V minulosti sa uplatňovali tieto výhody pri vývoze bravčového mäsa, pšenice, cukru. Od roku 1995 sa tento systém neuplatňuje a na základe výsledkov rokovaní Uruguayského kola GATT¹¹ ho

¹⁰Sicco Mansholt - prvý komisár Európskej komisie pre poľnohospodárstvo (1958 – 1972), za člena Európskej komisie ho nominovalo Holandsko, v apríli 1972 sa stal predsedom Európskej komisie. S jeho menom je spojený pokus o veľkú reformu SPP – tzv. Mansholtov plán, podrobnejšie v ďalšej časti

¹¹Uruguayské kolo rokovaní GATT (1986 – 1994) - prinieslo najväčšiu reformu v oblasti obchodného systému od konca 2. svetovej vojny, išlo o najväčšiu obchodnú dohodu v histórii, zúčastnilo sa jej viac ako 100 krajín

nahradiť systém pevných colných sadziieb. Neskôr bol tento poplatok nahradený *tarifom ad valorem* (hodnotovou colnou sadzbou) so stanovením maximálnej úrovne.

III. opatrenia podporujúce štrukturálne zmeny v poľnohospodárstve :

Hlavné opatrenia podporujúce štrukturálne zmeny v poľnohospodárstve súvisia najmä s podporou vidieka a to spojením priamych platieb s opatreniami na ochranu životného prostredia, redukciou priamych platieb výrobcov v prospech rozvoja vidieka, sociálnymi opatreniami, ktoré majú zvýšiť životný štandard poľnohospodárov a vyrovnáť tak životnú úroveň mestského a vidieckeho obyvateľstva. Do týchto opatrení patria aj podpory aktivizujúce zmeny komoditnej štruktúry produkcie fariem.

“Zelej meny”

70. roky 20. storočia sa vyznačovali rastom nezamestnanosti, vyplývajúcej z hospodárskych problémov spojených s “rovnými šokmi”, a preto bolo potrebné posilniť opatrenia na udržanie zamestnanosti v poľnohospodárstve. Toto opatrenie bolo v protiklade s jednou z požiadaviek poľnohospodárskych reforiem, ktorou bolo naopak znižovanie zamestnanosti v poľnohospodárstve. V tomto období bolo potrebné prijať také opatrenia, ktoré by oddialili takúto požiadavku na znižovanie zamestnanosti v poľnohospodárstve.

Súčasne sa v tomto období prejavila menová nestabilita a systému fixácie európskych mien na americký dolár, ktorý padol v roku 1971. Rozdielne výmenné kurzy európskych mien (napr. nemeckej marky, francúzskeho franku) k americkému doláru sa premietali do kalkulácie spoločných cien poľnohospodárskych produktov.

Spoločenstvo riešilo túto situáciu zavedením systému tzv. zelených mien. Z dočasného používania zelených mien sa stala neoddeliteľná súčasť SPP. Po zavedení jednotnej európskej meny v rámci EÚ, tento systém prirodzene zanikol.

Pri zavádzaní tzv. zelenej meny sa objavili špekulácie, ktorej podstatou bol využitie rozdielu medzi nominálnou a skutočnou hodnotou meny. Rozhodnutím Rady sa napr. devalvovaný frank oproti doláru o 11% považoval za nedevalvovaný. Špekulatívne presuny poľnohospodárskych produktov do iných členských krajín prinášali vyšší zisk ako predaj v tuzemsku následne pri opätovnom prepočítaní na domácu menu napr. frank. Tieto presuny mali negatívny dopad na spoločný trh.

Ako obrana proti takýmto špekuláciám boli zavedené tzv. menové kompenzačné dávky (Monetary Compensatory Amount, MCA). Princíp spočíval v podobe uvalenia cla

alebo dávky platenej na hraniciach za konkrétnu transakciu. “Hodnota sa rovnala rozdielu medzi zelenou menou a skutočnou hodnotou meny v krajine producenta.”¹²

3.3 Prvý a druhý pilier SPP

Takto všeobecne charakterizované nástroje boli postupne definované ako dva piliere trhových nástrojov SPP.

Prvý pilier SPP obsahuje trhové mechanizmy realizované prostredníctvom *spoločnej organizácie trhov a priamej podpory podnikov*. Tieto nástroje existujú už od začiatku realizácie SPP (30.6.1962).

- *Jednotná spoločná organizácia trhov* - je bližšie charakterizovaná v časti 2.3.2

- *Priama podpora podnikov* - podpora SPP bola tradične viazaná na množstvo produkcie. Reforma z roku 2003 oddelila najväčšiu časť podpory a nasmerovala ju do nového režimu jednotnej platby. Nariadenie (ES) č.1782/2003 zjednocuje režim jednotnej platby a osobitných režimov podpory, ktoré súvisia s rozlohou obrábanej pôdy alebo s produkciou. Jej cieľom je zabezpečiť poľnohospodárom stabilné príjmy. Pre určité druhy poľnohospodárskych výrobkov boli zachované osobitné druhy podpory.

K jednotlivým opatreniam patria:

- *Systém jednotnej platby na farmu – “decoupling” (single payment scheme - SPS)* - tento systém znamená oddelenie platieb od produkcie. Miesto niekoľkých platieb, získava farmár jednu platbu. Pre nové členské krajiny platí zjednodušený systém platby na plochu (Single area payment scheme – SAPS), ale po roku 2007 sú povinné používať systém SPS. Cieľom tohto opatrenia je znížiť objem produkcie, ktorá bola v priamej väzbe na dotácie zbytočne vysoká.

V jednotlivých členských štátoch EÚ sa na základe referenčného obdobia (rok 2002) vypočítala suma na základe vyplatených podpôr v tomto období. Na základe uvedenej sumy sa vypočítala jednotková hodnota nároku na jednotnú platbu – t.j. jeden nárok na hektár a počet voliteľných hektárov. Táto suma musí však mať stanovený tzv. vnútroštátny strop. Členské štáty musia tiež vytvoriť rezervu, ktorá bude slúžiť “novým” poľnohospodárom.

¹² FIALA, P.- PITROVÁ, M.: *Evropská unie*. 2003. s.408

Poľnohospodár v členskom štáte má k dispozícii taký počet nárokov na jednotnú platbu, ktorý zodpovedá podporám vyplateným počas referenčného obdobia a počtu obrábaných hektárov, pri ktorých mu vznikol nárok na priame platby počas rovnakého obdobia. Režim jednotnej platby sa nevzťahuje na trvalé kultúry, ovocie, zeleninu a zemiaky.

Poľnohospodári, ktorí čerpajú jednotnú platbu, môžu stanoviť ich produkciu v závislosti od potrieb trhu, pričom s určitosťou získajú rovnakú sumu podpory ako v predchádzajúcom období, bez ohľadu na to, čo produkujú. Tento model oddelenia sa nazýva *historický* a uplatňujú ho Rakúsko, Francúzsko, Grécko, Belgicko, Taliansko, Írsko, Portugalsko, Holandsko, v rámci Spojeného kráľovstva Wales a Škótsko.

Ak sa referenčné sumy vypočítavajú na regionálnom základe, t. j. podpory sa vypočítavajú na základe sumy vyplatených podpôr, ktorá bola poľnohospodárom vyplatená v príslušnom regióne počas referenčného obdobia, používa sa *regionálny* model. Znamená to, že všetkým poľnohospodárom v danom regióne je vyplatená rovnaká suma na hektár. Tento model je použitý v Slovinsku a na Malte.

Členské štáty môžu použiť aj *hybridný* model, čo znamená, že môžu použiť odlišné spôsoby výpočtu v jednotlivých regiónoch (napr. Veľká Británia)

Nakoľko nové členské krajiny nemali žiadne historické referencie na použitie základu pre stanovenie jednotnej platby, zaviedol sa režim jednotnej platby na plochu. Tento režim vyžaduje platbu jednotných súm na hektár poľnohospodárskej pôdy, a to do výšky štátneho stropu vyplývajúceho z dohôd o prístupí, s postupným zvyšovaním počas prechodného obdobia až po vyrovnanie podpôr poskytovaných 12 novým členskými štátom na úroveň podpôr poskytovaných EÚ – 15.

- *režimy podpôr viazaných na produkciu* – Nariadenie (ES) 1782/2003 zachováva tzv. osobitné režimy podpôr, ktoré sú ešte viazané na produkciu ; prémie na kvalitu na tvrdú pšenicu, prémie na hektár bielkovinových plodín, podpora na plochu ryže, podpora na orechy, podpora na osivá, podpora na plodiny na energetické využitie prémie na mlieko, podpora na cukrovú repu, podpora na strukoviny, podpora na ľan a konope a atď.

- *systém "krížovej zhody" (cross-compliance - C/C)* - zakotvuje výšku priamych platieb na uplatňovaní environmentálnych, zdravotných požiadaviek a požiadaviek šetrného zaobchádzania so zvieratami (celkovo bolo stanovených 19 legislatívnych predpisov v Nariadení (ES) 1782/2003). Zároveň sú poľnohospodári povinní dodržiavať agronomické a

environmentálne podmienky vypracované členskými štátmi s cieľom obmedziť eróziu pôdy, zachovať štruktúru a obsah organických látok v pôde a zabezpečiť minimálnu úroveň udržiavania pôdy. Pri porušení týchto zásad môže mať poľnohospodár zníženú podpou alebo ju nemusí dostať vôbec.

- *system povinnej modulácie a rozpočtovej disciplíny* – cieľom tohto opatrenia je skrátenie priamych platieb o 3% (r. 2005), 4% (r. 2006) a 5%¹³ v nasledujúcich rokoch v prospech rozvoja vidieka. Ide o postupné znižovanie finančných prostriedkov z I. piliera SPP (priame platby a trhové regulácie) o uvedené percentá a ich presun do II. piliera na podporu rozvoja vidieka. Cieľom je odstrániť nerovnováhu finančnej pomoci, keď 80% pomoci v rámci SPP smeruje do 20 % fariem. Na základe tohto systému členské štáty získajú na rozvoj vidieka v r. 2007 – 2012 dotáciu vo výške 1,48 mld. EUR.¹⁴ V rámci tohto systému bude dôraz kladený na kvalitu a bezpečnosť potravín, nové technológie spracovania potravín a šetrné zaobchádzanie so zvieratami, podporovaní budú tiež mladí farmári, malí spracovatelia a skupiny producentov. Systém rozpočtovej disciplíny sa uplatňuje kvôli udržaniu výdavkov I. piliera SPP v rámci ročných rozpočtových stropov, ktoré sú stanovené vo viacročných finančných výhladoch.

- *zavedenia poradenského systému* – zavádza tzv. audit fariem, ktorý je určený na zisťovanie, či sú uplatňované normy a správne postup pri výrobných procesoch a ako sú dodržiavané štandardy systému “krížovej zhody” (cross/compliance). Tento systém je pre členské štáty dobrovoľný.

- *Integrovaný administratívny a kontrolný systém (ISACS)* - každý členský štát si takýto systém vytvorí povinne, pretože na základe vytvorenej databázy môžu byť poľnohospodárom poskytnuté podpory. Systém obsahuje tieto prvky: informačnú databázu, identifikáciu poľnohospodárskej pôdy, identifikáciu a registráciu nároku na jednotnú platbu, žiadosti o poskytnutie podpory.

¹³ NARIADENIE RADY (ES) č. 1782/2003 z 29. septembra 2003, ktorým sa stanovujú spoločné pravidlá režimov priamej podpory v rámci Spoločnej poľnohospodárskej politiky a ktorým sa zavádzajú niektoré režimy podpory pre poľnohospodárov [cit. 2009-10-17] dostupné na internete <
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:03:40:32003R1782:SK:PDF>

¹⁴ FOJTÍKOVÁ, L.-LEBIEDZIK, M.: Spoločné politiky Evropské unie.2008.s.15

Druhý pilier vznikol s Agendou 2000 a s reformou z roku 2003 a obsahuje intenzívnu podporu vidieka s cieľom vytvoriť model európskeho poľnohospodárstva úzko spojeného s vyváženým rozvojom vidieka. Významným finančným zdrojom na posilnenie uplatňovania nových sprievodných opatrení sa stal presun finančných prostriedkov z prvého piliera SPP do druhého piliera SPP prostredníctvom tzv. modulácie. Reforma z roku 2003 pridala dôraz na obsah druhého piliera rozšírením rozsahu pôsobnosti nástrojov vyplývajúcich z Nariadenia (ES) č. 1257/1999 v Nariadení (ES) č. 1783/2003 sa zaviedlo alebo zlepšilo šesť kategórií opatrení:

- *kvalita potravín* – tomuto opatreniu nebol dosiaľ pridelený žiadny osobitný režim pomoci. Poľnohospodári, ktorí sa zúčastnia na programoch zlepšenia kvality potravín alebo skvalitnenia výrobných postupov, môžu získať pomoc vo výške 3 000 EUR¹⁵ ročne na jeden poľnohospodársky podnik. Podľa tohto opatrenia sa môžu financovať aj reklamné kampane na podporu takýchto producentov.

- *dodržovanie noriem*- v rámci tohto opatrenia môžu poľnohospodári získať pomoc, ktorá umožní poľnohospodárom zabezpečiť dodržiavanie prísnych noriem a pravidiel Spoločenstva týkajúcich sa ochrany životného prostredia, verejného zdravia, zdravia zvierat, dobrých životných podmienok zvierat a bezpečnosti pri práci. V rámci tohto opatrenia môže jeden poľnohospodársky podnik získať v období 5 rokov pomoc vo výške 10 000 EUR¹⁶ ročne

- *poľnohospodárska poradenská služba* - poľnohospodári môžu získať na kontrolu dodržiavania pravidiel a noriem v oblasti bezpečnosti potravín, kvality potravín, zdravia zvierat apod. pomoc do výšky 1 500 EUR¹⁷.

¹⁵ NARIADENIE RADY (ES) č. 1783/2003 z 29. septembra 2003, ktorým sa mení a dopĺňa Nariadenie (ES) č. 1257/1999 o podpore rozvoja vidieka z Európskeho poľnohospodárskeho usmerňovacieho a záručného fondu [cit.2010-04-10] dostupné na internete <<http://www.telecom.gov.sk/externe/legeu/region/03-1783.pdf>

¹⁶ NARIADENIE RADY (ES) č. 1783/2003 z 29. septembra 2003, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie (ES) č. 1257/1999 o podpore rozvoja vidieka z Európskeho poľnohospodárskeho usmerňovacieho a záručného fondu [cit. 2010-04-10] dostupné na internete <<http://www.telecom.gov.sk/externe/legeu/region/03-1783.pdf>

¹⁷ NARIADENIE RADY (ES) č. 1783/2003 z 29. septembra 2003, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie (ES) č. 1257/1999 o podpore rozvoja vidieka z Európskeho poľnohospodárskeho usmerňovacieho a záručného fondu [cit. 2010-04-10] dostupné na internete <<http://www.telecom.gov.sk/externe/legeu/region/03-1783.pdf>

- *dobré životné podmienky zvierat* – pomoc môžu získať tí poľnohospodári, ktorí preukážu, že zlepšili životné podmienky chovaných zvierat nad úroveň bežných dobrých chovateľských postupov. Musia preukázať dodatočné výdavky a straty ziskov.

- *regióny s obmedzeniami z hľadiska životného prostredia* – pomoc je určená na pridelenie pomoci propech oblastí s obmedzeniami z hľadiska životného prostredia v rámci programu Natura 2000 (ochrana vtákov), oblastí citlivých na dusičnany, oblastí s rizikom vzniku erózií, oblastí využívaných na organické poľnohospodárstvo, oblastí s extenzívnym využívaním pastvín a na výrobu energie z obnoviteľných zdrojov energie.

- *podpora mladým poľnohospodárom* - toto opatrenie má pomôcť mladým poľnohospodárom, aby sa usadili na vidieku, rozširovali svoje farmy, zlepšili sa ich príjmy a životná úroveň, zvýšili si kvalifikáciu apod. Súčasťou týchto opatrení, je podpora starších poľnohospodárov pri ich predčasnom odchode do dôchodku. Všeobecne má toto opatrenie zamedziť vyľudňovaniu vidieka a stabilizovať poľnohospodárov na vidieku.

Pri hodnotení splnenia a stanovenia cieľov SPP tak ako boli zakotvené v Zmluve o založení EHS, je možno konštatovať, že tieto ciele sa plnia. Ale plnenie týchto cieľov prinieslo v priebehu existencie SPP niekoľko nečakaných problémov. Možno tiež konštatovať, že ciele a podstata SPP sa nezmenili v oblastiach súvisiacich s trvalo udržateľným rozvojom, bezpečnosti, kvality a zdravotnej bezchybnosti potravín, životných podmienok zvierat a bojom s klimatickými zmenami. Na túto skutočnosť nemal vplyv ani podpísanie Lisabonskej zmluvy v decembri 2007. V Konsolidovanom znení Zmluvy o fungovaní Európskej únie sú zachované pôvodné znenia článkov o SPP tak, ako boli zakotvené v Zmluve o založení EHS z roku 1958.

Zásady SPP, ktoré boli prijaté na začiatku jej vzniku, sa uplatňujú aj v súčasnosti, napriek tomu, že SPP prešla niekoľkými reformami. Okrem neúmerneho zaťažovania rozpočtu EÚ v súvislosti s problémami vznikajúcimi na vnútornom trhu EÚ sa dodržiavanie týchto zásad stretlo s kritikou a nespokojnosťou zo strany tretích krajín, ktoré tieto problémy riešia na pôde WTO. EÚ je dlhodobo kritizovaná zo strany najmä USA, ale i ostatných veľkých exportérov poľnohospodárskej produkcie, z neprimerane veľkej ochranárskej politiky voči vlastným poľnohospodárom prostredníctvom subvencovania výroby. Prijaté opatrenia,

ktoré sú výsledkom dlhoročných multilaterálnych rokovaní na pôde WTO, znamenajú zmiernenie týchto opatrení zo strany členských štátov EÚ voči tretím krajinám. Prijaté opatrenia v rámci týchto rokovaní boli súčasťou prijatých reforiem SPP. V priebehu vývoja SPP sa vyprofilovali jej dva základné piliere ako nástroje uplatňovania SPP a to prvý pilier SPP ako spoločná organizácia trhov a priama podpora poľnohospodárskym podnikom a druhý pilier ako podpora rozvoja vidieka. Prostredníctvom opatrení a finančnej pomoci v rámci oboch pilierov SPP sa ciele SPP nezmenili, ale sa prispôbili politicko – ekonomickým zmenám v Európe. Vďaka technickému pokroku a zavedením nových technológií v poľnohospodársko – potravinárskom sektore sa dosiahla taká produktivita práce, ktorá zabezpečila ES sebestačnosť takmer vo všetkých základných potravinárskych a poľnohospodárskych komoditách . Prostredníctvom spoločnej organizácie trhov v jednotlivých komoditách sa dosiahla stabilizácia cien v rámci EÚ tak, aby bol zabezpečený primeraný príjem pre poľnohospodárov a zároveň ceny jednotlivých komodít boli primerané pre spotrebiteľa.

Problémom SPP stále zostáva dosiahnutie životnej úrovne obyvateľov vidieka rovnajúcej sa úrovni obyvateľov miest, a teda najmä poľnohospodárov. Práve prostredníctvom opatrení v rámci druhého piliera SPP by malo dôjsť k postupnému vyrovnaniu životnej úrovne poľnohospodárov a ku komplexnému riešeniu problematiky vidieka EÚ ako takej – t. j. zabráneniu vyludňovania vidieka, zlepšenie infraštruktúry vidieka, podpora mladých poľnohospodárov, oživenie vidieckej ekonomiky apod.

ZÁVER

Primárnym ekonomickým cieľom SPP od počiatku integračných snáh v Európe a od vzniku SPP EÚ, bolo zabezpečenie dostatku potravín prostredníctvom plynulého zásobovania. Z dnešného pohľadu potreba bežná skutočnosť, ale vzhľadom na obmedzenia poľnohospodárskych výrobkov vtedajšej doby, vážna potreba a cieľ. Technologický a ekonomický vývoj odstránil väčšinu obmedzení vo výrobe poľnohospodárskej produkcie. Vďaka zvyšovaniu efektívnosti výroby a spracovania sa aj v tomto sektore uplatnili metódy, ktoré sú známe z priemyselných odvetví a môžeme konštatovať, že pôvodný cieľ SPP bol splnený. Tento cieľ bol ale modifikovaný do cieľa dosiahnutia potravinovej bezpečnosti štátov Spoločenstva, čo okrem potravinovej sebestačnosti znamená aj dostatok zdravotne

bezchybných potravín a odstránenie nebezpečenstva vzniku pandemických ochorení hospodárskych zvierat. Pôvodný cieľ SPP – sebestačnosť zásobovania potravín sa zmenil na ďalšie, ktoré smerujú k ochrane životného prostredia, krajnotvorbe, produkcii zdravých potravín a k rozvoju vidieka. Zásady SPP, ktoré boli prijaté na začiatku jej vzniku, sa uplatňujú aj v súčasnosti, napriek tomu, že SPP prešla niekoľkými reformami. Pri uplatňovaní zásad SPP sa táto politika stala predmetom najväznejších konfliktov, a to nielen v rámci EÚ, ale v rámci svetovej obchodnej výmeny.

S cieľom zabezpečiť primeranú životnú úroveň poľnohospodárov sa vyprofilovala samostatná časť SPP ako II. pilier SPP a to program rozvoja vidieka. Budúca SPP by mala byť založená na troch pilieroch, ktoré kopírujú ciele SPP – trh s potravinami, rozvoj vidieka a životné prostredie.

Zásada spoločného trhu znamená jeho rozšírením vždy po pristúpení nových členských krajín pre všetky členské krajiny EÚ rozšírenie vnútorného trhu. V rámci tejto zásady boli vytvorené spoločné trhy s jednotlivými komoditami, v rámci ktorých sa regulujú ceny tak, aby zabezpečili primeraný zisk pre poľnohospodára a primeranú cenu pre spotrebiteľa. Dosiagnúť konkurencieschopnosť poľnohospodárstva EÚ bola zásadným cieľom SPP vďaka ktorému sa EÚ stala predmetom kontroverzií zo strany najväčších exportérov potravín, najmä USA. Z pohľadu nových členských krajín sa považuje za základ budúcej stabilnej SPP zachovanie zásady komunitárnej preferencie a finančnej solidarity. Nástroje SPP prešli zásadnou zmenou od jednoduchých finančných podpôr, ktoré kompenzovali cenu výrobnú a cenu na svetovom trhu až po komplikovanejšie nástroje, ktoré v sebe zahŕňajú predovšetkým oddelenie platieb pre farmárov od ich produkcie a rôzne environmentálne opatrenia. Cenové opatrenia zostali síce najvplyvnejšími nástrojmi SPP, ale formy ich uplatňovania sa stali efektívnejšími a cenový mechanizmus prestal byť najdôležitejším nástrojom SPP.

Štruktúra trhových nástrojov SPP sa rozčlenila na dva piliere, pričom prvý pilier sa sústreďuje na trhové mechanizmy prostredníctvom jednotnej spoločnej organizácie trhov a priamej podpory podnikov. V priebehu reforiem sa priama podpora podnikov vyprofilovala na tieto opatrenia: systém jednotnej platby na farmu (decoupling), režimy podpôr viazaných na produkciu, systém krížovej zhody (cross-compliance), systém povinnej modulácie a rozpočtovej disciplíny, zavedenie poradenského systému a integrovaného administratívneho a kontrolného systému.

Druhý pilier bol primárne určený na rozvoj vidieka. Reformy vyprofilovali tieto kategórie opatrení a to: kvalita potravín, dodržiavanie noriem, poľnohospodárska poradenská služba, dobré životné podmienky zvierat, regióny s obmedzeniami z hľadiska životného prostredia a pomoc mladým poľnohospodárom.

V súčasnosti sa skončili diskusie nad budúcnosťou SPP a to ako súčasť verejnej diskusie nad strategickým dokumentom o EÚ na najbližšie obdobie pod názvom Európa 2020. Až vyvolaním verejnej diskusie nad budúcnosťou SPP sa do tohto dokumentu dostali diskutované oblasti ako je nespravodlivosť pri uplatňovaní SPP, fungovanie potravinového reťazca a navrhnutie nových nástrojov uplatňovania SPP, ktorých finančný efekt by mal smerovať tam, kde to poľnohospodárstvo EÚ najviac potrebuje – na vidiek, do horských oblastí, k ekologicky hospodáriacim poľnohospodárom a apod. Je potrebné zdôrazňovať, že poľnohospodárstvo v EÚ nie je len o produkcii potravín, ale predovšetkým o tvorbe krajiny toho ktorého členského štátu EÚ a že úspešnosť tohto sektora závisí od podmienok, ktoré ľudský činiteľ nie vždy ovplyvňuje.

POUŽITÁ LITERATÚRA :

1. ADÁMKOVÁ, V. – CIHELKOVÁ, D.: Vnitřní trh Evropské unie. Praha. 2000.60 s. ISBN 80 – 245 – 0056 - 6
2. BALDWIN, R. - WYPLOSZ, CH.: Ekonomie evropské integrace. Praha Vydavatelství Grada Publishing, 2008.478 s., ISBN 978-80-247-1807-1
3. BRACJUN, A.: Hospodárska politika Európskej únie. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm 2005.198 s. ISBN 80-225-1978-2
4. CIHELKOVÁ, E. A KOL.: Světová ekonomika: regiony a integrace. Praha: Grada publishing, 2002.244 s. ISBN 80-247- 0193-6
5. CLERGERIE J.-L.: Politiques communes de l'Union européenne.Paris:ellipses.2006. 172 s. ISBN 2 – 7298 – 2763 – 3
6. FIALA, P. – PITROVÁ, M.: Evropská unie. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. 743 s. ISBN 80 – 7325-015-2
7. FIALA, P. : Evropský mezičas: Nové otázky evropské integrace. Společnost pro odbornou literaturu,Brno 2007. 173 s.ISBN 80-870290-04-6
8. FOJTÍKOVÁ, L. - LEBIEDZIK, M.: Společné politiky Evropské unie. Praha: Nakladatelství C.H. Beck, 2008. 173 s. ISBN 978 – 80-7179-939-9
9. GERBET, P.: Budování Evropy Praha: Karolinium 2004. 450 s. ISBN 80 – 246 – 0111 – 7
10. HOLKOVÁ, V.: Mikroekonómia. Bratislava :Vydavateľstvo Sprint, 2007.320 s. ISBN 978-80-89085-73-6
11. HORČÍČKA V. – KOVÁŘ, M.: Dějiny evropské integrace II.Praha. Triton. 2005. 159

- s. ISBN 80 – 7254 – 741 - 0
12. JURÁŠEK, P.: Poľnohospodárstvo Európskej únie. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm,2006. 336 s., ISBN 80-225-2184-1
 13. KEŘKOVSKÝ, M. – KEŘKOVSKÁ, A.: Evropská unie, historie, instituce, ekonomika a politiky. Computer Press,1999. 142 s. ISBN 80-7226-196-7
 14. KLVAČOVÁ, E. – MALÝ, J. – MRÁČEK K.: Lisabonská strategie: posílí, nebo oslabí evropskou konkurenceschopnost. Praha: Professional publishing. 2006. 116 s. ISBN 80 – 86946 – 25 – 8
 15. KLVAČOVÁ, E.: Prohlubování evropské integrace. Praha: Professional publishing. 2004. 211 s. ISBN 80 – 86419 – 78 – 9
 16. KÖNIG, P. - LACINA, L.: Rozpočet a politiky Evropské unie. Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 2004, 374 s., ISBN 80 – 7179 – 846 – 0
 17. LEBIEDZIK, M. – TVRDOŇ, M.: Hospodářské politiky Evropských společenství – vznik, vývoj a současnost.Opava :Slezská univerzita,2007. 203 s., ISBN 978-80-7248-424-9
 18. LIPKOVÁ, Ľ. A KOL.: Európska únia. Bratislava: Vydavateľstvo Sprint, 2006. 401 s. ISBN 80 -89085 - 65 -2
 19. LIPKOVÁ, Ľ. A KOL.: Regionálna politika Európskej únie. Bratislava. 2006. 270 s. ISBN 978 – 80 – 225 – 2322 – 6
 20. LIPKOVÁ, Ľ. : Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava : Vydavateľstvo Sprint 2006. 414 s. ISBN 80 - 89085-55 -5
 21. Slovenské pôdohospodárstvo a EÚ, Európa a my, Bratislava. MP SR, 2000, ročník I.,č.1,str.17
 22. Smlouva o Evropské unii, Smlouva o založení Evropského společenství.Praha: Victoria publishing 1994.243s. ISBN80-85865-02-5
 23. ŠÍBL, D. A KOL.: Európska únia : Vybrané kapitoly. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm 2003.154 s. ISBN 80 – 225 – 1693 – 7
 24. ŠÍBL, D. A KOL.: Európska únia. Bratislava: Ekonóm, 2001. 221 s. ISBN 80 – 225-1376-8
 25. ŠÍBL, D.: Európska únia a budúcnosť európskeho kontinentu. Bratisla 2003.253 s. ISBN 80-225-1710-
 26. Odborné články, štúdie :
 27. BACO, P.: Rovnosť podmienok poľnohospodárov v priamych platbách dostupné na internete [http://www.peterbaco.sk/rovnost-podmienok-polnohospodarov-v -priamych-platbach/](http://www.peterbaco.sk/rovnost-podmienok-polnohospodarov-v-priamych-platbach/)
 28. BACO, P.: 5 agrárnych omylov EÚ dostupné na internete < <http://www.peterbaco.sk/pat-agrarnych-omylov-eu/>
 29. ŠTULRAJTER, Z.: SPP EÚ – monitoring informácií, zmien, právnych predpisov. Štúdia č.2/HDAP/2009, Bratislava:VÚEPP,2009,s.9
 30. [online][cit.17.11.2009]dostupné na
http://www.vuepp.sk/Aktuality/2009/HDAP2_3_09.pdf

31. ŠTULRAJTER, Z.: SPP EÚ – monitoring informácií, zmien, právnych predpisov. Štúdiá č.2/HDAP/2009, Bratislava: VÚEPP, 2009, s.1,dostupné na internete http://www.vuepp.sk/Aktuality/2010/HDAP5_jul_september_2010.pdf
32. The integration of the New Member state in a New European Agriculture dostupné na internete <http://www.notre-europe.eu/en/notre-actuality/publication/task-force-pac-2013/>
33. WORLD BANK, Food price watch dostupné na internete][cit.14.6.2011] http://www.worldbank.org/foodcrisis/foodpriceswatch/april_2011.html
34. 10 reasons why the single payment scheme is politically usustainable [cit.15.6.2009] dostupné na internete <http://caphealthcheck.eu/10-reason-why-the-single-payment-scheme-is-politically-usustainable/>
35. NARIADENIE RADY (ES) č. 1257/1999 zo 17. mája 1999 o podpore rozvoja vidieka z Európskeho poľnohospodárskeho usmerňovacieho a záručného fondu [cit. 2010-04-10] dostupné na internete < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999R1257:SK:HTML>
36. NARIADENIE RADY ES č.1290/2005 z 21.júna 2005 o financovaní SPP, 11.8.2005, str.L 209/6 Úradný vestník EÚ [online].[cit.24.8.2009] dostupné na <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:209:0001:0025:SK:PDF>
37. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:209:0001:0025:SK:PDF>
38. NARIADENIE RADY (ES) č. 1698/2005 z 20. septembra 2005 o podpore rozvoja vidieka prostredníctvom Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka [citované 2009-12-28] dostupné na internete < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2005R1698:20090101:SK:PDF>
39. NARIADENIE KOMISIE (ES) č.885/2006 [cit.30.6.201] dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:171:0090:0110:SK:PDF>
40. OZNÁMENIE KOMISIE RADE A EURÓPSKEMU PARLAMENTU Príprava na „kontrolu zdravotného stavu“ reformy SPP, Brusel.2007 dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0722:FIN:SK:PDF>
41. KONSOLIDOVANÉ ZNENIE ZMLUVY O FUNGOVANÍ EURÓPSKEJ ÚNIE, dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:sk:PDF>
42. OZNÁMENIE EK „ SPP do roku 2020 – zvládnutie budúcich výziev v oblasti potravín, prírodných zdrojov a území dostupné na <http://europa.eu/rapid/pressReleaseAction.do?reference=IP/101527>
43. ROZHODNUTIE KOMISIE dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:101:0124:0125:SK:PDF->
44. ZÁVEREČNÝ PROTOKOL URUGUAJSKÉHO KOLA ROKOVANÍ GATT Dohoda o poľnohospodárstve [citované 13.4.2010] dostupné na <http://www.economy.gov.sk/dolezite-dohody-prijate-v-ramci-wto-a-gatt-6623/128308s>
45. EUROPEAN COMMISSION: Agriculture and rural development ,Rural development policy 2007 -2013 .[cit.13.4.209] dostupné na internete http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_en.htm

46. EURÓPSKA KOMISIA: EUROSTAT: Financial programming and Budget: The budget in figures [online databáza]. Dostupné na internete <http://ec.europa.eu/agriculture/fin/index_en.htm.
47. EURÓPSKA KOMISIA: EUROSTAT: Financial programming and Budget: Funds by member state [online databáza]. Dostupné na internete <http://ec.europa.eu/budget/biblio/multimedia/interactive/fundsbymemberstates/index_en.cfm.
48. EURÓPSKA KOMISIA: EUROSTAT: Financial programming and Budget: The budget in figures [cit. 2011-05-05] dostupné na internete <http://ec.europa.eu/budget/figures_en.cfm.
49. EURÓPSKA KOMISIA: EUROSTAT: Všeobecný rozpočet na rok 2010 [citované 2009-09-24] dostupné na internete < <http://eur-lex.europa.eu/budget/www/index-sk.htm>
50. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR : HDP v roku 2010 podľa odvetví v bežných cenách <http://portal.statistics/showdoc.do?docid=24279>
51. ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR: Harmonizované indexy spotrebiteľských cien v roku 2011 oproti rovnakému obdobiu minulého roku <http://portal.statistics/showdoc.do?docid=24279>

Autorka:

Ing. Ľubica Harakaľová, PhD.

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka

v Trenčíne

Meniaci sa charakter moci v medzinárodných vzťahoch

Laura Meričková

Abstrakt

Mäkká moc je v medzinárodných vzťahoch od začiatku 90. rokov etablovaným pojmom. Avšak daný koncept nie je dostatočne definovaný a prináša ďalšie možnosti na jeho hlbšie skúmanie. Cieľom článku je analýza dostupných názorov a teórií o mäkkej moci. Na základe nich autorka identifikuje kritériá a navrhuje modely, ktoré by charakterizovali rôzne prístupy k mäkkej moci. Význam týchto modelov je najmä kategorizácia jednotlivých prístupov, ktoré by sprehľadnili rozdiely medzi nimi a slúžili by ako východiská k ďalšiemu skúmaniu, vrátane skúmania verejnej diplomacie.

Kľúčové slová: mäkká moc, preferencie, atraktivita, donútenie, etika

Abstract

Soft power has become a regular concept in international relations. However, the concept has not been defined adequately which opens many opportunities for further research. Thus, the aim of this article is to analyse available opinions and theories about soft power which will be utilized as a basis for soft power criteria determination and suggestion of models. These models are to categorize various approaches and highlight the differences among them. Their purpose is also to serve as presumptions for further research in public diplomacy.

Key words: soft power, preferences, attraction, coercion, ethics

JEL klasifikácia: Z00

Tento článok je finančne podporovaný Ekonomickou univerzitou v rámci projektu Mladých vedeckých pracovníkov I-13-114-00 Meniace sa mocenské usporiadanie sveta a jeho prejavy a vplyvy na vybrané aspekty medzinárodných vzťahov.

Úvod

Už prezident Eisenhower použil výraz *psychologická vojna* a Henry Kissinger neskôr spomenul *psychologickú dimenziu* diplomacie. V 70. rokoch sa objavila snaha o definovanie

tretej dimenzie moci Lukesom, ktorá priniesla nový pohľad na moc ako vplyve na preferencie a záujmy druhých. V 90. rokoch je to Joseph Nye, ktorý vyslovuje tézu o mäkkej moci založenej na atraktivite. Hoci tieto snahy sa objavili relatívne nedávno, mäkká moc tu v bola odjakživa.

Cieľom je identifikovať základné prístupy k mäkkej moci (v rámci ktorej budeme analyzovať meniaci sa charakter moci) a zároveň navrhnúť kritériá, na základe ktorých by sme vytvorili základné modely mäkkej moci vychádzajúcich z rôznych pohľadov na mäkkú moc.

1 Nová dimenzia moci

Na konci 80. a v začiatkoch 90. rokov bol v teórii medzinárodných vzťahov predstavený nový pojem – *mäkká moc* – ktorého autorom je Joseph Nye. Nye definoval pojem nasledujúco: „Mäkká moc spočíva v schopnosti tvarovať preferencie druhých. ... Existuje tendencia spájať ovplyvňovanie preferencií s nehmotnými prejavmi, ako atraktívna osobnosť, kultúra, politické hodnoty, inštitúcie a politiky, ktoré sú vnímané ako legitímne alebo s morálnou autoritou.“¹ I keď kultúru, politické hodnoty a zahraničnú politiku² zaraďuje medzi hlavné zdroje mäkkej moci, Nye v niektorých prípadoch pripisuje schopnosť produkovať mäkkú moc aj vojenským a ekonomickým prostriedkom (t.j tvrdej moci). „Počas studenej vojny pomohla tvrdá moc americkej vojenskej ochrany vytvoriť ‚klímu‘ mäkkej moci, ktorá presadila americké ciele stability a ekonomickej prosperity v oblasti atlantickom priestore.“³ Preto hlavný rozdiel medzi tvrdou a mäkkou mocou podľa daného názoru spočíva v spôsobe dosahovanie cieľov a to v prítlačivosti.

Nye definoval mäkkú moc ako schopnosť dosiahnuť ciele prostredníctvom atraktivity namiesto donútenia.⁴ Hlavnou zložkou mäkkej moci sa tak podľa Nyea stala prítlačivosť. Zároveň dopĺňa, že aj *kredibilita* je významný zdroj mäkkej moci.

Nancy Snow sa zmieňuje o nasledovných dimenziách, prostredníctvom ktorých možno určiť, či štát disponuje výhodou v mäkkej moci voči iným štátom a to na základe troch dimenzií:

¹ NYE J. jr. „Public Diplomacy and Soft Power“. IN *The Annals of the American Academy*. n. 616, 2008. s. 95

² NYE J. jr. „Public Diplomacy and Soft Power“. IN *The Annals of the American Academy*. n. 616, 2008. s. 96

³ NYE J. jr. *The Future of Power*. 2011. s. 46

⁴ *Ibid* s. 95

1. miera do akej sa kultúra a idey daného štátu pretavujú do globálnych noriem;
2. prístup štátu ku komunikačným kanálom, ktoré majú možnosť ovplyvniť ako sú udalosti v globálnych médiách zobrazované;
3. dôveryhodnosť štátu, ktorá je odrážaná v správaní sa na domácej ako aj medzinárodnej scéne.⁵

Snow v týchto dimenziách použila základné zdroje mäkkej moci spomenuté Nyeom – kultúru; kredibilitu ktorú spojila so zahraničnou ako aj domácou politikou, a pridáva prístup k mediálnym informačným zdrojom.

Snow podotýka, že „mäkká moc je novým konceptom pre starý zvyk. Americkému úsiliu využitia kultúry ako národnej výhody predchádzali snahy už mnohých štátov (napr. Francúzska, Talianska, Nemecka, V.B).“⁶ Nemusíme sa však obmedziť len na európsky kontinent a nedávnu minulosť; dejiny, v ktorých vznikali a zanikali impéria, znamenala použitie znakov mäkkej moci oveľa dávnejšie. Napr. Mongolské impérium (13. - 15. storočie) bolo známe okrem svojej vychýrenej vojenskej sily aj snahou vládcov o kultúrny vplyv:

Jeden z vnukov Džingischána, vládnucci v Číne, sa stal horlivým propagátorom konfucionizmu. Druhý vystupoval ako presvedčený moslim, a zrejme preto vošiel do dejín aj ako ‚kultúrni vládca‘ kalifátu. A tak napriek tomu, že sa z obrovskej ríše zachoval iba nepatrný zlomok, v duchovnej spolupodstatnosti Strednej Ázie sa vplyv svetu sa otvárajúceho impéria zrkadlí vlastne dodnes.⁷

1. 1 Východiská pre vznik novej dimenzie moci

Mäkká moc je vo všeobecnosti vnímaná ako alternatíva k vojenskej a ekonomickej moci na dosiahnutie cieľov v medzinárodnej politike. K vzostupu alternatívnych prostriedkov paradoxne prispel vznik ešte mocnejších zbraní – hromadného ničenia – ktorých intenzívne zbrojenie prebiehalo v období studenej vojny. USA ako aj Sovietsky zväz sa kvôli nevyhnutne hroziacej sebadeštrukcii (ktorá by nastala pri akomkoľvek útoku na druhú stranu či už prostredníctvom nukleárnych zbraní alebo aj konvenčných), zachovali ako racionálni aktéri. Vyhlili sa ozbrojenému konfliktu a namiesto vojenských zbraní začali hľadať alternatívne prostriedky na presadenie národných záujmov na územiach, ktoré spadali do

⁵ SNOW, N. „Rethinking Public Diplomacy“. IN *Routledge handbook of public diplomacy*. 2009. s. 4

⁶ Ibid s. 4

⁷ KRÁLIK, J. *Letokruhy diplomacie*. 2003. s. 420

sféry vplyvu nepriateľského štátu. Keďže vojenské prostriedky neboli použiteľné, siahli po alternatívnych. „Informačné a presvedčajúce kampane sa stali principiálnymi zbraňami, ktoré tieto dve supervelmoci vo svojom ideologickom a strategickom boji používali.“⁸ Prostredníctvom daných prostriedkov si mala spoločnosť v znepriatelenom štáte budovať pozitívny obraz o vysielajúcom štáte, čo by v konečnom dôsledku viedlo k zmene postojov a politiky v prospech vysielajúceho štátu.⁹

Ďalší z dôvodov, prečo vojenská sila nebola žiaduca, možno hľadať v ekonomických záujmoch novovzniknutej supervelmoci, USA. Po skončení druhej svetovej vojny vyšli posilnené, ktoré im poskytlo možnosť udať smer pre globálny systém. USA si vybrali smer budovania multilateralizmu európskymi štátmi a bilateralizmu¹⁰ so štátmi v Ázii (Japonsko, Južná Kórea, Taiwan, Austrália). Euroatlantický multilateralizmus sa stal dominantnou stratégiou súčasného medzinárodného usporiadania sveta.¹¹ Dôvodov na presadenie multilateralizmu Spojenými štátmi bolo niekoľko: existencia súpera Sovietskeho zväzu, potreba spojencov (Európa ale aj Ázia), či ekonomické ciele. Neznamenalo to však podľa Ikenberryho zmiznutie moci ako takej, došlo však k prejavu jej inej formy. Moc sa dostala do nových podmienok, definovaných inštitucionalizovanými vzťahmi. V danom prípade moc „... funguje v zmluvnom systéme, v ktorom s pravidlami a inštitúciami hrá interaktívnu rolu.“¹²

Snaha o zachytenie nehmotných aspektov moci sa tak objavila ešte pred vytvorením konceptu mäkkej moci Nyeom. Baldwin upozorňuje, že koncept mäkkej moci je podobný tretej dimenzii definovanej Lukesom v roku 1974¹³, ktorú Lukes spája s dominanciou.¹⁴ Táto dimenzia ovplyvňuje myslenie, túžby jednotlivcov tak, aby chceli to, čomu by za normálnych

⁸ GILBOA, E. „Searching for a Theory of Public Diplomacy“. IN *The Annals of the American Academy*. vol. 616, v. 3, 2008. s. 59

⁹ Ibid. s. 59

¹⁰ Ikenberry sa zmieňuje o dôvodoch odlišných stratégií. V Európe mala USA viac cieľov-poraziť komunizmus, nastoliť demokraciu, ekonomická a vojenská spolupráca, a navyše vytvárali približne rovnako veľké štáty – preto aj štáty boli ochotné voliť multilateralizmus. V Ázii si štáty neboli natoľko blízke, aby vytvárali multilaterálne vyvážené k USA, a USA v danom období nebolo zamerané na Áziu v toľkých oblastiach. Presadil sa preto bilateralizmus.

¹¹ IKENBERRY, J. „Is American Multilateralism in Decline?“ IN *Perspectives on Politics*. v. 1, č. 3, 2003. s. 536

¹² IKENBERRY, J. „Is American Multilateralism in Decline?“ IN *Perspectives on Politics*. v. 1, č. 3, 2003. s. 536

¹³ BALDWIN, A. D. „Power and International Relations.“ IN CARLSNEAS, W. RISSE, T. SIMMONSON, A. B. *Handbook of International Relations*. 2013. s. 286

¹⁴ ANGOLANO, J. „Three Faces of Power“. IN DOWDING, K.. *Encyclopedia of Power*. 2011. s. 666

okolností vzdorovali.¹⁵ Lukes predstavil tretiu dimenziu moci, ktorá pozostáva zo schopnosti ovplyvňovať preferencie, potreby a myslenie druhých.¹⁶

1. 2 Zmena prostriedkov moci verzus vznik nového modelu

V rámci klasifikácie prostriedkov moci podľa Baldwin¹⁷, môžeme zaradiť nové prostriedky, ktoré vznikli ako dôsledok vyššie spomenutých udalostí, do kategórie **symbolických** prostriedkov, ktoré sa začali dostávať dostali do popredia. Do tejto skupiny zahrňuje Baldwin *normatívne symboly* a *informácie*. „Rozhovory, propaganda, rámcovanie¹⁸ a rozprávanie¹⁹ môžu byť považované za symbolické prostriedky vplyvu.“²⁰

Tieto prostriedky nie sú nómum v medzinárodnej politike, avšak novým aspektom je ich *prominentné* miesto pred vojenskými. Baldwin zároveň konštatuje, že symbolické prostriedky sa neodlišujú (až na ich prevedenie) od konceptu moci ako takého. Podobný pohľad má aj Nye ktorý tvrdí, že „neexistuje protirečenie medzi realizmom a mäkkou mocou. Mäkká moc nie je formou idealizmu alebo liberalizmu. Je to jednoducho forma moci, spôsobom ako dosiahnuť želané výsledky.“²¹

Symbolické prostriedky sa spájajú so schopnosťou presvedčať, ktoré sa dosahuje prostredníctvom vplyvu.²² Otvára to preto otázku, čo pojem **vplyv** znamená. *Encyclopedia of Power* sa zmieňuje o vplyve v dvoch podobách:

1. ako podkategórii moci a
2. ako samostatnej kategórii.

V prvom prípade môžeme konštatovať, že „A disponuje skôr vplyvom ako mocou, ak A nedokáže uplatniť žiadne sankcie voči B na to, aby pozmenilo svoje správanie.“²³ Z daného pohľadu na rozdiel od moci, je vplyv asociovaný s absenciou **sankcií** alebo nemožnosťou **uskutočniť hrozby**. Ak Nye spája mäkkú moc s atraktivitou a vylučuje donucovacie prostriedky, z daného pohľadu mäkká moc = vplyvu. Tento záver je však čiastočne v rozpore

¹⁵ Ibid s. 666

¹⁶ BALDWIN, A. D. „Power and International Relations.” IN CARLSNEAS, W. RISSE, T. SIMMONSON, A. B. *Handbook of International Relations*. 2013. s. 276

¹⁷ Baldwin klasifikuje prostriedky na symbolické, ekonomické, vojenské a diplomatické.

¹⁸ z anglického prekladu *framing*

¹⁹ z anglického prekladu *narrative*

²⁰ BALDWIN, A. D. „Power and International Relations.” IN CARLSNEAS, W. RISSE, T. SIMMONSON, A. B. *Handbook of International Relations*. 2013. s. 275

²¹ NYE, J. jr. *The Future of Power*. NY: Public Affairs. 2011. s. 82

²² GAMBARELLI, G. „Persuasion“. IN DOWDING, K. *Encyclopedia of Power*. London: Sage. 2011. s. 478. ISBN 978-1-4129-2748-2

²³ DOWDING, K. „Influence”. IN DOWDING, K. *Encyclopedia of Power*. London: Sage. 2011. s. 342

s Nyovým tvrdením, ktoré nie je úplne jasne vysvetlené. Nye zastáva názor, že „mäkká moc nie je len vplyv, aj keď je to jeden zo zdrojov vplyvu.“²⁴ Taktiež dodáva, že „mäkká moc je viac ako schopnosť pohnúť argumentom, aj keď je jej dôležitou súčasťou. Je to schopnosť lákať a príťahovať.“²⁵ Psychologickú stránku, ako sa takáto príťažlivosť vytvára nešpecifikuje. Otvára to preto otázku príťažlivosti a jej analýzy. Každopádne Nye ako aj horeuvedená definícia vplyvu majú spoločnú **absenciu donucovacích prostriedkov**.

Odborníci poukazujú však na mnoho nedostatkov konceptu mäkkej moci. Napríklad Janice Bially Matternová kriticky hodnotí koncept atraktivity v mäkkej moci definovaným Nyeom a poukazuje na nedostatočné vymedzenie tohto pojmu. Hoci Nye pripúšťa, že kultúra má limitovanú atraktivitu a je príťažlivá najmä pre tie národy, ktoré uznávajú podobné hodnoty a pohľad na svet; koncept atraktivity viac do hĺbky nerozvádza. Za základný prostriedok mäkkej moci ako bolo spomenuté označuje *schopnosť presvedčať* bez donútenia. Matternová však argumentuje, že v spoločnostiach, ktorých kultúra vysielajúceho štátu nie je spoločná, je pravdepodobnosť zlyhania tohto nástroja mäkkej moci (schopnosti presvedčiť národ z inej kultúry o správnosti svojich hodnôt) vysoká. Dôvodom je tvrdenie založené na záveroch Lyotarda, že „účastníci rozhovoru väčšinou nemajú spoločné chápanie o tom, čo sa uzná za dôkaz a nemôžu tak o ňom spoločne uvažovať.“²⁶ V situáciách, v ktorých je skutočnosť (realita) rôzne chápaná, logický argument zlyháva. Aktéri preto siahajú k inému prostriedku, tzv. *realistickej moci* – na dosiahnutie svojich záujmov.

Realistická moc (napriek tomu, že nie je fyzická) aplikuje stratégiu, ktorá vytvára v objekte vplyvu pocit diskomfortu a neistoty. Využíva rozprávanie takým spôsobom, že „slovne hrozí obecenstvu nepredstaviteľnou škodou, pokiaľ sa nepoddá podmienkam hovorca“.²⁷

Matternová argumentuje, že príťažlivosť je založená na realistickej moci a namiesto schopnosti presvedčať používa **donútenie** hoci nepriame. Koncept atraktivity si preto vyžaduje viac pozornosti a hlbšie vymedzenie, akým spôsobom sa mäkká moc prejavuje a čo už za jej prostriedky nemožno považovať.

²⁴ NYE J. jr. „Public Diplomacy and Soft Power“. IN *The Annals of the American Academy*. n. 616, 2008. s. 95

²⁵ Ibid. s. 95

²⁶ MATTERN, B. J. „Why ‚Soft Power‘ Isn’t So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics“. IN *Millennium: Journal of International Studies*. vol. 33, č.3, 2005, s. 586

²⁷ Ibid. s. 586

To nás opäť dostáva k otázke, čo znamená pojem mäkká moc? Možno zahrnúť do mäkkej moci výlučne nemateriálne prostriedky alebo patria do nej aj tie materiálne? Funguje mäkká moc prostredníctvom atraktivity alebo obsahuje v sebe aj donútenie? A napokon, vytvára sa nový typ moci alebo dané prostriedky zostávajú prejavom toho istého konceptu moci? Na tieto otázky možno nájsť rôzne odpovede.

“Pojem ‚mäkká‘ môže byť pre niektorých teoretikov ako aj expertov verejnej diplomacie zavádzajúci, ktorí vidia to, čo robíme v skoro mesiašskom zmysle.”²⁸ Toto mesiašske chápanie mäkkej moci je podľa Snow mylné, pretože mäkká moc sa využíva v kombinácii s tvrdou mocou, ktorá je označovaná ako smart power. “[Mäkká moc] je často používaná v spojení s mocnejšími a hrozivejšími formami dosahovania zhody a presvedčania.”²⁹

Niektorí experti argumentujú, že mäkká moc závisí od tvrdej³⁰ alebo upozorňujú na jej relatívnu silu (v každej spoločnosti má rôznu pôsobnosť). Na základe kritiky, Nye a iní teoretici boli nútení zvážiť vzťah mäkkej a tvrdej moci a dospeli k novým pojmom ako „smart“ alebo integrovaná moc spočívajúce v kombinácii daných dvoch.³¹ Gilboa však poznamenáva, že to nevyriešilo problémy a nejasnosti ohľadom myšlienky o mäkkej moci.³²

Wilson, zástanca „smart“ moci, napríklad tvrdí, že v postindustriálnych štátoch spočíva moc v schopnosti *vytvárať* a *manipulovať* vedomosti a informácie.³³ V súčasnosti tieto štáty disponujú nielen sofistikovanými bombami, ale aj sofistikovanými telefónmi či blogmi. To predstavuje poznanie pre teóriu moci v medzinárodných vzťahoch, že „nevojenské prostriedky ako *komunikácia* vnikajú medzi nástroje štátnej moci.”³⁴ „Armáda a vojsko zostávajú dôležité, ale ich relatívna úloha sa radikálne zmenila...”³⁵.

Baldwin na základe Lukesa a Dahla zastáva názor, že poznatok o mäkkých prostriedkoch resp. iných dimenziách moci nevyžaduje zmenu konceptu moci, a automaticky sa dá analyzovať v už existujúcom. Ide v podstate o ten istý prípad, kedy „A dosiahne, aby B

²⁸ SNOW, N. „Rethinking Public Diplomacy“. IN *Routledge handbook of public diplomacy*. 2009. s. 3

²⁹ SNOW, N. „Rethinking Public Diplomacy“. IN *Routledge handbook of public diplomacy*. 2009. s. 3

³⁰ Napríklad Huntington

³¹ GILBOA, E. „Searching for a Theory of Public Diplomacy“. IN *The Annals of the American Academy*. 616, 3, 2008. s. 62

³² Ibid

³³ WILSON III, J. E. „Hard, Soft and Smart Power“. IN *ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. vol. 616, č. 1. 2008. s. 113

³⁴ WILSON III, J. E. parafráza Arguilla, J. a Ronfeld, D. (1999) v „Hard, Soft and Smart Power“. IN *ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. vol. 616, č. 1. 2008. s. 114

³⁵ Ibid. s. 113

vykonal niečo, čo by za normálnych okolností nespravil, tým, že kontroluje jeho možnosti alebo ovplyvňuje jeho preferencie, túžby a myšlienky.³⁶ Podstata moci podľa týchto teoretikov teda zostáva a mení sa iba spôsob.

Nasledovné pohľady však prinášajú odlišný pohľad na mäkkú moc a tak na moc ako takú, pretože spájajú mäkkú moc s *morálnosťou*:

Ronfeldt a Arquilla identifikujú, že sa v teórii mäkká moc zvykne označovať za “dobrú” a tvrdá moc za “zlú” alebo s nekalým úmyslom. Upozorňujú však, že napriek tomu, že mäkká moc je označená za “dobrú”, nespája sa výhradne s atraktivitou, ale zahrňuje aj nepríťažlivé a nepríjemné spôsoby dosahovania cieľov. “Môže byť uplatňovaná drsným, tvrdým až temným spôsobom, napríklad cez správy, ktoré varujú, zahanbujú, odsudzujú, vyhýbajú sa alebo odmietajú cieleného aktéra.”³⁷ Ronfeldt a Arquilla však zároveň upozorňujú, že mäkká moc môže byť vytváraná aj negatívnymi aktérmi ako sú diktátori (napr. Hitler). V tomto prípade však už nemôžeme hovoriť o etickom úmysle, ale spájame tento prejav s manipuláciou, o akej sa zmieňoval Wilson.

Napokon si Ronfeldt a Arquilla kladú otázku, či mäkkú moc charakterizovať ako nevojenskú alebo nemateriálnu. Volia kritérium nemateriálnosti, pretože rozdelenie na vojenský (tvrdá moc) a nevojenský (mäkká) by znamenalo, že obchod a investície by patrili do mäkkej moci, čomu chceli predísť.³⁸

Gallarotti zastáva názor, že základným zdrojom mäkkej moci v medzinárodných vzťahoch je záväzok k dodržiavaniu kolektívnych princípov a plnenie tohto záväzku.³⁹ Cieľom kolektívnych princípov je dosiahnuť spoločné výhody t. j. výhody nie jedného účastníka ale celej komunity. Všetky ostatné zdroje, ako pokračuje Gallarotti, sa odvíjajú od tohto principiálneho zdroja a medzi nimi identifikujeme napríklad politiku multilateralizmu ako protiklad k unilateralizmu. Gallarotti ďalej do zdrojov mäkkej moci zahrňuje aj *ideológiu* (vo svojej podstate je obdobný politickým hodnotám, ktoré identifikoval Nye), konkrétne liberalizmus. Hoci Gallarotti nepopiera atraktivitu iných hodnotových systémov, stavia koncept mäkkej moci na pilieroch neoliberalizmu. Vysvetlenie podáva v

³⁶ BALDWIN, A. D. „Power and International Relations.” IN CARLSNEAS, W. RISSE, T. SIMMONSON, A. B. *Handbook of International Relations*. 2013. s. 179

³⁷ RONFELDT, D. Arquilla, J. „Noopolitik: A New Paradigm for Public Diplomacy“. IN In Routledge handbook of public diplomacy. 2009. s. 361

³⁸ RONFELDT, D. Arquilla, J. „Noopolitik: A New Paradigm for Public Diplomacy“. IN *Ethics and Social Issues in Public Diplomacy*. In Routledge handbook of public diplomacy. 2009. s. 360

³⁹ GALLAROTTI M.G. *Cosmopolitan Power in International Relations*. 2010. s. 30

podobe ekonomickej ako aj spoločenskej otvorenosti; ktorá signalizuje toleranciu a útočisko pre jednotlivcov, ktorí unikajú zo svojich štátov pre politické, ekonomické alebo iné príčiny. Zároveň podobne ako Nye, tvrdí, že mäkká moc môže byť produkovaná aj humanitárnou pomocou, t.j. tvrdými prostriedkami.

Konštatujeme, že Gallarotti tak vníma koncept mäkkej moci viac ako len ovplyvnenie subjektu a moci nad ním a označíme tento prístup k mäkkej moci za taký, ktorý rozlišuje *úmysel*. Z tohto pohľadu konkrétne Gallarottiho pohľad možno stotožniť s uprednostnením kolektívneho záujmu pred racionálnym záujmom jednotlivca (majúci sa správať podľa pravidiel – spoločných noriem) a teda s etickým princípom.

Podobný pohľad možno identifikovať predstaviteľov paradigmy tzv. „**noopolitiky**“. „Noopolitika“ je alternatívny prístup k reálpolitike, ktorá je založená na nemateriálnych zdrojoch moci – informáciách a vedomostiach – na rozdiel od mocenskej politiky, ktorá stavia na tvrdej moci a materiálnych zdrojoch ako hlavných zložkách moci. Noopolitiku obraňujú tvrdením, že „dáva zmysel, pretože vedomosti sa rýchlo stávajú **silnejším** zdrojom moci“⁴⁰ Dôležitými aktérmi noopolitiky sú „**neštátni aktéri**, ktorí zdôrazňujú úlohu informačnej mäkkej moci vo vyjadrovaní myšlienok, hodnôt, noriem a etiky prostredníctvom všetkých dostupných prostriedkov“.⁴¹ Očakáva sa, že „**noopolitika**“ ako nová politika štátu charakteristická pre informačný vek, bude reflektovaná aj v diplomacii a to tak, že bude prostredníctvom mäkkej moci prevládať vplyv na myšlienky, idealy, normy, zákony a etiku. Koncentrácia mäkkej moci stúpa a práve tá je dôležitá pre „vzostup mäkkej moci pre vznik alternatívnej cesty teda ‚noopolitiky‘.“⁴²

Podobne ako Gallarotti spája mäkkú moc s neoliberalizmom, nachádzajú idey spojené s mäkkou mocou a etikou svoje miesto v tejto paradigme. Ronfeldt a Arquilla sú presvedčení, že je to otvorenosť, sloboda, demokracia, vláda zákona, dodržiavanie ľudských práv a mierové riešenie sporov, ktoré sú charakteristické pre alternatívnu politiku.⁴³ Dôležitým zdrojom morálnosti sú mimovládne organizácie. „Mimovládne organizácie často slúžia ako zdroje etických impulzov (čo je zriedkavé pre trhové subjekty).“⁴⁴ Keďže sú to neštátni aktéri, ktorí majú zvýšiť svoju dôležitosť, nová politika by mala byť poznačená morálkou a

⁴⁰ RONFELDT, D. Arquilla, J. „Noopolitik: A New Paradigm for Public Diplomacy“. IN *Ethics and Social Issues in Public Diplomacy*. In Routledge handbook of public diplomacy. 2009. s. 356

⁴¹ Ibid. s. 355

⁴² Ibid. s. 356

⁴³ Ibid. s. 356-357

⁴⁴ Ibid. s. 356

prístupmi k spolupráci. “obzvlášť myšlienky s etickým posolstvom môžu byť spojené s novými komunikačnými technológiami a organizačnými vzormi na vytvorenie *nového modelu moci*.”⁴⁵ So vznikom nového princípu medzinárodnej politiky, ktorá je založená na noopolitike namiesto reálpolitike možno očakávať aj vznik novej tváre moci. Tento nový model moci sa javí byť založený na *úmysle* – morálnosti a spolupráci. Daný názorový prúd pripomína idealizmus zo začiatku 20. storočia, ktorého hlavným predstaviteľom bol americký prezident Woodrow Wilson snažiaci sa o nový princíp v medzinárodných vzťahoch.

*Svet mal podľa neho fungovať na princípe, nie na moci, mal fungovať podľa práva, nie podľa záujmov. Americký prezident sa pokúšal o taký svetový poriadok, ktorý v ktorom bol odpor voči agresii založený na mravných a nie geopolitických dôvodoch.*⁴⁶

Hoci Spoločnosť národov, ktorá mala zabezpečiť tento princíp, zlyhala, myšlienka sa uplatnila neskôr a pretrváva v súčasných medzinárodných organizáciách ako je OSN a NATO. V danom období nebolo medzinárodné prostredie pripravené na zmenu princípu, tie prišli s rozvojom ekonomických záujmov a interdependencie, ktoré odsúvajú vojenský konflikt na vedľajšiu koľaj.

2 Modely mäkkej moci

Tab. Modely mäkkej moci

	1.	2.	3.	
charakter prostriedkov	Nemateriálny a materiálny	nemateriálny	nemateriálny	Nemateriálny a materiálny
spôsob dosahovania výsledkov	atraktivita	donútenie	atraktivita donútenie	atraktivita
úmysel	rôzny	rôzny	etický	etický

zdroj: vlastné spracovanie

Na základe dostupných materiálov možno identifikovať niekoľko prístupov k mäkkej moci, ktoré sme zovšeobecnilí do štyroch modelov zaznačených v tabuľke. Ako prvé

⁴⁵ Ibid. 356

⁴⁶ WEISS, P. „Zrod Myšlienky kolektívnej bezpečnosti a príčiny neúspechu jej aplikácie prostredníctvom spoločnosti národov“. IN *Medzinárodné vzťahy*. roč. IV. č. 1, r. 2006 s. 22

kritérium sme uviedli **charakter** prostriedkov mäkkej moci, ktorý sme rozdelili na *nemateriálny* a *materiálny*.

Ako druhé kritérium sme určili **spôsob dosahovania výsledkov** na: *atraktivitu* a *donútenie*.

Ako tretie kritérium identifikujeme **úmysel**, pretože niektorí autori na rozdiel od iných spájajú mäkkú moc s etikou. Úmysel môže byť dvojaký *etický* a *rôzny* (rôzny zahŕňa okrem etického záujmu aj racionálny úmysel. Racionálny prístup sme zvolili na základe prístupu „smart“ moci.).

Prvý model pripisujeme konceptu mäkkej moci podľa chápania Josepha Nyea. Charakter mäkkej moci môže byť materiálny ako aj nemateriálny a v spôsobe dosahovania výsledkov sa vyznačuje iba atraktivitou. Nye sa jasne zmieňuje o absencii donucovacieho spôsobu a možnosti vojenských a ekonomických prostriedkov produkovať príťažlivosť. Úmysel mu aj napriek silnému dôrazu na kredibilitu štátu pripisujeme rôzny, podľa tvrdenia, že mäkká moc neodporuje realizmu.

Druhý model sme určili na základe chápania konceptu mäkkej moci, ktorý charakterizovala Matternová. Vyznačuje sa výlučne nemateriálnym charakterom (sociolinguistický) a v spôsobe dosahovania cieľov donucovacími prostriedkami. Matternová argumentuje, že atraktivita je založená na psychologickej hrozbe, pretože logická argumentácia, pri dvoch rozdielnych kultúrach zlyháva. Úmysel sme modelu pripísali rôzny, pretože zahrňuje predovšetkým racionálny prístup štátu.

Tretí model zodpovedá výhradne etickému úmyslu, ktorého ciele, ako bolo spomenuté Ronfeldom a Arquillom môžu byť dosahované aj prostriedkami, ktoré majú donucovací charakter. Charakter prostriedkov je však výhradne nemateriálny.

Štvrtý model napokon pripisujeme charakteristike, ktorú uvádza Gallaroti. Gallaroti vylučuje donucovaciu moc, súhlasí s tvrdením, že príťažlivosť môžu vytvárať aj ekonomické prostriedky, avšak mäkkú moc spája s legitimitou a s konaním pre kolektívne dobro. Preto jeho model budeme klasifikovať ako nemateriálny, etický a spojený s atraktivitou.

3 Moc a postmodernistické teórie

Chápanie moci sa po konci studenej vojny mení a z pohľadu medzinárodných teórií vysvetlenia novodobých trendov možno nájsť v postmodernistických teóriách. Interpretácie týchto škôl sa v istých aspektoch rôznia, stavajú však na spoločných metateoretických

predpokladoch vrátane **chápania moci ako vzťahu**, čo je v protiklade s typickou črtou pozitivistického prístupu teórie realizmu – moc ako vlastníctvo zdrojov, ktoré má štát k dispozícii – charakteristické pre skoršie obdobia.⁴⁷

Jednou zo základných predpokladov postmodernistických teórií je tvrdenie, že moc sa **stáva rozptýlenou** a vzniká **zdola nahor**. „Moc je silou ktorá je ustanovená každým jednotlivcom; moc je tak sila ktorá sa snaží o reguláciu života *zvnútra*.“⁴⁸ Napríklad teória konštruktivizmu sa viac ako o samotnú autoritu zaujíma o to, kto legitimizuje jej moc.⁴⁹ Prostredníctvom práva voliť, je každý človek vlastníkom časti tejto moci. Moc nie je centralizovaná v štátnom aparáte, práve naopak je decentralizovaná. Tento predpoklad vysvetľuje noopolitiku ako novú paradigmu.

Moc však v začiatkoch vzniku národných štátov bola skôr centralizovaná. Svet vo svojej histórii však zaznamenáva dôležité revolúcie, ktoré majú významný dopad na medzinárodné vzťahy, vrátane moci v medzinárodných vzťahoch. V západnej civilizácii sa absolutistická moc centralizovaná v štátnom aparáte začala postupne narúšať. Prvé významné zmeny možno zaznamenať v priemyselnej revolúcii a v čase prvého ekonomického rastu štátov. Rozpad centralizovanej moci bol v týchto štátoch nevyhnutný, pretože noví aktéri a novo založené skupiny sa začali domáhať svojich politických práv, ktoré zdôvodňovali rastúcim ekonomickým významom pre štát. Priemyselná revolúcia tak zaznamenala **vzostup občianskej spoločnosti**, ktorá sa rozvíja do súčasného obdobia. Hoci globálna občianska spoločnosť nie je rovnomerne zastúpená v rozvojovom svete a rozvinutom svete, možno pripustiť, že neštátni aktéri (najmä ekonomické subjekty) za vďaka svojej ekonomickej aktivite začali nadobúdať dôležitosť na domáci a neskôr aj medzinárodné dianie.

V súčasnosti zažíva spoločnosť ďalšiu revolúciu – informačnú, ktorá opäť prerozdeľuje moc v spoločnosti v prospech neštátnych aktérov. „...dramatické zlacnenie prenosu informácií otvorilo možnosti voľne štruktúrovaným sieťovým organizáciám či dokonca jednotlivcom.“⁵⁰ Prístup a získavanie informácií už nie je exkluzívnou doménou štátu. „Prekážky vstupu do svetovej politiky sa znížili a neštátni aktéri zaplňajú scénu.“⁵¹

⁴⁷ ANTONIADES, A. „Postmodernist View of Power in International Relations“. IN DOWDING, K. *Encyclopedia of Power*. London: Sage. 2011. s. 498.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ GUZZINI, S. „Constructivist View of Power in International Relations“. DOWDING, K. *Encyclopedia of Power*. London: Sage. 2011. s. 140. ISBN 978-1-4129-2748-2

⁵⁰ KEOHAN, O. R. NYE J. jr. „Power and Interdependence in the Information Age“. IN *Foreign Affairs*. vol. 77, n. 5, 1998. s. 83

⁵¹ NYE, J. jr. „The Future of Power“. NY: *Public Affairs*. 2011. s.xvi

Aj napriek nerovnomernému prístupu k elektrine, technickému vybaveniu a rozdielnostiam v gramotnosti vo svete sa tento rapidný rozvoj právom nazýva revolúciou. Podľa Nyea je súčasný stav iba prvotnou fázou informačnej revolúcie a ďalšie významné zmeny možno očakávať.

Konstruktivizmus navyše vnáša predpoklad, že význam zdrojov moci sa konštruuje teda vytvára. Joseph Nye uvádza ilustratívny príklad zmeny významu ropy a uránu. „Tak ako ropa nebola dôležitým zdrojom moci pred priemyselnou revolúciou, nebol ani urán významný pred nukleárnym vekom.“⁵² Potvrďuje to, že vlastníctvo zdroja nezvyšuje štátu moc, pokiaľ nie je tento zdroj chápaný a označený za použiteľný zdroj moci.

S tézou rozptýlenia a decentralizáciou moci súvisí tretí pojem, ktorý bol predstavený ako *moc s* z anglického prekladu *power with* popri konceptom *moci nad* (*power over*) a *moci na* (*power to*).

Pansardi pripája *moc s* ako tretí koncept moci. Začiatky *moci s* možno nájsť vo feministickej teórii – ženy spojili svoje sily, aby vyvážili mužskú dominanciu. Tento koncept je definovaný ako „schopnosť spoločného konania v snahe dosiahnuť kolektívne to, čo je nemožné dosiahnuť jednotlivo.“⁵³ Podľa niektorých autorov by *moc s* malo nahradiť koncept *moci nad*, pretože **legitimizuje rozptýlenie moci v spoločnosti**. Ako niektorí kritici dopĺňajú, *moc s* nemusí byť nevyhnutne vždy legitimizované. Avšak v tomto koncepte je rozptýlenie moci viac reflektované ako v *moci nad*: „Moc s je bežne spájaná s myšlienkou splnomocnenia a spočíva vo forme moci, ktorá môže vzniknúť, keď sa ľudia snažia vzdorovať a prevrhnúť stav dominancie.“⁵⁴

Zatiaľ čo *moc nad* reprezentuje tradičný koncept dominancie, v ktorom rozhodovanie podlieha kontrole a vlastnému záujmu, *moc s* reprezentuje model splnomocnenia, dialógu a spoločnej moci, rokovaní.⁵⁵ Postmodernistické chápanie moci možno tak charakterizovať s kolektívnou mocou. V budúcnosti tak informačná revolúcia môže priniesť nielen nové prostriedky moci, ale aj model moci, ktorý bude charakterizovaný napríklad spomínanou noopolitikou.

⁵² NYE, J. jr. *Soft Power: The Means to succeed in World Politics*. U.S: Public Affairs. 2004. s. 3.

⁵³ PANSARDI P. P-Power IN DOWDING, K. *Encyclopedia of Power*. London: Sage. 2011. s. 528

⁵⁴ Ibid. s. 528

⁵⁵ BERGER, K. B. *Power Over, Power With, and Power to Relations: Critical Reflections on Public Relations, the Dominant Coalition, and Activism*. [online] dostupné na <<http://www2.comm.niu.edu/faculty/rholt/eoc/461Bread04Berger.pdf>>

Záver

Keďže existujú rôzne názory teoretikov na mäkkú moc, v článku sme na základe ich identifikácie navrhli štyri modely, ktoré by sprehľadnili odlišné aspekty chápania mäkkej moci. Za kritériá sme zvolili *charakter, spôsob* dosahovania cieľov a *úmysel*. Rozdelenie je prvotným krokom k hlbšej analýze, pretože medzi modelmi vznikajú markantné rozdiely, ktoré je potrebné podrobiť ďalšiemu výskumu, aby sme určili ktorý z nich najlepšie vystihuje mäkkú moc. Niektorí teoretici sa prikláňajú k téze, že mäkká moc je charakteristická etikou a záväzkami k normám v medzinárodných vzťahoch (a tak ju vnímajú ako novú formu moci v medzinárodných vzťahoch – spomínaná „noopolitika“) iní tvrdia, že mäkká moc je odlišný prejav toho istého konceptu. Autorka sa prikláňa k názoru, že mäkká moc je súčasťou existujúceho pojmu moci, ktorý by sa mal chápať neutrálne (tá istá moc sa môže využiť na dobrý ako aj zlý úmysel.) Kritériom rozdelenia moci na tvrdú a mäkkú by však malo spočívať v spôsobe dosahovania cieľu a nie v úmysle. Preto sa prikláňame ku prvému modelu ako najvýstižnejšiemu modelu konceptu mäkkej moci, ktorý zodpovedá názoru Josepha Nyea. Ide o model, ktorý nepripúšťa donútenie a na základe spôsobu použitia mäkkej moci zaraďuje aj materiálne prostriedky. Daná téza a existujúce modely však budú podrobené ďalšiemu výskumu.

Použitá literatúra:

1. ANGOLANO, J. 2011. „Three Faces of Power“. IN DOWDING, K. *Encyclopedia of Power*. London: Sage. 2011. ISBN 978-1-4129-2748-2
2. ANTONIADES, A. 2011. „Postmodernist View of Power in International Relations“. DOWDING, K. *Encyclopedia of Power*. London: Sage. 2011. ISBN 978-1-4129-2748-2
3. ARMSTRONG, C. M. 2009. „Operationalizing Public Diplomacy“. IN *Routledge handbook of public diplomacy*. 2009. ISBN10:0-415-95302-2
4. BALDWIN, A. D. „Power and International Relations.“ IN CARLSNAES, W.-RISSE, T.- SIMMONSON, A. B. 2013. *Handbook of International Relations*. 2013. 2. ed. London: Sage. ISBN 978-1-4462-4578-7 s. 273-297
5. BERGER, K. B. *Power Over, Power With, and Power to Relations: Critical Reflections on Public Relations, the Dominant Coalition, and Activism*. [online] dostupné na <<http://www2.comm.niu.edu/faculty/rholt/eoc/461Bread04Berger.pdf>>
6. DOWDING, K. 2011. „Influence“. IN DOWDING, K. *Encyclopedia of Power*. London: Sage. 2011. ISBN 978-1-4129-2748-2
7. GALLAROTTI M.G. 2010. *Cosmopolitan Power in International Relations*. New

- York: Cambridge University Press. 2010. ISBN 978-0-521-19007-7
8. GAMBARELLI, G. 2011. "Persuasion". IN DOWDING, K. *Encyclopedia of Power*. London: Sage. 2011. ISBN 978-1-4129-2748-2
 9. GILBOA, E. 2008. „Searching for a Theory of Public Diplomacy“. IN *The Annals of the American Academy*. vol. 616, č. 3, 2008. s. 55-77
 10. GUZZINI, S. 2011. „Constructivist View of Power in International Relations“. DOWDING, K. *Encyclopedia of Power*. London: Sage. 2011. ISBN 978-1-4129-2748-2
 11. IKENBERRY, J. 2003. „Is American Multilateralism in Decline?“ IN *Perspectives on Politics*. vol. 1, č. 3, 2003. s. 533-550
 12. KEOHAN, O. R. NYE, J. jr. 1998. "Power and Interdependence in the Information Age". IN *Foreign Affairs*. vol. 77, n. 5, 1998.
 13. KRÁLIK, J. 2003. *Letokruhy diplomacie*. Bratislava: IURA EDITION. 2003. ISBN 80-89047-51-3
 14. MATTERN, B. J. 2005. „Why 'Soft Power' Isn't So Soft: Representational Force and the Sociolinguistic Construction of Attraction in World Politics“. IN *Millennium: Journal of International Studies*. vol. 33, č.3, 2005
 15. PANSARDI P. 2011. „P-Power“. IN DOWDING, K. *Encyclopedia of Power*. London: Sage. 2011. ISBN 978-1-4129-2748-2
 16. RONFELDT, D. Arquilla, J. 2009. „Noopolitik: A New Paradigm for Public Diplomacy“. IN *Routledge handbook of public diplomacy*. 2009. ISBN10:0-415-95302-2
 17. WEISS, P. 2006. „Zrod Myšlienky kolektívnej bezpečnosti a príčiny neúspechu jej aplikácie prostredníctvom spoločnosti národov“. IN *Medzinárodné vzťahy*. roč. IV. č. 1, r. 2006 s. 22. ISSN 1336-1562 s. 19-36
 18. NYE J. jr. 2008. „Public Diplomacy and Soft Power“. IN *The Annals of the American Academy*. n. 616, 2008.
 19. NYE, J. jr. 2011. *The Future of Power*. NY: Public Affairs. 2011. s.xvi. ISBN 978-1-58648-891-8
 20. NYE, J. jr. 2004. *Soft Power: The Means to succeed in World Politics*. U.S: Public Affairs. 2004. ISBN-13 978-1-58648-306
 21. WILSON III, J. E. 2008. „Hard, Soft and Smart Power“. IN *ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. vol. 616, č. 1. 2008.

Autorka:

Ing. Laura Meričková

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

laura.merickova@euba.sk

STRETÁVANIE SA RUSKA A USA VO VOJENSKO-BEZPEČNOSTNEJ OBLASTI V STREDNEJ ÁZII: PRÍPAD UZBEKISTANU

Peter Števkov

Abstrakt

Cieľom článku je na prípade Uzbekistanu predstaviť priebeh a súčasný stav rusko-amerického stretávania sa vo vojensko-bezpečnostnej oblasti v Strednej Ázii. Pri tomto stretávaní možno vypožorovať niekoľko konfrontačných a kooperačných trendov, ktoré sú ovplyvňované prebiehajúcim konfliktom v Afganistane, nestabilnou situáciou v stredoázijských štátoch, ale aj celkovým stavom rusko-amerických vzťahov. V súčasnosti sa rusko-americké stretávanie v Uzbekistane, ale aj v celom stredoázijskom regióne, nachádza na úrovni najintenzívnejšej spolupráce, ktorá je predovšetkým dôsledkom spoločného záujmu na porazení znovuzrodeného afganského Talibanu.

Kľúčové slová: Stredná Ázia, Rusko, USA, Uzbekistan, Afganistan, Karimov, Karši-Chanabad; Taliban.

Abstract

Using the case of Uzbekistan, this article aims to illustrate the history and the present situation of Russian-American encounters in military-security sphere in the Central Asia. The author comes to the conclusion that in the course of this encounters, several trends of cooperation and confrontation can be observed. These trends are influenced by continuing conflict in Afghanistan, unstable situation in Central Asian states, but also by overall state of Russian-American relations. At present, Russian-American encounters in Uzbekistan, but also in the entire Central Asia, has reached the level of intensive cooperation. This cooperation is to a great extent the result of the common interest in defeating the resurgent Taliban in Afghanistan.

Key words: Central Asia, Russia, USA, Uzbekistan, Afghanistan, warfare, Karsi-Chanabad, Taliban.

JEL: D74, F51, F52

Úvod

Rozpad ZSSR pre Strednú Áziu (ďalej len SA)¹ znamenal začiatok nového dynamického obdobia charakterizovaného ekonomickými turbulenciami, islamským obrodením a etnickými konfliktami. V 90. rokoch bola SA považovaná za akýsi nový Balkán, teda nestabilný, ale strategický región, kde mocenské vákuum vyvolané odchodom sovietskej moci nevyhnutne spôsobí intenzívne geopolitické súperenie regionálnych a svetových mocností.² Napriek týmto predpovediam dlho zostávalo mocenským hegemonom v oblasti Rusko. Spochybníť jeho pozíciu mali až USA, ktoré po teroristických útokoch z 11. septembra 2001 a následnom začatí Operácie trvalá sloboda v Afganistane (ďalej len OEF-A – Operation Enduring Freedom in Afghanistan) v Afganistane, začali o SA prejavovať bezprecedentný vojensko-strategický záujem. Nová úroveň americkej vojenskej prítomnosti nevyhnutne viedla k stretávaniu sa s ruským vplyvom, predovšetkým vo vojensko-bezpečnostnej oblasti. Toto stretávanie pritom bolo od počiatku evidentné najmä v Kirgizsku a v Uzbekistane, teda v tých stredoázijských krajinách, ktoré niekedy hostili americké vojenské základne.

Za asistencie západných špeciálnych jednotiek a leteckého bombardovania Severná aliancia v novembri 2001 dobýva Kábul, Herát, Jalalabád, Kandahár a ďalšie dôležité afganské mestá. Posledné významné jednotky Talibanu a al-Kájdy sú porazené v decembri v bitke o jaskynný komplex Tóra Bóra.³

Po zdanlivo úspešnom víťazstve spojeneckých jednotiek, ktoré prinieslo pád talibanského režimu a následný nástup vlády Hámida Karzaja, nastáva v roku 2002 obdobie relatívnej stability. V r. 2003 však dochádza k postupnému obnoveniu intenzívnych bojov medzi povstalcami a koalíčnými jednotkami v krajine, ktoré sa ďalej stupňujú v nasledujúcich rokoch, kedy sú spojenecké jednotky nútené výrazne navýšiť svoje stavy v Afganistane. Nekončiaci konflikt pre SA znamená zvyšovanie vlastnej strategickej a logistickej dôležitosti.

¹ Strednú Áziu práca chápe ako región zahrňujúci Kazachstan, Uzbekistan, Kirgizsko, Tadžikistan a Turkménsko.

² BRZEZINSKI I, Z. (1998): *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives*. Washington: Basic Books, 1998. 240 s. ISBN: 0-465-02726-1.

³ BAKER, K. J. (2012): *War in Afghanistan: A Short History of Eighty Wars and Conflicts in Afghanistan and the North-West Frontier 1839-2011*. Portland: Rosenberg Publishing, 2012. s. 201-242. ISBN: 978-1921719127.

Konfliktná a nestabilná však zostáva aj vnútropolitická situácia vo viacerých stredoázijských republikách. Všetky tieto faktory významne určujú mieru amerického a ruského vojenského angažovania sa v oblasti.⁴

Predmetom záujmu tejto práce je stretávanie sa Ruska a USA vo vojensko-bezpečnostnej oblasti v Uzbekistane. Tomuto stretávaniu sa autor venuje v kontexte prebiehajúceho konfliktu v Afganistane, bez ktorého nie je možné ruskú a americkú zahraničnú politiku voči Uzbekistanu pochopiť. Prípád Uzbekistanu však nie je zaujímavý len sám o sebe, ale aj z toho dôvodu, že sa vďaka nemu dá znázorniť celkový trend rusko-amerického stretávania sa v SA. Autor sa bude prioritne venovať jeho charakteru po začatí OEF-A, no stručne spomenie aj obdobie 90. rokov. S cieľom porozumieť dôvodom americkej a ruskej vojenskej prítomnosti v SA sú analyzované aj motívy, ktoré určujú úroveň záujmu oboch mocností o región.

1 Bezpečnostné záujmy Ruska

Jedným z popredných záujmov Ruska v SA je nepochybne zadržovanie islamistických tendencií v Afganistane a zabránenie tomu, aby sa región SA dostal pod islamistický vplyv. Hrozba islamizmu predstavuje pre Rusko značné nebezpečenstvo, pretože islamizácia SA by mohla viesť k rozšíreniu moslimského extrémizmu do Tatarstanu a Baškirska, teda do republík nachádzajúcich sa v centre Ruska. Zradikalizovaná SA by taktiež mohla slúžiť ako útočisko pre islamistických povstalcov na severnom Kaukaze.

Po rozpade ZSSR Rusko síce z ideologických dôvodov zastavilo svoju vojenskú pomoc socialistickému afganskému režimu, no už čoskoro po ovládnutí Kábulu Talibanom v r. 1996 sa opäť rozhodlo reagovať na nebezpečenstvo, ktoré islamistický Afganistan pre SA predstavuje.⁵ Ku koncu 90. rokov tak cez štáty SA prúdili ruské zbraňové dodávky určené pre najrôznejších veliteľov protitalibanskej Severnej aliancie, predovšetkým pre uzbeckého generála Dostúma. Výsledkom však bolo len spomalenie postupu Talibanu.⁶ Napriek tomu, že

⁴ Ibid.

⁵ LAURELLE, M. (2010): Russia and Central Asia. In: The new Central Asia: the regional impact of international actors. Singapore: World Scientific, 2010. s. 149-175. ISBN 978-9814287562.

⁶ OLCOTT, Brill, M. (2005): Central Asia's Second Chance. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2005. s. 289. ISBN 978-0-87003-217-2.

sa Ruské pohraničné vojská v r. 1999 stiahli z vonkajších hraníc SNŠ v Kirgizsku a v Turkménsku, naďalej zostávali na najohrozenejšej tadžicko-afganskej hranici.⁷

Rusko od počiatku ovládnutia Afganistanu Talibanom viedlo oficiálnu protitalibánsku politiku aj na medzinárodnej pôde. V r. 2000 podporilo v Bezpečnostnej rade OSN uvalenie Washingtonom navrhnutých sankcií voči Talibanu. Neskôr dokonca navrhovalo zaviesť sankcie aj voči Pakistanu, práve kvôli jeho tolerantnému postoju k afganskému režimu. Afganistan pod vládou Talibanu bol svojho času jedinou krajinou, ktorá uznávala nezávislosť Čečenska, pričom otvorene podporoval čečenských rebelov finančne a logisticky. Rusko preto v r. 2000 hrozilo preventívnym vojenským útokom na údajný výcvikový tábor čečenských militantov v Mazar-i-Sharif v Afganistane.⁸

Hrozba, ktorú v Afganistane mocensky etablovaný Taliban predstavoval sa v SA začala čoskoro prejavovať jeho podporou ozbrojeným islamistickým hnutiam. Medzi najradikálnejšie z nich patria, Islamistické hnutie Uzbekistanu (ďalej len IMU) a z neho odštiepená Islamistická džihádistská únia (ďalej len IJU). Jedná sa o skupiny, ktoré sú zodpovedné za rad bombových útokov nielen v Uzbekistane. Povstalci IMU a IJU našli v Talibanom ovládanom Afganistane vhodné útočisko pre svoje operácie. Od r. 1999 preto IMU mohlo z Afganistanu podniknúť niekoľko útokov, počas ktorých sa jeho členovia dostali do konfliktu s uzbeckými, kirgizskými a tadžickými ozbrojenými silami.⁹

Problematika konfliktu v Afganistane a nedostatočnej kontroly vonkajších hraníc SNŠ v SA však nie je spojená len s hrozbou islamistického radikalizmu. Značná hrozba pre SA, Rusko, ale de facto aj zvyšok sveta pochádza z produkcie afganského ópia. Odhaduje sa, že produkcia ópia v Afganistane v rokoch 1996-2000 tvorila až 75% podiel na jeho celkovej svetovej produkcii. Asi 80% vývozu sa pritom uskutočňovalo cez stredoázijské štáty. Najviac sa využívalo priepustnosti hraníc v autonómnej oblasti Horný Badachšán, ktorý nemá vláda v Dušanbe úplne pod kontrolou.¹⁰

⁷LAURELLE, M. (2010): Russia and Central Asia. In: The new Central Asia: the regional impact of international actors. Singapore: World Scientific, 2010. s. 149-175. ISBN 978-9814287562.

⁸HILL, F (2000). Putin and Bush in Common Cause? Russia's View of the Terrorist Threat Afte September 11. [online] In The Brookings Institution, 2000. [Citované 22.2.2012.] Dostupné na internete: (<http://www.brookings.edu/research/articles/2002/06/summer-pakistan-hill>).

⁹PEIMANI, H (2009). Conflict and security in Central Asia and the Caucasus. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009. s. 374. ISBN 978-1-598840-54-4. ; HORÁK, S. (2005): Střední Asie mezi Východem a Západem. Praha: Karolinum, 2005. 247 s. ISBN 80-246-0906-1.

¹⁰Ibid.

Po americkej invázii do Afganistanu sa v krajine paradoxne začala produkcia ópia zvyšovať. Zatiaľ čo podľa odhadov sa v r. 2004 v Afganistane vypestovalo asi 4 850 ton ópia, v r. 2008 to bolo už 7700 ton, čo je nárast o 60 percent.¹¹ Posledný odhad z r. 2011 síce hovorí o dlhodobom poklese, keď stanovuje množstvo vypestovaného ópia na 5800 ton, no v skutočnosti sa jedná o zvýšenie oproti r. 2010, kedy sa v Afganistane podľa odhadov vypestovalo asi 3600 ton ópia.¹²

Afganskej vláde ani koalíčným silám sa zatiaľ nedarí efektívne s touto problematikou bojovať. Dôsledkom samozrejme je zvyšovanie drogovej závislosti medzi obyvateľmi SA, Ruska a ďalších krajín. Financie z produkcie ópia sa mimo iného stávajú súčasťou vojnovnej ekonomiky najrôznejších stredoázijských warlordov skrývajúcich sa za masku islamu. Rusko na hrozbu narkoobchodu a narkoterorizmu reaguje posilňovaním vonkajších hraníc SNŠ.¹³ Zároveň sa jedná o problematiku, pri riešení ktorej bolo Rusko vždy ochotné spolupracovať s USA.

Pretrvávajúci záujem Ruska o viaceré štáty SA však spočíva aj v prítomnosti stále početnej (aj keď klesajúcej) ruskej národnostnej menšiny. Percentuálne žije najviac Rusov v Kazachstane (24%), ďalej v Kirgizsku (10%) a v Uzbekistane (5%). V Turkmenistane a Tadžikistane už zostalo len asi 1% Rusov.¹⁴

Ruské vojenské angažovanie sa v SA je samozrejme motivované aj energeticko-ekonomickou dôležitosťou regiónu. Ekonomická dimenzia vzťahov medzi Ruskom a krajinami SA by si však vyžiadala samostatnú prácu. Hlavným ruským cieľom v energetickej sfére je, aby sa na transport fosílnych palív z SA využívala najmä ruská infraštruktúra. Dôležité je aj rozširovanie vplyvu ruských ropných a plynových spoločností prostredníctvom zvyšovania ich podielu na trhu a blokovanie projektov, ktoré by mohli ohroziť ruské záujmy.¹⁵

¹¹PEIMANI, H (2009). Conflict and security in Central Asia and the Caucasus. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009. s. 374. ISBN 978-1-598840-54-4.

¹² Opium production in Afghanistan shows increase, prices set to rise. [online] In: United Nations Office on Drugs and Crime, 2011. [Citované 22.2.2012.] Dostupné na internete: (<http://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2011/October/opium-production-in-afghanistan-shows-increase-prices-set-to-rise.html>).

¹³PEIMANI, H (2009). Conflict and security in Central Asia and the Caucasus. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009. s. 374. ISBN 978-1-598840-54-4.

¹⁴ МАЛЬГИН, В. А. Южный фланг СНГ (2002). Москва: МГИМО, 2002. 76 s. ISBN: 94010-232-8.

¹⁵ ALLISON, R (2004): Strategic reassertion in Russia's Central Asia policy. In International Affairs, 2004. roč. 80, č. 2, s. 277-293.

2 Bezpečnostné záujmy USA

Islamistický extrémizmus v SA a v Afganistane bol Spojenými štátmi vnímaný ako hrozba ešte pred r. 2001. Tento postoj sa prejavoval napr. poskytovaním materiálnej pomoci pre stredoázijské ozbrojené sily alebo presadzovaním sankcií voči Talibanu. Rozsiahlosť súčasného vojenského angažovania sa USA v SA je však priamym dôsledkom teroristických útokov z 11. Septembra. Po tom ako bola za páchatel'a identifikovaná teroristická sieť al-Kájda, USA požiadali Taliban o vydanie Usámu BinLádina. Odmietnutím americkej požiadavky zo strany Talibanu sa americké vojenské prípravy v regióne zintenzívnili. Je však otázne či by vydanie BinLádina zastavilo OEF-A. Ponechať Afganistan v rukách radikálneho Talibanu by totižto zo strany USA znamenalo riskovať, že krajina bude naďalej slúžiť ako útočisko pre teroristov, a tým aj evidentná hrozba pre americkú bezpečnosť. Rozmiestnenie amerických vojenských síl v SA bol preto strategický krok, ktorý mal USA umožniť efektívne reagovať na tieto výzvy.

Stredoázijské krajiny privítali možnosť zbaviť sa hrozby, ktorú Taliban predstavoval. Vďaka tomu nebolo pre USA náročné zabezpečiť si pred pripravovanou OEF-A právo na prelety vojenských lietadiel. Nasledovalo otvorenie dvoch amerických leteckých základní v Uzbekistane a v Kirgizsku, pričom USA taktiež získali právo využívať tadžické letiská. Stredoázijské letecké základne tak čoskoro začali slúžiť ako dôležitá súčasť vojenskej operácie v Afganistane.¹⁶

Keď začalo byť zrejmé, že boje medzi koalíčnými jednotkami a islamistickými radikálmi v krajine budú pokračovať aj po zvrhnutí vlády Talibanu, strategický význam SA sa zvýšil. S tým súvisí aj zhoršujúca sa bezpečnostná situácia v Pakistane a časté útoky pakistanských militantov na americké zásobovacie trasy. Tieto skutočnosťiviedli USA v r. 2009 k vytvoreniu Severnej distribučnej siete (ďalej len SDS) vedúcej cez Rusko a SA, ktorej úlohou je dodávanie zásob pre spojenecké sily v Afganistane.¹⁷

Hrozbu pre USA však predstavujú aj islamistické tendencie v štátoch SA. USA sa obávajú nestability stredoázijských krajín a možného nahradenia ich vlád protizápadnými islamistickými režimami. Islamistická SA by v spojení s Iránom a Afganistanom mohla mať

¹⁶PEIMANI, H (2009). Conflict and security in Central Asia and the Caucasus. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009. s. 374. ISBN 978-1-598840-54-4.

¹⁷SHAIKHUTDINOV, M. (2010): Central Asia in the Foreign Policy Strategy of Barack Obama's Administration: Results and Prospects. In: American Foreign Policy Interests, 2010, roč. 32, s. 83–92.

za následok vytvorenie regionálnej protizápadnej osy, pričom práve pretrvávajúci vplyv USA v oblasti má takémuto vývoju zabrániť.

Podobne ako v prípade Ruska, záujem USA o SA má aj svoju ekonomickú dimenziu. Ekonomicko-energetická dimenzia v 90. rokoch de facto dominovala americkým záujmom v regióne. USA rešpektovali ruskú dominanciu v SA, no z ekonomického hľadiska podporovali iniciatívy, ktorými by sa SA mohla vymaniť spod ruského ekonomického vplyvu. V tomto smere sa americká vláda snažila propagovať energetické projekty v SA medzi americkými spoločnosťami. Záujem prejavovali USA aj o ložiská fosílnych palív v Kaspickom mori a ich prerozdelenie medzi jednotlivé štáty. So začatím OEF-A a s novou úrovňou vojenskej angažovanosti v SA narástol aj americký ekonomický vplyv, ktorý bol evidentný najmä vo zvýšenej finančnej pomoci zo strany USA. V amerických záujmoch a vzájomných vzťahoch s SA však pochopiteľne začala dominovať vojenská dimenzia.¹⁸

3 Prípad Uzbekistanu

Z geopolitického hľadiska Rusko v 90. rokoch zostávalo ekonomickým a mocenským hegemonom v SA. Jeho zahraničná politika sa však k mocenskému prenikaniu iných štátnych aktérov do regiónu stavala veľmi pasívne. Typickým príkladom tohto pasívneho prístupu je Uzbekistan, ktorý bol pod vedením svojho autoritatívneho prezidenta Islama Karimova schopný vykonávať nezávislú zahraničnú politiku na svojom bývalom patrónovi. Z dôvodu svojej početnej populácie a centrálnej geopolitickej pozície vnímali uzbecké politické elity svoju krajinu ako prirodzeného regionálneho hegemóna. Kvôli konfliktným vzťahom so susednými štátmi sa však Karimovmu režimu nikdy nepodarilo túto víziu naplniť.¹⁹

S výnimkou krátkeho protiislamistického spojenectva počas tadžickej občianskej vojny boli rusko-uzbecké vzťahy vo vojenskej oblasti minimálne.²⁰ Uzbekistan sa totižto staval obozretne k ruským integračným snahám v rámci SNŠ, ktoré by mohli viesť k značnému

¹⁸OLCOTT, Brill, M. (2005): *Central Asia's Second Chance*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2005. s. 289. ISBN 978-0-87003-217-2.

¹⁹OLCOTT, Brill, M. (2005): *Central Asia's Second Chance*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2005. s. 289. ISBN 978-0-87003-217-2.

²⁰SPECHLER, R., D. – SPECHLER, M., C. (2010): *The foreign policy of Uzbekistan: sources, objectives and outcomes: 1991–2009*. In *Central Asian Survey*, 2010, roč. 29, č. 2, s. 159–170.

obmedzeniu jeho suverenity, pričom Rusko v Uzbekistane videlo možného agresora voči svojim stredoázijským spojencom (najmä proti Kirgizsku a Tadžikistanu).

USA o región SA prejavovali záujem ešte pred útokmi z 11. septembra 2001. Príkladom nám môže byť tzv. Stratégia hodvábnjej cesty z r. 1999, ktorá načrtá víziu angažovania sa USA v SA a na južnom Kaukaze. Dokument za najdôležitejšie považuje posilňovanie bezpečnostných a ekonomických vzťahov stredoázijských krajín so západom, posilňovanie štátnej suverenity a stability krajín SA ako aj propagáciu ľudských práv, demokracie a tolerancie v regióne.²¹ Postupne taktiež dochádza k nadväzovaniu vojenskej spolupráce so štátmi v regióne.²² Uzbeký predstavitelia sa už od počiatku pozitívne stavali k najrôznejším americkým vojenským iniciatívam, ktoré vnímali ako vhodnú protiváhu k ruskej regionálnej hegemonii. Uzbekistan sa v r. 1994 ochotne pridal do programu severoatlantickej aliancie - Partnerstvo za mier a súhlasil taktiež s poskytnutím vojakov do stredoázijského vojenského práporu (USA iniciovanej stredoázijskej mierotvornej jednotky). V r. 1999 sa Uzbekistan pridáva do organizácie GUUAM (organizácia združujúca postsovietske krajiny so záujmom dištancovať sa od Ruska) a zároveň odmieta opätovne podpísať Taškentskú dohodu o kolektívnej bezpečnosti (dohoda o kolektívnej obrane v rámci SNŠ). Americko-uzbecké vojenské vzťahy však aj napriek istému zblíženiu sa počas Clintonovej administratívy zostávali na nízkej úrovni.²³

Prípád Uzbekistanu dokazuje, že Rusko v tomto období nebolo schopné udržať si celý región pod svojou taktovkou. Karimovov režim sa potencionálnu hrozbu ruskej dominancie pokúšal kontrovať zblížovaním sa s USA a inými mocnosťami. USA, ktorých bezpečnostné záujmy v regióne boli len okrajové však nemali záujem hrať rolu protiváhy Ruska.

3.1 Obdobie v rokoch 2001-2004

Operácie OEF-A v Afganistane predstavovala pre SA vznik novej vojensko-strategickej reality. USA sa od tohto momentu začali v regióne v oveľa rozsiahlejšej miere angažovať ako vojensky, tak aj ekonomicky a humanitárne. Uzbekistan rovnako ako ostatné

²¹Silk Road Strategy Act of 1999 [online]. In: Govtrack.us, 1999 [cit. 20. 4. 2013]. Dostupné na internete: (<http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=h106-1152>).

²²LABBAN, M. (2009): The Struggle for the Heartland: Hybrid Geopolitics in the Transcaspian. In: Geopolitics, 2009, roč. 14, č. 1, s. 1-25.

²³FUMAGALLI, M. Alignments and Realignments in Central Asia 2007: The Rationale and Implications of Uzbekistan's Rapprochement with Russia. In International Political Science Review, 2007, roč. 28, č. 3, s. 253-257.; LABBAN, M. (2009): The Struggle for the Heartland: Hybrid Geopolitics in the Transcaspian. In: Geopolitics, 2009, roč. 14, č. 1, s. 1-25.

krajiny SA (s výnimkou Turkménska) reagovali na americký zásah v Afganistane pozitívne. Krajina disponuje najlepšimi leteckými základňami v regióne, ktoré Karimov neváhal ponúknuť pre potreby OEF-A. V októbri 2001 tak došlo k podpísaniu dohody o štatúte síl (SOFA - Status of Force Agreement), ktorá pre USA zaručovala bezplatné využitie leteckej základne v Karši-Chanabade (Daly, Meppen 2006). Vojenská asistencia zo strany USA čoskoro prudko vzrástla. Už v septembri schválil americký kongres 25 miliónový grant, ktorý mal Uzbekistan využiť na nákup zbraní a iné vojenské účely. Následne bolo Uzbekistanu vyčlenených 100 miliónov z celkových štyroch miliárd dolárov určených pre krajiny bojujúce proti terorizmu.²⁴

Uzbekistan, ktorý už niekoľko rokov odolával útokom Talibanom podporovaného IMU, a odmietavo sa staval k akýmkoľvek pokusom o tesnejšiu integráciu krajín SNŠ, sa pre USA javil ako prirodzený partner. Islam Karimov samozrejme vnímal projekciu americkej moci v regióne ako dlho očakávanú príležitosť pre geopolitické oslabenie Ruska a posilnenie mocenskej pozície Uzbekistanu.

Z dôvodu chladných vzťahov s Uzbekistanom mohlo Rusko americko-uzbeckému zblížovaniu len ťažko zabrániť. Bol by však omyl domnievať sa, že Rusko s americkou vojenskou prítomnosťou v SA nesúhlasilo. V skutočnosti boli v tomto období ruské a americké bezpečnostné záujmy v SA takmer identické. Rusko už dlhodobo podporovalo protitalibanskú Severnú alianciu a OEF-A preto pochopiteľne považovalo za príhodnú možnosť zbaviť sa svojho dlhodobého nepriateľa. Nielenže preto súhlasilo s leteckým transportom amerického vojenského materiálu cez svoje územie, ale pomohlo aj Američanom nadviazať kontakt s uzbeckými a tadžickými silami Severnej aliancie, a dodalo protitalibanskému generálovi Dostúmovi Američanmi zaplatené tanky typu T-55. Prezident Vladimír Putin vo svojej reči „jednoznačne podporil“ vytvorenie koalíčných vojenských základní v SA.²⁵ Je však pochopiteľné, že väčšia časť ruských politických elít nazerala na americké motívy a ciele v SA s nedôverou a opatrnosťou. Konstanin Totskij, riaditeľ Federálnej služby pre ochranu hraníc sa čoskoro po začatí OEF-A nechal počuť, že Rusko nemôže akceptovať dlhodobú prítomnosť USA a ostatných západných krajín v SA. Podobne

²⁴ LUONG, J., P. – WEINTHAL, E. (2002): New Fears, New Friends in Central Asia. In: Foreign Affairs, 2002, roč. 8, č. 2, s. 61-70.

²⁵ KAZANTSEV, A. (2009): Russian Policy in Central Asia and the Caspian Sea Region. In Europe-Asia Studies, 2009, roč. 60, č. 6, s. 1073 – 1088.; EICHLER, J. (2009): Mezinárodní bezpečnost v době globalizace. Praha: Portál, 2009. 327 s. ISBN 978-80-7367-540-0.

situáciu zhodnotil Gennadij Selzenev, predseda ruskej dumy, podľa ktorého by Rusko neuvítalo vytvorenie dlhodobých amerických vojenských základní v SA.²⁶

Už počiatočná názorová roztrieštenosť ruských politických elít na americkú vojenskú prítomnosť v SA teda poukazuje na celkovú ambivalentnosť ruského postoja k OEF-A. Môžeme konštatovať, že v Rusku voči tejto operácii existujú tri hlavné názorové prúdy. Podľa tých, ktorí vnímajú Rusko a USA ako hlavných geopolitických súperov, je žiaduce, aby USA a Taliban zostali v dlhodobom, vzájomne oslabujúcom sa konflikte. Na opačnom konci spektra stojí skupina, podľa ktorej si Rusko svojou podporou pre OEF-A zabezpečí americké sympatie do budúcnosti. Tretí názorový prúd tvrdí, že víťazstvo koalície v Afganistane je už teraz v súlade s ruskými záujmami, pretože odstráni nebezpečnú externú hrozbu pre bezpečnosť Ruska. Podľa Dmitriho Trenina môžeme v celkovom ruskom prístupe k OEF-A pozorovať vplyv všetkých týchto prúdov.²⁷

V znamení dobrých americko-uzbeckých vzťahov sa niesli aj roky 2002 a 2003. Dôležitým bolo predovšetkým podpísanie Deklarácie o strategickom partnerstve medzi USA a Uzbekistanom, podľa ktorej by USA v prípade akéhokoľvek vonkajšieho napadnutia Uzbekistanu urgentne konzultovali prípadnú reakciu s uzbeckou vládou. Vo svetle tohto vývoja nie je prekvapujúce, že Uzbekistan v r. 2002 odmietol vstúpiť do Ruskom vedenej ODKB, ktorá bola vytvorená na základe Taškentskej dohody, a že vybudovanie ruskej leteckej základne v kirgizskom Kante označil Karimov za „nôž namierený na hrdlo Uzbekistanu“.²⁸

Vzťahy USA s Uzbekistanom sa však postupne začali ochladzovať. Význam stredoázijských leteckých základní s ukončením hlavných bojov v Afganistane značne poklesol, čo Spojeným štátom dovolilo adresovať problematiku porušovania ľudských práv v Uzbekistane. Karimovov režim tieto tendencie pochopiteľne vnímal so znepokojením a reagoval tak postupným odklonom svojej zahraničnej politiky od západu.²⁹ V tomto období preto možno pozorovať isté zblížovanie vzťahov s Ruskom, ktoré spochybňovalo potrebu

²⁶Ibid.

²⁷TRENIN, D. (2010): Russia. In: Is a Regional Strategy Viable in Afghanistan? Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2010. S. 71-80. [cit. 22.4.2012] Dostupné na internete: (http://carnegieendowment.org/files/regional_approach.pdf).

²⁸DALY, K., C., J. – MEPPEN, H., K. - SOCOR, V., - STARR, F., S. (2006): Anatomy of a Crisis: U.S.-Uzbekistan Relations, 2001-2005. Washington: Central Asia-Caucasus Institute, 2006. 110 s. ISBN: 91-85473-08-1.; NICHOL, J. (2010): Central Asia's Security: Issues and Implications for U.S. Interests. Washington: Congressional Research Service, 2010. s. 71. Dostupné z: (<http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30294.pdf>).

²⁹NICHOL, J. (2010): Central Asia's Security: Issues and Implications for U.S. Interests. Washington: Congressional Research Service, 2010. s. 71. Dostupné z: (<http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30294.pdf>).

americkej vojenskej prítomnosti v regióne a bolo čoraz viac znepokojené zvyšovaním produkcie ópia v Afganistane.³⁰ Práve kvôli porušovaniu ľudských práv znížil v r. 2004 americký kongres finančnú pomoc pre Uzbekistan. Ten sa naopak rozhodol obmedziť počet letov spojeneckých síl zo základne Karši-Chanabad (údajne z dôvodu ničenia pristávacej plochy). Vzájomné vzťahy sa ešte viac zhoršili po farebných revolúciách v Gruzínsku a na Ukrajine, ktoré Karimov vnímal ako Spojenými štátmi riadené prevraty.³¹

Možno konštatovať, že zatiaľ čo v r. 2001 bol pre Uzbekistan najväčšou hrozbou v SA islamizmus (a v menšej miere Rusko), v r. 2004 začal byť Islam Karimov čoraz viac znepokojený americkou prítomnosťou, ktorú už videl ako potenciálne nebezpečenstvo pre svoj režim. Postupne tak dochádza k obratu uzbeckej zahraničnej politiky smerom na Rusko, ktoré daný vývoj vníma ako jedinečnú možnosť zvýšenia svojho vplyvu na úkor USA. Putin navštívil Uzbekistan už v r. 2003, pričom po tejto návšteve nasledovalo stretnutie Karimova s Putinom v Moskve, na ktorom uzbecký prezident hovoril o novej úrovni porozumenia medzi dvoma krajinami.³² Zásadný obrat však mal nastať až po udalostiach z Andidžanu, ktoré prebehli v máji r. 2005.

3.2 Obdobie v rokoch 2005-2012

Udalostiam z Andidžanu, resp. Andidžanským masakrom sa označuje potlačenie protivládnych aktivít uzbeckými ozbrojenými silami v meste Andidžan, ktoré prebehli 13. mája 2005. Zásah uzbeckých síl po sebe zanechal 200 „teroristov“ (podľa uzbeckej vlády) alebo niekoľko stoviek neozbrojených ľudí (podľa opozície a ľudskoprávných organizácií) mŕtvych. Skutočný charakter tohto protivládneho povstania zostáva nejasný, nezávislé organizácie však potvrdzujú, že protivládni aktivisti alebo ich časť viedli ozbrojený boj proti vládnym silám. Z dôvodu ráznej kritiky USA voči postupu uzbeckých ozbrojených síl v Andidžane, znamenali tieto udalosti zvrat v uzbecko-amerických vzťahoch. Uzbecká strana na kritiku zareagovala s pobúrením a dokonca obvinila USA z organizovania povstania.³³

³⁰KAZANTSEV, A. (2009): Russian Policy in Central Asia and the Caspian Sea Region. In *Europe-Asia Studies*, 2009, roč. 60, č. 6, s. 1073 – 1088.; EICHLER, J. (2009): *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha: Portál, 2009. 327 s. ISBN 978-80-7367-540-0.

³¹SPECHLER, R., D. – SPECHLER, M., C. (2010): The foreign policy of Uzbekistan: sources, objectives and outcomes: 1991–2009. In *Central Asian Survey*, 2010, roč. 29, č. 2, s. 159–170.

³²OLCOTT, Brill, M. (2005): *Central Asia's Second Chance*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2005. s. 289. ISBN 978-0-87003-217-2.

³³PEIMANI, H (2009). *Conflict and security in Central Asia and the Caucasus*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009. s. 374.

Príležitosť sa následne rozhodla využiť Moskva, ktorá vyslovila jednoznačnú podporu uzbeckej vláde. Na stretnutí organizácie Šanghajskej spolupráce v júli 2005 podpísalo Rusko, Uzbekistan a ostatní členovia tejto organizácie deklaráciu, v ktorej požadovali termín stiahnutia amerických vojenských síl zo stredoázijského regiónu. Deklaráciu vo Washingtone prijali so znepokojením, pretože bezpečnostná situácia v Afganistane sa počas leta 2005 začínala vyostrovávať. Moskva pritvrdila svoj tón, keď ruské ministerstvo zahraničných vecí požadovalo „rollback“ amerických „neregionálnych“ síl. Osud základne v Karši-Chanabade bol spečatený 29. júla, keď uzbecké ministerstvo zahraničných vecí oficiálne USA požiadalo o opustenie Karši-Chanabadu. Podľa dohody SOFA mali USA 180 dní, aby dokončili tento proces. Predseda Rady Ruskej federácie Sergej Mironov chválil uzbecké rozhodnutie ako logický krok, keďže operácia v Afganistane už (podľa ruského stanoviska) skončila. Je pravdou, že Uzbekistan sa už dlhšiu dobu javil skôr ako príťaž, než spojenec USA, avšak je taktiež pravdepodobné, že zrušenie SOFA prišlo v dobe, kedy USA svoju politiku voči Karimovmu režimu prehodnocovali.³⁴

Návrat Uzbekistanu do ruského mocenského orbitu pokračoval spoločnými vojenskými cvičeniami v septembri toho roku. V novembri podpísali obe strany Dohodu o spojeneckých vzťahoch, ktorá počítala s pomocou druhej strane v prípade vojenského napadnutia. V roku 2006 boli aliančné vzťahy týchto krajín spečatené, keď bol Uzbekistan prijatý do Ruskom vedenej ODKB.³⁵

Rusko-uzbecké vojenské styky v tomto období môžeme hodnotiť ako najintenzívnejšie od rozpadu ZSSR. Rusko sa zaviazalo pomôcť Uzbekistanu s reorganizáciou armády a dodávaním moderných zbraní, ktoré mohol Uzbekistan nakupovať (vd'aka členstvu v ODKB) za ruské vnútroštátne ceny. V r. 2006 Uzbekistan síce súhlasí s vytvorením spoločného protivzdušného systému, odmieta však participovať na silách rýchlej reakcie ODKB.³⁶

Podobne ako Rusko v rokoch 2001-2003, USA mohli z počiatku vojenskú spoluprácu Uzbekistanu so svojím rivalom len z diaľky sledovať. Americké ministerstvo obrany čoskoro zistilo, že zatvorenie Karši-Chanabadu nemohlo prísť v horšom čase. Počas leta 2005 sa síce

³⁴DALY, K., C., J. – MEPPEN, H., K. - SOCOR, V., - STARR, F., S. (2006): *Anatomy of a Crisis: U.S.-Uzbekistan Relations, 2001-2005*. Washington: Central Asia-Caucasus Institute, 2006. 110 s. ISBN: 91-85473-08-1.

³⁵FUMAGALLI, M. *Alignments and Realignments in Central Asia 2007: The Rationale and Implications of Uzbekistan's Rapprochement with Russia*. In *International Political Science Review*, 2007, roč. 28, č. 3, s. 253-257.

³⁶PEIMANI, H (2009). *Conflict and security in Central Asia and the Caucasus*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009. s. 374.

situácia v Afganistane zhoršovala, no nič nenasvedčovalo tomu, že sa USA dostanú do bojov s vážnym protivníkom. V nasledujúcich rokoch došlo k zrodeniu nového Talibanu, ktorý začal výrazne ohrozovať stabilitu krajiny. Uzbekistan na čele so „zradeným“ Karimovom už nejavil náznaky ochoty zblížiť sa s Washingtonom a americký prístup k Uzbekistanu sa zdal bezzubý.³⁷

Dôležité je však podotknúť, že charakter rusko-amerického stretávania sa v oblasti nezávisel len od bezpečnostnej situácie v SA. V rokoch 2005 až 2009 sa USA a Rusko dostali do sporu v rade významných zahraničnopolitických otázok. Možno spomenúť aspoň plánovanú výstavbu komponentov amerického protiraketového štítu v strednej Európe alebo diskusiu o možnom vstupe Ukrajiny a Gruzínska do NATO. S výrazným oslabením Talibanu v rokoch 2001-2005 tak Rusko začalo americkú vojenskú prítomnosť v SA vnímať ako priamu hrozbu. Zdá sa, že kroky smerujúce k odstráneniu amerických základní mali jednak potrestať USA za ich zahraničnú politiku v stredovýchodnej Európe a na Kaukaze, ale hlavne zabezpečiť, aby SA zostala pod ruskou kontrolou. USA teda v tomto období čelí dvom protivníkom v regióne (Rusku a Talibanu), dôsledkom čoho opäť zaujíma pragmatickejší postoj, ktorého viditeľným prvkom je znižovanie dôrazu na problematiku ľudských práv.

So zhoršujúcou sa situáciou v Afganistane dochádza od roku 2008 k opätovnému zvyšovaniu bezpečnostnej kooperácie medzi Taškentom a Washingtonom. Uzbekistan navštevuje hlava amerického centrálného velenia admirál William Fallon a Američanom sa čoskoro darí získať limitované práva na pristávanie na základni v Termezi.³⁸ Po rokoch sa zvyšuje aj americká finančná pomoc Uzbekistanu.³⁹ Trend zlepšovania americko-uzbeckých vzťahov pokračuje s nástupom Baracka Obamu do prezidentského kresla. Richard Norland, americký veľvyslanec v krajine navštevuje uzbecké štátne orgány, pritom sa však takticky vyhýba uzbeckej opozícii. Americká iniciatíva prináša ovocie, keď v apríli podpisujú Washington a Taškent dohodu o transporte nevojenského materiálu pre americké vojská v Afganistane. Uzbekistan sa tak pridáva do SDS, ktorá vzniká ako reakcia na pokračujúce útoky na americké zásobovanie v Pakistane. USA taktiež na zásobovacie účely začínajú využívať letisko v uzbeckom Navoi, ktoré renovuje a spravuje juhokórejská spoločnosť

³⁷ BLANK, S. (2007): U.S. Interests in Central Asia and Their Challenges. In *Demokratizatsiya*, 2007, roč. 15, č. 3, s. 312-334.

³⁸ KANGAS, D. R. (2008): Challenges to U.S. Security Cooperation in Central Asia, In *Joint Force Quarterly*, 2008, roč. 50, č. 3, s. 98-104.

³⁹ NICHOL, J. (2010): *Central Asia's Security: Issues and Implications for U.S. Interests*. Washington: Congressional Research Service, 2010. s. 71. Dostupné z: (<http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30294.pdf>).

Korean Air.⁴⁰ Podľa depeší vyslaných americkou ambasádou v Taškente a následne zverejnených na wikileaks zdôrazňuje americká diplomacia v Uzbekistane potrebu odvrátenia pozornosti od problémov nedodržovania ľudských práv za účelom nenarušenia chodu SDS.⁴¹

Nie je prekvapujúce, že uzbecko-ruské vzťahy v tomto období naberajú opačný trend. Uzbekistan sa definitívne ukazuje ako nestály spojenec Ruska, keď v júni ako jediný členský štát ODKB odmieta podpísať dohodu o vytvorení spoločných síl rýchlej reakcie. Kriticky sa uzbecké vedenie stavia aj k možnosti vybudovania novej ruskej základne v juhokirgizskom meste Oš.

Rusko-americká vojenská spolupráca však paradoxne začína naberať novú dimenziu. Americká administratíva prezidenta Obamu sa snaží o „reset“ vzťahov s Ruskom, ktoré iniciatívu víta. Rusko pochopiteľne reflektuje nebezpečenstvo, ktoré predstavuje znovuzrodený odpor Talibanu, a nenamieta tak k prístupu Uzbekistanu do SDS. V skutočnosti sa samotné Rusko stáva súčasťou SDS už v r. 2008, teda ešte pred deklarovávaným resetom vzťahov s USA.⁴²

V dôsledku zhoršujúcej sa situácie v Afganistane a vzájomnej politike resetu sa v rokoch 2009-2012 rusko-americká kooperácia v SA začína podobať na obdobie začiatku OEF-A. Rusko nielenže dovoľuje transport nevojenského materiálu pre americké sily v Afganistane, ale dokonca predáva vojenské vrtuľníky Mi-17 afganskej armáde a pristupuje na výcvik afganských pilotov. V októbri 2010 sa dokonca podieľa na spoločnej ozbrojenej akcii proti drogovým laboratóriám v Afganistane.⁴³

K významnej zmene dochádza 28. júna 2012, kedy Uzbekistan nečakane vystupuje z ODKB.⁴⁴ Uzbecká vláda alebo Sekretariát ODKB neposkytli oficiálne vysvetlenie tohto kroku, v dôsledku čoho uzbecké rozhodnutie pochopiteľne v odborných kruhoch vyvolalo rozsiahle diskusie a domnienky. Ukončenie uzbeckého členstva bolo do značnej miery

⁴⁰ DEIDRE, T. (2009): Uzbekistan: Karimov Gives Washington the Air Base it Needs for Afghan Operations. [Online] In Eurasianet.org, 2009. [Citované 22.2.2012.] Dostupné na internete: (<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav051109a.shtml>).

⁴¹ NICHOL, J. (2009): Uzbekistan's Closure of the Airbase at Karshi-Khanabad: Context and Implications. Washington: Congressional Research Service, 2010. s. 6. Dostupné z: (<http://www.policyarchive.org/handle/10207/4245>).

⁴² SHAIKHUTDINOV, M. (2010): Central Asia in the Foreign Policy Strategy of Barack Obama's Administration: Results and Prospects. In: American Foreign Policy Interests, 2010, roč. 32, s. 83–92.

⁴³ ŠTEVKOV, P. (2010): Ruské angažovanie sa v Afganistane, In: Sekuritaci, 2010. [cit. 25. 2. 2012] Dostupné na internete: (<http://www.sekuritaci.cz/ruske-angazovanie-sa-v-afganistane/>).

⁴⁴ KILNER, J. (2012): Uzbekistan withdraws from Russia-lead military alliance. [online] In Telegraph, [Citované 22.2.2012.] Dostupné na internete: (<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/uzbekistan/9369392/Uzbekistan-withdraws-from-Russia-lead-military-alliance.html>).

vnímané ako opätovné nastavenie proamerického zahraničnopolitického kurzu. Kazašské, ruské a čínske médiá v tomto čase informujú o novej dohode medzi USA a Uzbekistanom, ktorá umožní vytvorenie väčšej americkej vojenskej základne v krajine. Tieto tvrdenia však už dnes môžeme hodnotiť ako nepodložené. K vytvoreniu novej americkej základne v krajine nedošlo, pričom už v auguste 2012 uzbecký parlament schválil nový zákon, ktorý v krajine zakazuje prítomnosť zahraničných vojenských základní.⁴⁵ Tento krok treba vnímať ako signál svetovým a regionálnym mocnostiam o súčasnej neutrálnosti Uzbekistanu. Napriek tomu však potenciálny návrat zahraničných vojenských základní do Uzbekistanu nemožno vylúčiť. Taškent od r. 2001 preukázal ochotu výrazne manévrovať na medzinárodnom poli. Akékoľvek budúce rozhodnutie Karimovho režimu ohľadne vytvorenia zahraničných vojenských základní v krajine či zapojenia sa do vojenských aliancií bude preto závisieť od očakávaného prínosu takéhoto kroku pre celkové postavenie Uzbekistanu v SA.

Záver

Rusko a USA disponujú významnými bezpečnostnými záujmami v stredoázijskom regióne. Zatiaľ čo ruské záujmy sú dané geografickou proximitou a blízkym historickým vzťahom k SA, záujmy USA sú skôr dôsledkom nedávneho vývoja súvisiaceho s vojnou USA proti terorizmu. Stretávanie sa Ruska a USA vo vojensko-bezpečnostnej oblasti v SA prešlo za posledných 12 rokov turbulentným obdobím. Po teroristických útokoch z 11. septembra sa USA ocitli vo vojne s islamistickými zoskupeniami (predovšetkým s Talibanom a Al-Káidou), s ktorými fakticky Rusko viedlo konflikt už desaťročia. Prirodzeným dôsledkom tejto skutočnosti bol vznik americko-ruského spojenectva, ktoré sa od počiatku prejavovalo kooperatívnym a nekonfliktným stretávaním vo vojensko-bezpečnostnej oblasti. Napriek kooperatívnemu charakteru vzájomných vzťahoch však z ruskej strany možno pozorovať zreteľne nedôverčivý a obozretný postoj k americkým záujmom v SA.

Uzbekistan, ktorý sa už od získania svojej nezávislosti snažil viesť na Rusku nezávislú zahraničnú politiku, výrazne zvýšenie záujmu USA o región vítal. USA sú preto čoskoro schopné vybudovať leteckú základňu v uzbeckom Karsi-Chanabade, pričom následne

⁴⁵Uzbekistan Lawmakers Ban Foreign Military Bases. [online] In Reuters, 2012. [Citované 22.2.2012.] Dostupné na internete: (<http://www.defensenews.com/article/20120830/DEFREG03/308300005/Uzbekistan-Lawmakers-Ban-Foreign-Military-Bases>).

s Uzbekistanom podpisujú aj Deklaráciu o strategickom partnerstve. Faktické uzbecko-americké spojenectvo však postupne eroduje pod americkou kritikou namierenou proti porušovaniu ľudských práv v Uzbekistane.

Zásadný zvrat nastáva v r. 2005 po tzv. udalostiach z Andidžanu, kedy Rusko na rozdiel od USA vyslovuje Karimovmu režimu jednoznačnú podporu. Uzbekistan v reakcii na americkú kritiku vyhostí americké ozbrojené sily a pridáva sa do Ruskom dominovanej ODKB. Obrat v uzbeckej zahraničnej politike Moskva oceňuje aj z toho dôvodu, že v tomto období sa Rusko a USA dostávajú do vyhroteného sporu v niektorých zásadných zahraničnopolitických otázkach.

USA však z dôvodu zvyšujúcej sa nestability Afganistanu postupne tlmia svoju kritiku voči Karimovmu režimu, pričom tento krok prináša ovocie, keď sa v r. 2008 Uzbekistan pridáva do Severnej distribučnej siete. Hrozba znovuzrodeného Talibanu zároveň núti USA a Rusko k jednotnému postupu proti spoločnému nepriateľovi. Administratíva nového amerického prezidenta Baracka Obamu prichádza s politikou resetu, ktorej cieľom je napravenie pošramotených americko-ruských vzťahov. Tento reset následne v SA umožňuje vytvorenie nebývanej úrovne americko-ruskej vojensko-bezpečnostnej spolupráce.

Uzbekistan sa postupne prejavuje ako nestály spojenec Ruska, čo v r. 2012 vedie k vystúpeniu Uzbekistanu z ODKB. Tento krok však nemá za následok výrazný obrat uzbeckej zahraničnopolitickej orientácie na USA. Uzbekistan sa naďalej podieľa na SDS, udržiava priateľské vzťahy ako s USA, tak aj s Ruskom, pritom však deklaruje odmietavý postoj k možnosti vybudovania nových amerických alebo ruských vojenských základní v krajine.

Charakter rusko-amerického stretávania vo vojensko-bezpečnostnej oblasti v SA sa v blízkej dobe bude pravdepodobne naďalej dynamicky vyvíjať. Dôvodom je plánované stiahnutie spojeneckých síl z Afganistanu. Či bude Rusko nútené zvýšiť svoje pôsobenie vo vojensko-bezpečnostnej oblasti v SA preto závisí najmä od toho, aký Afganistan za sebou NATO zanechá, a do akej miery bude schopné sa v jeho vnútornej bezpečnosti angažovať.

Použitá literatúra:

1. ALLISON, R (2004): Strategic reassertion in Russia's Central Asia policy. In *International Affairs*, 2004. roč. 80, č. 2, s. 277-293.
2. AKHMADOV, E. (2009): Medvedev visits Tashkent: A Thaw in Russian-Uzbek relations? [Online] In *Central Asia – Caucasus Institute*, 2009. [Citované 22.2.2012.] Dostupné na internete: (<http://www.cacianalyst.org/?q=node/5029>).
3. BAKER, K. J. (2012): *War in Afghanistan: A Short History of Eighty Wars and Conflicts in Afghanistan and the North-West Frontier 1839-2011*. Portland: Rosenberg Publishing, 2012. 264 s. ISBN:978-1921719127.
4. BLANK, S. (2007): U.S. Interests in Central Asia and Their Challenges. In *Demokratizatsiya*, 2007, roč. 15, č. 3, s. 312-334.
5. BRZEZINSKI I, Z. (1998): *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives*. Washington: Basic Books, 1998. 240 s. ISBN: 0-465-02726-1.
6. DALY, K., C., J. – MEPPEN, H., K. - SOCOR, V., - STARR, F., S. (2006): *Anatomy of a Crisis: U.S.-Uzbekistan Relations, 2001-2005*. Washington: Central Asia-Caucasus Institute, 2006. 110 s. ISBN: 91-85473-08-1
7. DEIDRE, T. (2009): Uzbekistan: Karimov Gives Washington the Air Base it Needs for Afghan Operations. [Online] In *Eurasianet.org*, 2009. [Citované 22.2.2012.] Dostupné na internete: (<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav051109a.shtml>)
8. EICHLER, J. (2009): *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha: Portál, 2009. 327 s. ISBN 978-80-7367-540-0.
9. FUMAGALLI, M. *Alignments and Realignments in Central Asia 2007: The Rationale and Implications of Uzbekistan's Rapprochement with Russia*. In *International Political Science Review*, 2007, roč. 28, č. 3, s. 253-257.
10. HILL, F (2000). *Putin and Bush in Common Cause? Russia's View of the Terrorist Threat Afta September 11*. [online] In *The Brookings Institution*, 2000. [Citované 22.2.2012.] Dostupné na internete: (<http://www.brookings.edu/research/articles/2002/06/summer-pakistan-hill>).
11. HORÁK, S. (2005): *Střední Asie mezi Východem a Západem*. Praha: Karolinum, 2005. 247 s. ISBN 80-246-0906-1.
12. KAZANTSEV, A. (2009): Russian Policy in Central Asia and the Caspian Sea Region. In *Europe-Asia Studies*, 2009, roč. 60, č. 6, s. 1073 – 1088.
13. KANGAS, D. R. (2008): Challenges to U.S. Security Cooperation in Central Asia, In *Joint Force Quaterly*, 2008, roč. 50, č. 3, s. 98-104.
14. KILNER, J. (2012): Uzbekistan withdraws from Russia-lead military alliance. [online] In *Telegraph*, 2012. [Citované 22.2.2012.] Dostupné na internete: (<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/uzbekistan/9369392/Uzbekistan-withdraws-from-Russia-lead-military-alliance.html>).
15. LABBAN, M. (2009): The Struggle for the Heartland: Hybrid Geopolitics in the Transcaspian. In: *Geopolitics*, 2009, roč. 14, č. 1, s. 1-25.

16. LAURELLE, M. (2010): Russia and Central Asia. In: The new Central Asia: the regional impact of international actors. Singapore: World Scientific, 2010. s. 149-175. ISBN 978-9814287562.
17. LUONG, J., P. – WEINTHAL, E. (2002): New Fears, New Friends in Central Asia. In: Forreign Affairs, 2002, roč. 8, č. 2, s. 61-70.
18. MARKEDONOV, S. (2012): Uzbekistan: The End of a Multi-vector Foreign Policy? [online] In Center for Strategic and International Studies, 2012. Dostupné na internete: (<http://csis.org/publication/uzbekistan-end-multi-vector-foreign-policy>).
19. МАЛЪГИН, В. А. Южный фланг СНГ (2002). Москва: МГИМО, 2002. 76 s. ISBN: 94010-232-8.
20. NICHOL, J. (2009): Uzbekistan's Closure of the Airbase at Karshi-Khanabad: Context and Implications. Washington: Congressional Research Service, 2010. s. 6. Dostupné z: (<http://www.policyarchive.org/handle/10207/4245>).
21. NICHOL, J. (2010): Central Asia's Security: Issues and Implications for U.S. Interests. Washington: Congressional Research Service, 2010. s. 71. Dostupné z: (<http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30294.pdf>).
22. Opium production in Afghanistan shows increase, prices set to rise. [online] In: United Nations Office on Drugs and Crime, 2011. [Citované 22.2.2012.] Dostupné na internete: (<http://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2011/October/opium-production-in-afghanistan-shows-increase-prices-set-to-rise.html>).
23. OLCOTT, Brill, M. (2005): Central Asia's Second Chance. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2005. s. 289. ISBN 978-0-87003-217-2.
24. PARAMONOV, V. – STOLPOVSKI, O. (2008): Russia and Central Asia: Bilateral Cooperation in the Defence Sector. Shrivenham: Defence Academy of the UK, 2008. s. 29. ISBN 978-1-905962-47-1.
25. Russia aware of Afghan threat to CIS. [online] In: Afganistan News Center, 2000. [Citované 22.2.2012.] Dostupné na internete: (<http://www.afghanistannewscenter.com/news/2000/june/jun14i2000.htm>).
26. PEIMANI, H (2009). Conflict and security in Central Asia and the Caucasus. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2009. s. 374. ISBN 978-1-598840-54-4.
27. SHAIKHUTDINOV, M. (2010): Central Asia in the Foreign Policy Strategy of Barack Obama's Administration: Results and Prospects. In: American Foreign Policy Interests, 2010, roč. 32, s. 83–92.
28. SPECHLER, R., D. – SPECHLER, M., C. (2010): The foreign policy of Uzbekistan: sources, objectives and outcomes: 1991–2009. In Central Asian Survey, 2010, roč. 29, č. 2, s. 159–170.
29. ŠTEVKOV, P. (2010): Ruské angažovanie sa v Afganistane, In: Sekuritaci, 2010. [cit. 25. 2. 2012] Dostupné na internete: (<http://www.sekuritaci.cz/ruske-angazovanie-sa-v-afganistane/>).
30. Trenin, D. (2010): Russia. In: Is a Regional Strategy Viable in Afghanistan? Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2010. S. 71-80. [cit. 22.4.2012] Dostupné na internete: (http://carnegieendowment.org/files/regional_approach.pdf).

31. Uzbekistan Lawmakers Ban Foreign Military Bases. [online] In Reuters, 2012. [Citované 22.2.2012.] Dostupné na internete: (<http://www.defensenews.com/article/20120830/DEFREG03/308300005/Uzbekistan-Lawmakers-Ban-Foreign-Military-Bases>).
32. SilkRoadStrategyActof 1999[online]. In: Govtrack.us, 1999 [cit. 20. 4. 2013]. Dostupné na internete: (<http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=h106-1152>).

Autor:

Bc. et Bc. Peter Števkov

Redakcia Global Politics, Masarykova univerzita

Masarykova univerzita, Fakulta sociálných štúdií Joštova 10, 602 00 Brno, ČR

E-mail: stevkovp@gmail.com

Tel.: +420 773 526 879

Nová geopolitická ekonomická pluralita globálneho sveta 21. storočia

Vítězslav Balhar, Vítězslav Balhar, jr.

Abstrakt

Základnou kvalitatívnou geopolitickou zmenou 21. storočia je ukončenie globálnej dominancie USA a Západného sveta v prospech plurality globálnej nadvlády sveta rozvojových krajín skupiny BRICS – najmä Číny, Indie, Brazílie, Južnej Afriky a určite aj veľmi ambiciózne Ruskej federácie. Konkrétne Čína sa v roku 2009 stala – po USA – druhou najsilnejšou ekonomikou sveta a v nasledujúcom roku aj prvou exportnou krajinou globálneho sveta. Doterajšie prvoradé politické, ekonomické aj vedecké postavenie USA a Západného sveta svojim obrovským zadlžením aj hlbokým krízovým stavom postupne stále viac ustupujú novej dominancii rozvojového sveta. Obsahom daného príspevku je hodnotenie uvedenej postupnej dominancie globálneho sveta v prospech plurality vedúcich krajín BRICS v projekcii rokov 2020 a 2050.

Kľúčové slová: geopolitické zmeny 21. storočia, globálna dominancia, rozvojové krajiny

Abstract

Basic qualitative geopolitical change in the 21st century is ending global dominance of the U.S. and the Western World in favour of plurality of global supremacy of the developing countries from the group BRICS – mainly China, India, Brazil, South Africa and explicitly very ambitious Russian Federation. Specifically, China in 2009 became – after the U.S. – the world's second-most powerful economy and in the following year China also became the first export country of the global world. Pre-eminent political, economic and scientific positions of the U.S. and the Western World have been gradually giving way to the new dominance of the developing world because of their heavy debt and deep crisis. The content of this article is appraisal of the presented gradual changes of the existing global world in favour of plurality of global supremacy of the developing countries from the group BRICS in projections of the years 2020 and 2050.

Key words: Geopolitical change 21st century, global dominance, developing countries

JEL klasifikácia: O 16

1 21. storočie: Nová paradigma dominancie globálneho sveta: koniec dominancie USA a Západu – nástup geopolitického ekonomického pluralizmu – rýchlo sa rozvíjajúcich rozvojových krajín

V tomto storočí v podstate končí dominancia sveta Západu – zo svojim unikátnym politickým modelom demokracie, slobodných volieb, parlamentov a politických strán. Ostáva však naďalej vzorom vysoko efektívnym ekonomickým modelom trhovej ekonomiky, ktorý jednoznačne zvíťazil nad málo efektívnym administratívnym socialistickým modelom konca 20. storočia v rámci celej „socialistickej svetovej hospodárskej sústavy“ na cele so Sovietskym zväzom.

Nastáva nová globálna geopolitická ekonomická rovnováha globálneho sveta 21. storočia s dominanciou rýchlo rastúcich rozvojových krajín, ktoré od roku 2009 v tvorbe globálneho produktu sveta nadobudli prvenstvo nad takmer a len cca 200-ročnou nadvládou Západného sveta na čele s USA a Západnou Európou.

21. storočie tak vytvára a prezentuje zásadne nový model vývoja globálneho sveta: nastáva trvalosť geopolitického ekonomického pluralizmu.

Podstata tohto nového globálneho modelu ekonomického vývoja globálneho sveta je založená na trvalej zmene rozhodujúcich aktérov tohto nového sveta geopolitického ekonomického pluralizmu.

Nový najvýznamnejšími aktérmi tohto nového sveta sú: na prvom mieste Čínska ľudová republika, India, tiež aj Juhoafrická republika a Turecko.

Novým významným geopolitickým aktérom sveta 21. storočia ostáva Ruská federácia.

Čínska ľudová republika má najvýznamnejšie ambície prevzatia vedúcej úlohy globálneho sveta – lídra po USA. Prezentuje – po USA – druhú najväčšiu ekonomiku globálneho sveta a je prvou exportnou krajinou sveta. Má tiež významné kapitálové svetové prvenstvo – sama vlastní vyše 2 biliónov USD z exportných prebytkov svojich tovarov a služieb.

Čína je naďalej politicky komunistickou krajinou. Ekonomiku má však typicky kapitalistickú – formou „štátneho kapitalizmu“ so stratégiou štátneho plánovitého rozvoja s prioritou vysokej vedeckej prezentácie – podľa USA a Európskej únie.

V roku 2011 Čína vytvorila hrubý domáci produkt v hodnote 6 988 mld. USD. Pre porovnanie HDP Európskej únie dosiahol 17 960 mld. USD a Nemecka 3 629 mld. USD.

V prepočte na 1 obyvateľa v roku 2011 HDP bol v Nemecku 17 916 USD, v 27 členských krajinách EÚ 11 548 USD a v Číne len 8 394 USD.¹

Čína má globálne strategické rozvojové ambície v rámci globálneho sveta ako celku, najmä v súčasnosti v rámci celého afrického kontinentu. Podľa údajov švédskeho inštitútu SIPRI od roku 2003 viac ako zdvojnásobila svoje vojnové výdavky. Má stálu armádu 2,3 milióna mužov. Prioritou zbrojenia je vojnové loďstvo vrátane lietadlových lodí a ľadoborcov k využitiu na novej severnej ceste do Európy nad Ruskou federáciou. V súčasnej ideológii Komunistickej strany Číny sa prezentuje „mierový vývoj“ a snaha „posunu v tichosti hore“.

Zvláštnu pozornosť venuje Čína svojmu prírodnému bohatstvu „vzácnym zeminám“. Podľa čínskych predstaviteľov sú pre Čínu rovnakým bohatstvom ako ropa v arabských krajinách.

Osobitnými problémami Číny sú rozdiely medzi industrializovanými pobrežnými čínskymi provinciami a stredom krajiny, tiež značné znečistenie životného prostredia, dôsledky politiky jedného dieťaťa s nadbytkom mužov v populácii a tiež aj problémy s dôchodkovým zabezpečením starnúcej populácie, rovnako tak aj riešenie politických problémov – napr. tibetská otázka a pod. Čína tak svojim doterajším sociálno-ekonomickým, ako aj politickým vývojom jednoznačne potvrdila svoju prioritu – byť lídrom nového usporiadania sveta. Konkrétne svoje priority o svetovláde však jednoznačne nezverejňuje – skôr utajuje.

Ďalšie miesto nového geopolitického i ekonomického pluralizmu zaujíma nová globálna mocnosť **India**. Podľa západných prognóz v najbližšej budúcnosti zaujme svoje prvé miesto vo svetovej populácii: 1,4 miliardy ľudí.

India má v tejto novej geopolitickej stratégii globálneho sveta, v porovnaní s ďalšími rozvojovými krajinami obrovskú strategickú výhodu: anglická koloniálna nadvláda „venovala“ po svojom odchode v roku 1947 tejto krajine v masovom rozsahu svoj jazyk – angličtinu.

Túto základnú konkurenčnú výhodu využíva India až v súčasnosti – v epoche internetu a nových informačných technológií, najmä v obrovskom outsourcingu služieb internetového charakteru, v globálnych marketingových stratégiách a terajšom období aj v miliardových príjmoch v mimoriadnej špecializácii globálneho outsourcingu zdravotníckych služieb v rámci celého globálneho sveta. Významné je tiež úsilie Indie o budovanie armády, najmä

¹ Údaje: Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2.2.2012, No. 28, s. 13.

vojnového námorníctva, ktoré sa má stať po USA a Číne – tretou najsilnejšou námornou flotilou sveta. India prezentuje aj možnosť využitia nukleárných zbraní – obdobne ako Čína a Pakistan, s ktorým zaznamenala v minulosti časté vojnové konflikty. Kapitálové exportné možnosti sú pre Indiu pomerne značné, najmä smerom do Európy, Ameriky a Afriky.

Problémy Indie treba vidieť najmä v chudobe vidieckeho obyvateľstva, všeobecnom nedostatku vodných zdrojov, rozvoja poľnohospodárstva – kde napr. v posledných rokoch nastal problém nemožnosti splatiť vysoké zadlženie chudobných farmárov – následne si zobralo život až 200 000 zadlžených roľníkov.

Brazília predstavuje ďalšieho nového lídra rozvojového sveta v rámci novej geopolitickej aj ekonomickej rovnováhy planéty, a to na novom kontinente Ameriky.

Táto krajina zaujíma svojou rozlohou ako aj počtom obyvateľov cca 200 miliónov, 5. miesto sveta. Disponuje značným prírodným bohatstvom a jednoznačne efektívnou rozvojovou stratégiou – má tak všetky reálne predpoklady pre vedúce partnerstvo v geopolitickom pluralizme sveta 21. storočia.

Jednoznačne pozitívne treba hodnotiť sociálno-ekonomickú rozvojovú stratégiu tejto krajiny, ktorá sa napr. v roku 2012 obrátila na svetové globálne spoločenstvo s žiadosťou o celosvetový nábor expertov, hlavne pre nové strategické rozvojové odbory vedecko-technického aj sociálno-ekonomického kvalitatívneho rozvoja tejto rozsiahlej a bohatej krajiny Latinskej Ameriky.

Pozitívne tiež treba hodnotiť originálnu iniciatívu vtedajšieho prezidenta Brazílie Luiza Ignacia Lula da Silvo, ktorý prezentoval návrh vytvorenia svetovej organizácie pre 21. storočie v roku 2003: IBSA – troch rozvojových krajín: Indie, Brazílie a Južnej Afriky – ako protikladu rastúcemu globálnemu prvenstvu Číny. Napriek tomuto úsiliu realizácia navrhovaného zoskupenia IBSA svojim vývojom realizácie vcelku nepokročila.

K významným ekonomickým aktérom globálneho sveta patrí tiež **Mexiko**. Jeho strategický význam vytvára jednak viac ako 100 miliónová populácia a z ekonomického hľadiska tiež partnerstvo v najväčšom americkom integračnom zoskupení NAFTA – kde je významným partnerom USA a Kanady. Významné sú najmä ekonomické väzby s USA – kde žije 12,6 mil. mexických občanov (z toho 7 miliónov ilegálnych prisťahovalcov). V súčasnosti však už nastáva postupný návrat Mexičanov do svojej pôvodnej domoviny.

O ekonomickom význame Mexika svedčí aj konkrétny príklad: strategické rozhodnutie automobilky Audi o výstavbe nového závodu v Latinskej Amerike je jednoznačne Mexiko.

K významným aktérom nového usporiadania sveta 21. storočia treba tiež zaradiť **Turecko**, ktoré svojim počtom obyvateľstva nad 80 miliónov predstavuje významnú strategickú krajinu so svojou expandujúcou ekonomikou.

Turecko predstavuje skutočnosť mimoriadnej ekonomickej dynamiky. Na prelome storočí táto krajina dosiahla ekonomický rozvojový rekord, keď za 4 roky až zdvojnásobila svoju ekonomickú kapacitu. V súčasnosti Turecko prezentuje svoj strategicko-ekonomický zámer o vstup do Európskej únie – kde je v podstate najdlhším čakaťom vstupu.

Ruská federácia prezentuje celkom odlišný fenomén geopolitického ekonomického globálneho pluralizmu novej rovnováhy sveta 21. storočia.

Rusko si jednoznačne uvedomuje význam svojho postavenia ako víťaza 2. svetovej vojny a najmä postavu lídra celej druhej polovice 20. storočia socialisticko-komunistickej duality sveta – dokonca lídra Svetovej socialistickej hospodárskej sústavy, ako aj svoje svetové prvenstvo v dobýjaní kozmického priestoru – a najmä svoje prvenstvo vo vzniku prvého socialistického integračného zoskupenia Rady vzájomnej hospodárskej pomoci socialistických európskych a ázijských štátov vrátane socialistickej Kuby.

Svoje historické neúspechy v globálnom budovaní svetového socializmu, ako aj svoje globálne neúspechy v ekonomickom súťažení s kapitalistickou globálnou ekonomikou a mnohé svoje ďalšie problémy – dokázalo vždy prekonať a úspešne vyriešiť mierovými cestami – bez násilných konfliktov (mimo Afganistanu, Gruzínska a Čečenska) a tak prevláda v tejto krajine väčšinový pocit pomerne úspešného zvládnutia väčšiny pre túto krajinu problémových udalostí jej celého historického a veľmi zložitého vývoja 20. storočia.

Nástup Ruskej federácie do 21. storočia je tak v tejto krajine hodnotený prevažne pozitívne. Osobitne pozitívnym faktorom vnútro politickej situácie je unikátna dobrá správa súčasnosti o ďalšom podstatnom zvýšení prírodného bohatstva zemného plynu aj ropy na severozápade krajiny na hraniciach s Nórskom.

Obrovské prírodné bohatstvo Ruska umožňuje trvalé príjmy vlády tak ruským elitám ako aj obyvateľstvu a v končnom dôsledku aj pozitívne riešenia vnútro politickej situácie.

Táto skutočnosť vytvára tiež jednoznačne vhodné predpoklady ruskej globálnej stratégie najmä vo sfére naplnenia ruských ambícií byť opätovne strategickým globálnym lídrom v novom mocenskom globálnom usporiadaní sveta 21. storočia.

Rusko má k tomuto strategickému globálnemu cieľu v podstate politické, ekonomické, vojenské i vedecké predpoklady na vyššej reálnej úrovni, a to i v porovnaní s Čínou.

Ďalší reálny vývoj 21. storočia nám prinesie rozhodnutie o víťazstve v tejto strategicky dôležitej globálnej projekcii.

2 Projekcia štrukturálnych zmien globálnej ekonomiky prvej polovice 21. storočia – roky 2020 – 2050

Projekciu základných štrukturálnych zmien vývoja globálneho sveta v prvej polovici 21. storočia prezentuje najmä Banková holdingová spoločnosť Goldman Sachs, ktorú v značnom rozsahu prevzala západná odborná komunita.

Štrukturálne ekonomické zmeny globálnej ekonomiky sa budú vyvíjať smerom k novej geopolitickej ekonomickej pluralite a ekonomickému prosperu rozvojového sveta. Globálna dominantna USA a Západného sveta v prvej polovici 21. storočia končí. Nastupuje nová dominancia rýchlo sa rozvíjajúcich rozvojových krajín.

Projekcia štrukturálnych zmien globálnej ekonomickej rovnováhy v prospech rozvojových krajín v prvej polovici 21. storočia (v % HDP v rokoch 2020 a 2050)

P.č.	Rok 2020	v % HDP	P.č.	Rok 2050	v % HDP
1.	G7	41	1.	BRICS	45
2.	BRICS	27	2.	Čína	27
3.	USA	19	3.	G7	21
4.	Čína	17	4.	Ďalších 11	14
5.	EÚ	14	5.	USA	13
6.	Ďalších 11	8	6.	India	11
7.	Japonsko	7	7.	EÚ	7
8.	Nemecko	4	8.	Brazília	5
9.	Brazília	3,5	9.	Indonézia	3
10.	India	3,0	10.	Japonsko	2
11.	Rusko	2,5	11.	Rusko	2
12.	V. Británia	2,5	12.	Mexiko	2
13.	Mexiko	2,2	13.	Nemecko	2
14.	J. Kórea	2,1	14.	Turecko	1,9
15.	Turecko	2,0	15.	V. Británia	1,8
16.	Indonézia	1,5	16.	Nigéria	1,7
17.	Saudská Arábia	1,3	17.	Filipíny	1,6
18.	Irán	1,2	18.	Egypt	1,5
19.	Juhoafrická republika	1,0	19.	Juhoafrická republika	1,4
20.	Egypt	1,0	20.	Irán	1,2

Zdroj: Frankfurter Allgemeine Zeitung. 19.4.2011, Nr. 92, s. 19.

Záver

Predpokladaný kvalitatívny pokrok a celkový progres najmä v kvalite života väčšiny ľudstva v doteraz stále ešte v chudobnom rozvojovom svete je objektívne žiaduci a v budúcnosti dôjde postupne k jeho naplneniu.

Prezentovaný kvalitatívny posun v spoločenskom a sociálno-ekonomickom rozvoji rozvojového sveta v tomto novom storočí vytvára určité konkrétne predpoklady realizácie náročných cieľov zvyšovania kvality života v projekcii už päť až sedem miliárd obyvateľov tejto planéty Zem.

Použitá literatúra:

1. BALHAR, V. 2011. *Dejiny svetového hospodárstva*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2011, 230 s. ISBN 978-80-225-3267-0.
2. CAMERON, R. 1996. *Stručné ekonomické dejiny sveta*. Praha: Victoria Publishing, 1996.
3. DUDÁŠ, T. 2001. *Svetová ekonomika – sektorový aspekt*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2001.
4. FERGUSON, N. 2005. *Colossus, vzostup a pád amerického impéria*. Praha: Nakladatelství Dokořán, 2005.
5. HARENBERG, B. 1995. *Kronika ľudstva*. Bratislava: Fortuna Print, 1995.
6. IVANIČKA, K. 2006. *Globalistika*. Bratislava: Iura Edition, 2006, 283 s.
7. IVANIČKA, K. 2010. *Overcoming Crisis – Creation of the New Model for Socioeconomic Development of Slovakia*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2010.
8. KUNEŠOVÁ, H., CIHELKOVÁ, E. 2006. *Svetová ekonomika, nové jevy a perspektivy*. Praha: C. H. Beck, 2006.
9. KRUGMAN, P. R. 1992. *Strategic Trade Policy and New Economics*. London – Cambridge: Mitt Press, 1992.
10. LIPKOVÁ, Ľ. 2009. *Svetová ekonomika*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2009.
11. LIPKOVÁ, Ľ. 2001. *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: Vydavateľstvo Sprint, 2001.
12. LIPKOVÁ, Ľ. 2010. *Medzinárodná ekonómia. Ekonomické teórie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2010.
13. LYSÁK, Ľ. 2010. *Postavenie a perspektivy Indie vo svetovom hospodárstve*. Bratislava:

Vydavateľstvo EKONÓM, 2010.

14. PARKIN, M. 1990. *Economics*. Ontario: Addison-Wesley Publication Co. 1990.
15. STANĚK, P. 2005. *Fakty a mýty globalizácie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2005.
16. ZAKARIA, F. 2010. *Postamerický svet*. Praha: Academia, 2010.
17. ZAKARIA, F. 2012. *Budoucnost svobody. Neoliberální demokracie v USA i ve světě*. Praha: Academia, 2012.
18. ZAPLETAL, V. 2000. *Medzinárodná environmentálna politika*. Bratislava: Fakulta managementu, 2000.

Časopisy:

Ekonomická revue FMV, EU v Bratislave, 2010, 2011, 2012, 2013

Euro, Bratislava, 2010, 2011, 2012, 2013

Hospodářské noviny, Praha, 2011, 2012, 2013

Hospodárske noviny, Bratislava, 2011, 2012, 2013

National Geographic, Praha, 2010, 2011, 2012, 2013

Trend, Bratislava, 2010, 2011, 2012, 2013

The Economist, London, 2011, 2012, 2013

The Wall Street Journal, Europe, 2011, 2012, 2013

Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2011, 2012, 2013

Autori:

prof. Ing. Vítězslav Balhar, CSc.,

Katedra medzinárodných vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave,

balhar@euba.sk

Ing. Vítězslav Balhar, PhD. jr.,

Katedra marketingu, Obchodná fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

balhar@euba.sk

Súčasný výzvy klimatických zmien pre lokality Svetového dedičstva UNESCO

Mikuláš Černota

Abstrakt

Lokality Svetového dedičstva UNESCO ako miesta s výnimočným významom, integritou a autenticitou môžu slúžiť ako akýsi skorý indikátor zmien, ktoré prebiehajú v ekosystémoch alebo v spoločnosti. Keďže práve tieto miesta majú okrem estetickú funkcie aj ďalšie úlohy ako udržiavanie zásob pitnej vody, zabezpečovanie ekologickej rovnováhy v krajine, refúgium pre biodiverzitu a pod., je potrebné venovať zvýšenú pozornosť zmene charakteru týchto miest, pretože sú na ne naviazané ostatné oblasti s populáciou človeka. V článku sa snažíme podať stručný prehľad hlavných vplyvov zmeny podnebia a degradácie prostredia na vybrané lokality svetového dedičstva, tak ako ich opisujú nedávne odborné správy UNESCO.

Kľúčové slová: Svetové dedičstvo UNESCO, klimatické zmeny

Abstract

UNESCO World Heritage sites thank to their importance, integrity and authenticity may serve as some kind of indicator of changes, which run within ecosystems or in the society. Beside their aesthetical function, they represent other tasks such as sustaining water supply, securing ecological balance in the region, being the refuge for biodiversity etc. There is need to monitor the changes of character of these sites, because they are closely linked to other regions inhabited by humans. In the article we try to provide brief review of main impacts of climate change and environmental degradation to some selected localities of World Heritage based on the UNESCO reports.

Keywords: UNESCO World Heritage, Climate Change

JEL : Q 280, Q 260

Úvod

Vplyvy klimatických zmien sú známe po celom svete, v každom regióne iným spôsobom a mechanizmom ovplyvňujú život človeka. V niektorých oblastiach prebiehajúce zmeny súvisia so zmenou základných ekosystémových služieb ako sú dodávky pitnej vody alebo stabilita svahov okolo ľudských obydľí. Lokality Svetového dedičstva UNESCO ako

miesta s výnimočným významom, integritou a autenticitou môžu slúžiť ako akýsi skorý indikátor zmien, ktoré prebiehajú či v ekosystémoch alebo v spoločnosti. Keďže práve tieto miesta majú okrem estetickéj funkcie aj ďalšie úlohy ako udržiavanie zásob pitnej vody, zabezpečovanie ekologickej rovnováhy v krajine, refúgium pre biodiverzitu a pod., je potrebné vynovať zvýšenú pozornosť zmene charakteru týchto miest, pretože sú na ne naviazané ostatné oblasti s populáciou človeka. V článku sa snažíme podať stručný prehľad hlavných vplyvov zmeny podnebia a degradácie prostredia na vybrané lokality svetového dedičstva, tak ako ich opisujú nedávne odborné správy UNESCO.

UNESCO v roku 2006 zaviedlo zoznam lokalít Svetového dedičstva v ohrození, ktorý okrem vymenovania jednotlivých miest stanovuje boj s týmito zmenami ako prioritu pre medzinárodné spoločenstvo. So zavedením zoznamu sa spojili aj finančné prostriedky participujúcich krajín, čo má význam hlavne pre ohrozené lokality v rozvojových krajinách.

1 Lokality vo vysokých pohoriach

Zvyšujúca sa teplota atmosféry má za následok topenie masy ľadovcov. Vo svetových pohoriach je pozorovaný masívny ústup ľadovcov, z ktorých je viacero zapísaných na Zozname svetového dedičstva. Topenie ľadovcov má jasný vplyv na estetické hodnoty týchto lokalít. S tým sú spojené, ale ešte vážnejšie hrozby na ekosystém ako napr.:¹

- topenie ľadovcov vedie k formácii ľadovcových jazier. Ich brehy sú tvorené morénami (akumulovanými masami zeminy a skál vytlačenými pohybom ľadovca), ktoré sa môžu pretrhnúť, keď sa jazero naplní a týmto spôsobiť náhle povodne v nižšie položených dolinách s ľudskými obydliami. Každá povodeň tohto druhu má katastrofické následky pre populáciu aj biodiverzitu celého regiónu. Okamžitým katastrofám sa dá zabrániť umelou drenážou ľadovcových jazier, čo môže predísť povodni.

¹ COLETTE, A., UNESCO World Heritage Centre (ed.) (2007): Climate Change and World Heritage, Report on predicting and managing the impacts of climate change on World Heritage and Strategy to assist States Parties to implement appropriate management responses, UNESCO World Heritage Centre, Paris

- Každoročné topenie horských ľadovcov tiež mení hydrologický cyklus celých regiónov. V budúcnosti z tohto pokračujúceho trendu môže hroziť nedostatok vody a pandémie.

V národnom parku Sagarmatha v Nepále stúpila priemerná teplota o 1 °C od 70. rokov minulého storočia, čo viedlo k zníženiu snehovej a ľadovej pokrývky o 30% a napríklad zmenilo ľadovec na Mount Evereste vo výške 4000m na jazero. Povodne z ľadovcových jazier sú omnoho viac frekventované, čo vytvára vážne riziko pre populáciu človeka a má vplyv na dodávky vody v Južnej Ázii a tok riek ako Ganga, Indus a Brahmaputra.² Vláda Nepálu v tomto smere spravila symbolický krok, kedy zasadnutie kabinetu krajiny prebiehalo vo výške nad 5000m n. morom v základnom tábore pod Mount Everestom, čím upozornili na prebiehajúce zmeny, ktoré sú práve v týchto miestach najmarkantnejšie a najskôr badateľné, čo robí krajinu náchylnou na relatívne malé zmeny teploty.

V národnom parku Huascarán sa vplyvy klimatických zmien prejavujú hlavne v zrýchlenom topení ľadovcov, čo sa prejavuje v zmenách v kvantite a kvalite vody pritekajúcej z hôr, zvýšenom riziku zosuvov pôdy, vyliatí ľadovcových jazier a migráciou niektorých druhov vo vyšších polôh. Povodne z ľadovcových jazier ohrozujú tiež blízku lokalitu svetového kultúrneho dedičstva Chavín. Ostatné efekty ako vyhynutie niektorých druhov, zvýšený tlak na zdroje parku a zmena období zrážok, ešte neboli kvantifikované. Na vode pritekajúcej z národného parku je závislých 2 milióny ľudí a och dopyt po vode stále rastie. Možné riešenia spočívajú v posilnení právomocí orgánov parku, spolupráca verejných orgánov so subjektami privátneho sektora prostredníctvom pracovných skupín, implementácia špecifických projektov zameraných na výskum a propagáciu tém klimatických zmien.³ Veľmi dôležitou je osвета medzi verejnosťou a mladou generáciou, pretože nové podmienky stavu prírodného zdroja si budú vyžadovať zmenu vnímania vzťahu medzi miestnou populáciou a prítomnými zdrojmi v krajine. V tomto smere hrajú nezastupiteľnú úlohu aj agentúry rozvojovej pomoci, ktoré vo svetových pohoriach pomáhajú implementovať technológie, ktoré šetria prírodné zdroje, ako sú napr. solárne variče, budovanie systému vodných rezervoárov alebo systémy včasného varovania pred povodňami.

² Communication of Martin Parry (Co-chair of working group II of the Intergovernmental Panel on Climate Change) at the expert meeting on Climate Change and World Heritage (UNESCO HQ, Paris, 16-17 March, 2006)

³ Communication of Pablo Dourojeani (the Mountain Institute) at the expert meeting on Climate Change and World Heritage (UNESCO HQ, Paris, 16-17 March, 2006)

Medzi ďalšie ohrozené lokality topením ľadovcov patria :

- Waterton-Glacier International Peace Park, Kanada-USA
- Ilulissat Icefjord, Grónsko (Dánsko)
- Kilimanjaro National Park, Tanzánia
- Jungfrau-Aletsch-Bietschhorn, Švajčiarsko

2 Lokality morských ekosystémov

Medzi hlavné degradačné faktory v rámci vodných ekosystémov patrí zvyšovanie teploty morskej vody, čo popri iných faktoroch zapríčiňuje blednutie a hynutie koralov, čo má následne vplyv na populácie rýb v oblasti a taktiež na tvorbu materiálu pre štruktúru koralových ostrovov obývaných človekom. Viacero z lokalít Svetového dedičstva UNESCO zahŕňa aj morské územia, kde patria vodné plochy veľkej rozlohy, často presahujúce hranice viacerých štátov.

2. 1 Potenciálne vplyvy na Veľký bariérový útes (Austrália)

Veľký bariérový útes je najväčší koralový ekosystém na svete (344 000 km²). Patrí tiež medzi ekosystémy s najväčšou biodiverzitou (1500 druhov rýb, 400 druhov koralov a niekoľko tisíc druhov mäkkýšov). Udržateľnosť tohto prostredia je citlivá na akúkoľvek zmenu nasledovných klimatických parametrov: zvyšovanie hladiny mora, zvýšenie teploty morskej vody, frekvenciu a intenzitu búrok, zrážky, suchá, stratu schuzemského povrchu eróziou, zmenu oceánskej cirkulácie a zakyslenia oceánov.

Stredobodom pozornosti je v súčasnosti akútny a kumulatívny vplyv blednutia koralov, čo býva spôsobené zvýšenou teplotou vody v okolí Veľkého bariérového útesu. Je tiež dôležité poznamenať, že blednutie a hynutie koralov predstavuje hrozbu aj v iných častiach sveta. V roku 2002 bolo postihnutých 60-95% koralov. Bol pripravený Plán pre záchranu koralov, ktorý má za cieľ monitorovať a lepšie porozumieť mechanizmu hynutia koralov a ostatných krátko aj dlhodobým vplyvom prostredníctvom satelitného snímkovania, monitoringu zo vzduchu aj pod vodou ako aj pozorovaním miestnymi obyvateľmi, čo viedlo k regenerácii väčšiny útesov. Tento postup si získal medzinárodné uznanie a bol následne aplikovaný v iných častiach sveta (napr. na Floride a Indonézii).

Plán pre klimatické zmeny má za cieľ udržať ekosystémy, priemyselné odvetvia a komunity identifikáciou a implementáciou stratégií manažmentu, adaptáciou politik a posilňovaním spolupráce. Boli vytvorené aj partnerstvá medzi mimovládnyimi organizáciami. Výsledky spočívajú v koordinácii výskumu a investícií, partnerstvami medzi zainteresovanými stranami a tvorbe znalostnej bázy na medzinárodnej úrovni.^{4 5} Ako je zrejmé z postupu v Austrálii, environmentálne riešenia nikdy nemajú jednoznačné riešenie, je to skôr proces, pri ktorom sa buduje znalostná báza všetkých zúčastnených prostredníctvom najnovších informačných technológií, postupov rokovaní a negociácií, spoločných projektov, zapojenia domácich komunit, inklúzie medzinárodného prvku s cieľom udržania status quo resp. jeho zlepšenia. Manažment chránených území by mal zahŕňať prvok propagácie medzi laickou verejnosťou, keďže elementy ochrany prírody zasahujú aj do kultúrnych aspektov.

Medzi ďalšie ohrozené lokality morských ekosystémov patria :

- Sundarbans, India a Bangladéš
- Belize Barrier Reef Reserve System, Belize
- Komodo National Park, Indonézia

3 Suchozemské ekosystémy

Ekosystémy lesov, jazier sú tiež ohrozované zmenami, ktoré sa prejavujú migráciou druhov, príchodom invazívnych druhov rastlín aj živočíchov, zmenou času kvitnutia, dostupnosťou pitnej vody, zmenou výskytu disturbančných činiteľov ako sú škodcovia, požiare, sucho alebo aj antropogenický tlak. Všetky tieto zmeny samozrejme majú vplyv na socioekonomické aktivity ako rybolov, poľnohospodárstvo a turizmus. Niektoré lokality slúžia ako dobré príklady pre aplikáciu aj v iných častiach sveta, pretože sa im darí odpovedať

⁴ Communication of Greg Terrill (Assistant Secretary, Heritage Division Australian Department of Environment and Heritage) at the expert meeting on Climate Change and World Heritage (UNESCO HQ, Paris, 16-17 March, 2006)

⁵ Australian Institute of Marine Science Annual Report 2001-2, p 18/ Zdroj: COLETTE, A., UNESCO World Heritage Centre (ed.) (2007): Climate Change and World Heritage, Report on predicting and managing the impacts of climate change on World Heritage and Strategy to assist States Parties to implement appropriate management responses, UNESCO World Heritage Centre, Paris

na súčasné hrozby integráciou rôznych aktivít na rôznej časovej aj priestorovej úrovni.⁶ Príklad rezervácie z Cape Floral Region ukazuje ako moderné bioklimatické modely môžu pomôcť predikovať vývoj vplyvu klimatických zmien na územie, ako aj stav samotných prírodných zdrojov.

Lokalita UNESCO Cape Floral Region v Južnej Afrike pozostáva z 8 chránených oblastí pokrývajúcich 533 000 ha a charakterizovaných výnimočnou rastlinnou diverzitou, hustotou a endemizmom. Na základe pozorovaní a modelov je možné konštatovať, že klimatické zmeny môžu predstavovať najvýznamnejšiu hrozbu pre túto diverzitu za posledných 50-100 rokov. Zmeny vo vlhkosti pôdy a zrážkach v zimnom období budú mať vplyv na zmenu distribúcie druhov. Toto ovplyvní veľkosť areálu miestnych druhov s obmedzenou adaptabilitou a tiež klimaticky umožní invazívnym druhom väčšiu rozpínavosť.

Potenciálna stratégia pre boj s týmto fenoménom spočíva vo výskume a vývoji systému monitoringu s možným zapojením verejnosti. Plán ochrany by mal byť integrovaný s hodnotením klimatických rizík a rizika straty biodiverzity. Je tiež dôležité zvýšiť topografickú diverzitu a prepojenosť krajiny tvorbou migračných koridorov pre zníženie alebo odstránenie ostatných stresových faktorov na ekosystém a zvýšiť prevenciu rizík, hlavne pred požiarmi.⁷ Manažment takýchto oblastí by mal byť adaptívny, to znamená, že v čase by sa mali vyhodnocovať súčasné priority a podľa toho prispôbiť rozhodnutia. V prípade chránených území je možnosť upraviť hranice jadrových a nárazníkových zón a zintenzívniť monitoring rizík.

Medzi suchozemské lokality prírodného dedičstva ohrozené stratou biodiverzity, zmenami v hydrologickom cykle, zvyšovaním hladiny mora, dezertifikáciou alebo roztápaním permafrostu patria :

- Greater Blue Mountains, Austrália
- Ichkeul National Park, Tunisko

⁶ UNESCO World Heritage Centre (2007): Case Studies on Climate Change and World Heritage, UNESCO World Heritage Centre, Paris, ISBN 978-92-3-104125-9

⁷ BOMHARD & MIDGLEY, 2005. Securing Protected Areas in the Face of Global Change: Lessons Learned from the South African Cape Floristic Region. A Report by the Ecosystems, Protected Areas, and People Project. IUCN, Bangkok and SANBI, Cape Town. Online: www.iucn.org/themes/wcpa/pubs/theme.htm#climate.

- Wet Tropics 3 of Queensland, Austrália
- Area de Conservación Guanacaste, Kostarika

Lokality kultúrneho dedičstva sú tiež ovplyvnené klimatickými zmenami. Stúpajúca hladina mora ohrozuje pobrežné lokality ako je napr. UNESCO lokalita Centrum Londýna. Dezertifikácia ohrozuje napr. Veľké mešity v Timbuktu v Mali. Zrážky a zmeny teplôt môžu spôsobiť štrukturálny kolaps a populačné pohyby z dôvodu klimatických zmien môžu viesť k opusteniu niektorých lokalít.⁸ Ďalšie faktory ohrozujúce stav lokality sú napr. povodne s vyššou intenzitou alebo roztápanie permafrostu, ktoré ničia archeologické lokality a zvyšovanie hladiny mora, ktoré ohrozuje historické pamiatky pobrežných miest.

Medzi ďalšie lokality prírodného alebo kultúrneho dedičstva ohrozené zvyšovaním hladiny mora, dezertifikáciou alebo roztápaním permafrostu topením ľadovcov patria :

- Chan Chan Archaeological Zone, Peru
- Ivvavik/Vuntut/Herschel Island (Qikiqtaruk), Kanada
- Chavín Archaeological Site, Peru
- Golden Mountains of Altai, Ruská federácia
- World Heritage sites of the City of London, Veľká Británia
- Benátky a benátska lagúna, Taliansko
- Ouadi Qadisha and the Forest of the Cedars of God, Libanon

Chránené lokality nie sú ohrozované len klimatickými zmenami, ale sú tu aj civilizačné stresové faktory, ktorých vplyv tieto zmeny len znásobia. Je to napríklad tlak turizmu, ktorý sa prejavuje tvorbou smetísk v národnom parku Sagarmatha, farmovými aktivitami v deltách riek, čo sa prejavuje ničením magrovových porastov napr. v Bangladéši alebo znečisťovaním riek priemyselnými splaškami alebo unikaním herbicídnych roztokov z poľnohospodárskych lokalít do ekosystému. Tieto staré problémy sú klimatickými zmenami len znásobené, to znamená, že riešenie problému otepľovania spočíva v prvom rade vo vyriešení problémov

⁸ ENVIRONMENTAL NEWS SERVICE (2006): UNESCO Adopts Climate Change Strategy for World Heritage Sites, ESN, (cit. 30.7.2012) Dostupné na internete: <http://www.ens-newswire.com/ens/jul2006/2006-07-11-01.asp>

tlaku človeka na ekosystémy na lokálnej úrovni až potom sa je možné orientovať na problém globálny. Každá lokalita má iný kontext degradácie, UNESCO ako inštitúcia etablovaná a s medzinárodnou kredibilitou môže prispieť k zvýšeniu pozornosti k týmto lokalitám, po stránke politickej aj ekonomickej. Toto má význam hlavne pri lokalitách v rozvojových krajinách, kde je nedostatok národných zdrojov je manažment ochrany prostredia, ale lokality môžu byť vďaka prírodnej alebo kultúrnej hodnote známe globálne, čo podmieňuje prístup zdrojov a expertného hodnotenia.

Použitá literatúra:

1. Australian Institute of Marine Science, Annual Report 2001-2, s 18
2. Bomhard & Midgley, 2005. Securing Protected Areas in the Face of Global Change: Lessons Learned from the South African Cape Floristic Region. A Report by the Ecosystems, Protected Areas, and People Project. IUCN, Bangkok and SANBI, Cape Town. Online: www.iucn.org/themes/wcpa/pubs/theme.htm#climate
3. COLETTE, A., UNESCO World Heritage Centre (ed.) (2007): Climate Change and World Heritage, Report on predicting and managing the impacts of climate change on World Heritage and Strategy to assist States Parties to implement appropriate management responses, UNESCO World Heritage Centre, Paris
4. Communication of Pablo Dourojeani (the Mountain Institute) at the expert meeting on Climate Change and World Heritage (UNESCO HQ, Paris, 16-17 March, 2006)
5. Communication of Martin Parry (Co-chair of working group II of the Intergovernmental Panel on Climate Change) at the expert meeting on Climate Change and World Heritage (UNESCO HQ, Paris, 16-17 March, 2006)
6. Communication of Greg Terrill (Assistant Secretary, Heritage Division Australian Department of Environment and Heritage) at the expert meeting on Climate Change and World Heritage (UNESCO HQ, Paris, 16-17 March, 2006)
7. ENVIRONMENTAL NEWS SERVICE (2006): UNESCO Adopts Climate Change Strategy for World Heritage Sites, ESN, (cit. 30.7.2012) Dostupné na internete: <http://www.ens-newswire.com/ens/jul2006/2006-07-11-01.asp>
8. UNESCO World Heritage Centre (2007): Case Studies on Climate Change and World Heritage, UNESCO World Heritage Centre, Paris, ISBN 978-92-3-104125-9

Autor:

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

mikulas.cernota@euba.sk

Bucková, Martina - Krupa, Viktor - Elschek, Oskár
Austrália a Oceánia. Tradícia - kultúra - hudba
2. zv. edície Tradičná kultúra kontinentov, Bratislava,
ASCO art&science 2010. 294 s. ISBN 978-80-88820-46-8.

Martin Slobodník

V roku 2010 vyšla v edícii Tradičná kultúra kontinentov vo vydavateľstve ASCO art&science odborná monografia z pera trojice autorov M. Bucková, V. Krupa, O. Elschek zaoberajúca sa tradičnou kultúrou národov Austrálie a Oceánie. Ide o jednu z mála publikácií, vychádzajúcich v našom geografickom priestore, ktoré sumarizujú informácie o prejavoch týchto jedinečných austronézskejších kultúr.

Viktor Krupa, austronezista a lingvista je autorom niekoľkých súborných prác, ktoré približujú vedeckej aj odbornej verejnosti vybrané problémy z oblasti Oceánie v publikáciách ako *Polynézania* (Bratislava 1988), *Legendy a mýty Polynésie. Polynéská kosmogonie* (Bratislava 1997) a iné. Martina Bucková patrí k mladšej generácii austronezistov, so zameraním na tradičnú kultúru, náboženské predstavy a mytológiu Oceánie a Austrálie. K jej prácam na túto tému patria napríklad monografie *Nábožensko-mytologická diferenciácia Polynézie. Variácie spoločného dedičstva* (Trnava 2007), *Māui: Polynesian Culture Hero. Variations of Themes in Māui's Mythological Cycle in East and West Polynesia* (Bratislava 2012) a iné. Tretím z autorov je Oskár Elschek, popredný slovenský etnomuzikológ, autor množstva vedeckých a odborných publikácií zaoberajúcich sa etnickou hudbou.

Za povšimnutia hodné považujem, že problematika tradičnej kultúry a náboženstva Austrálie nebola na Slovensku dosiaľ hlbšie skúmaná a tak recenzovaná monografia predstavuje prvý knižný pokus o zmapovanie dejín a kultúry Austrálie. Publikácie, ktoré sa zaoberajú kultúrou austrálskych domorodcov sú bez výnimky prekladovou literatúrou.

Autori rozdelili knihu na tri hlavné okruhy. Prvým je Austrália, ktorej autorkou je M. Bucková. Druhým je Oceánia, ktorá sa následne delí na Polynéziu - autorka M. Bucková, Mikronéziu - autor V. Krupa, Melanéziu - autor V. Krupa. Posledným tretím okruhom má názov Piesne, hudba, hudobné nástroje a tance Austrálie a Oceánie, ktorým do monografie prispel O. Elschek.

Prvá časť venovaná Austrálii má charakter etnologickej práce, rovnako ako nasledujúce dve časti. Autorka M. Bucková v úvode uvádza čitateľa do histórie Austrálie, postupne

prechádza k informáciám o objavovaní Austrálie Európanmi, ktoré prebiehalo najmä v 17. a 18. storočí a k vzniku prvých kolónií. Za úvodnými informáciami z oblasti histórie nasleduje charakteristika domorodej spoločnosti, rozšírenie jednotlivých kmeňov na území kontinentu, dômyselný spôsob delenia spoločenstva na kmene, fratérie a tzv. manželské triedy, ktoré vylučovali, aby uzatvárali medzi sebou manželstvá pokrvne príbuzní jedinci. Nasledujúce podkapitoly sa podrobne venujú materiálnej kultúre, kam zaradila opisy tradičných obydlí, spôsoby ich zhotovovania, zbrane, plavidlá, odev a ozdoby. Osobitnú podkapitolu tvorí austrálske umenie, ktoré sa považuje za jedno z najstarších na svete. Najstaršie kresby sú datované na 40 tisíc rokov. Sú to typické štylizované vyobrazenia postáv, ktoré symbolizujú mytologické výjavy namaľované na skalných stenách. Nasledujúca podkapitola je venovaná rodinným obradom, ako je narodenie dieťaťa, iniciačné obrady, ktoré boli v domorodej spoločnosti zvlášť dôležité a posvätné, uzatváranie manželstva a obrady sprevádzajúce smrť a pohreb. Osobitnú podkapitolu tvoria náboženské predstavy austrálskych domorodcov s ich typickým totemizmom. Rovnako sa autorka venuje aj mytológii a mágii, ktorá v domorodej spoločnosti zohrávala mimoriadne dôležitú úlohu. Časť venovanú Austrálii autorka uzatvára podkapitolou venovanou následkom kolonizácie, ktoré boli mimoriadne negatívne. Surové zaobchádzanie s domorodcami zo strany kolonizátorov a prisťahovalcov malo za následok genocídu pôvodného obyvateľstva a hoci toto temné obdobie austrálskej histórie už skončilo, následky sú hrozivé. Podľa sčítania ľudu v roku 2006 tvorili domorodci vrátane miešancov len 2,5 % obyvateľov Austrálie.

Druhý blok venovaný Oceánii je rozdelený na tri geografické oblasti, Polynéziu, Melanéziu a Mikronéziu. Autorkou kapitoly o Polynézii je opäť M. Bucková o čom svedčí aj jej celková kompozícia. Tak ako pri predchádzajúcom bloku systematicky prechádza od histórie cez objavovanie a osídľovanie Polynézie, zaoberá sa materiálnoú kultúrou, spoločenskou organizáciou a tradičným náboženstvom Polynézie. Autorka uzatvára časť venovanú Polynézii charakteristikou jednotlivých polynézskych etníc.

Autorom nasledujúcich dvoch kapitol pojednávajúcich o Mikronézii a Melanézii je V. Krupa. Ich kompozícia je podobná ako pri predchádzajúcej autorke. V kapitole venovanej Melanézii autor venuje väčšiu pozornosť kultúrnym špecifikám jednotlivých súostroví. A tak obsahuje napríklad podkapitoly venované jednotlivým ostrovom ako napríklad Fidži, Papua Nová Guinea, Irian Jaya a iné. Obe kapitoly sa uzatvárajú charakteristikou etníc žijúcich v Mikronézii a Melanézii.

Záver knihy tvorí časť venovaná tradičným hudobným prejavom uvedených oblastí. O. Elschek podrobne hovorí o regiónoch a diferenciacii hudby, kultových spevoch, hudobných nástrojoch. Informácie o tradičnej hudbe jednotlivých oblastí sa mohli zaradiť priamo do častí monografie venovaných jednotlivým kultúram, no zrejme vzhľadom na fakt, že autori sú traja, samostatnú časť považovali zrejme za najvhodnejšie riešenie.

Recenzovaná publikácia má takmer 300 strán, je bohato ilustrovaná mapami, perokresbami a kópiami rytín, ktoré dopĺňajú text. Vzhľadom na odborný charakter knihy, spoľahlivosť informácií a prístupné podanie informácií je vhodná pre vedeckú obec, ale aj pre študentov (nielen) etnológie, ktorí majú záujem o tieto pre nás ešte stále pomerne neznáme mimoeurópske kultúry.

Autor:

Mgr. Martin Slobodník, PhD.

Katedra východoázijských štúdií

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Informácie o autoroch

Ing. Veronika Fodorová, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
veronika.fodorova@euba.sk

Doc. Mgr. Peter JUZA, CSc., PhD.
Fakulta sociálnych vied UCaM v Tnave

Ing. Michal Polgár
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
michal.polgar@euba.sk

Ing. Ľubomír Billy, PhD.
e-mail: lubomir.billy@gmail.com

Ing. Katarína Cséfalvayová, PhD.
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
katarina.csefalvayova@euba.sk

Ing. Mgr. Soňa Danišová
Katedra anglického jazyka, Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
sona.danisova@gmail.com

Ing. Ľubica Harakaľová, PhD.
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka
v Trenčíne

Ing. Laura Meričková
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
laura.merickova@euba.sk

Bc. et Bc. Peter Števkov
Redakcia Global Politics,
Fakulta sociálnych štúdií, Masarykova univerzita v Brno, ČR
stevkovp@gmail.com

prof. Ing. Vítězslav Balhar, CSc.
Katedra medzinárodných vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
balhar@euba.sk

Ing. Vítězslav Balhar, PhD. jr.

Katedra marketingu, Obchodná fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave
balhar@euba.sk

Ing. Mikuláš Černota, PhD.

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
mikulas.cernota@euba.sk

Mgr. Martin Slobodník, PhD.

Katedra východoázijských štúdií
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Pokyny pre prispievateľov

Textový editor:	Word
Riadkovanie:	1,5
Písmo v texte:	12 b. Times New Roman, zarovnaný
Veľkosť strany:	A4 (21cm x 29,7cm)
Okraje:	štandardné 2,5cm pre všetky strany
Dĺžka príspevku:	minimálne 8 strán bez referencií a abstraktu
Bez hlavičiek a číslovania strán.	

Názov príspevku
(14b. Times New Roman - hrubé)

Meno a priezvisko autora
(12b. Times New Roman – hrubé, kurzíva)

Abstrakt (12b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman, kurzíva) (maximum 200 slov)

Kľúčové slová: maximum šesť pojmov

JEL Klasifikácia: Q40, Q30

Úvod (14b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman)

1 Nadpisy (kapitoly) častí textu (14b. Times New Roman, hrubé, od kraja, 1x voľný riadok od posledného riadku predchádzajúcej kapitoly)

1. 1 Podnadpisy (12b. Times New Roman, hrubé, 1x voľný riadok od posledného riadku predchádzajúcej kapitoly)

Označenie tabuliek, obrázkov a grafov:

Tab. 1 Názov (12b. Times New Roman, hrubé, zarovnanie na stred)

Obr. 1 Názov

Graf 1 Názov

Zdroj: ... (New Times Roman 10)

Zarovnanie obrázkov a tabuliek na stred.

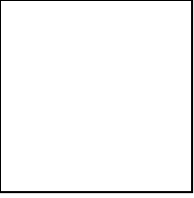
Záver (14b. Times New Roman, hrubé)

Použitá literatúra: (14b. Times New Roman, hrubé)

Alfabetické zoradenie referencií. Mená priezviská autorov **VEĽKÝMI PÍSMENAMI**.

Informácie o autorovi (12b. Times New Roman, Hrubé)

Text (12b. Times New Roman), jednoduché riadkovanie (meno, priezvisko, tituly, názov inštitúcie a jej adresa, kontaktné informácie, mail)

ISSN 1339-3502